

FROM MAHENDRA SHANTILAL

श्रीमद् राजचंद्र प्रणीत मोक्षमाळा.

अंतर्गत,
सिंधु विंदुरूप बालावबोध शिक्षापाठ.

“जेणे आत्माने जाण्यो तेणे सर्व जाण्युं”
निर्ग्रंथ प्रवचन.

प्रकटकर्ता,
परमश्रुत प्रभावक मंडल-मुंबई.

संवत् १९६२.
श्रीजी आरुति.

सर्व हक स्वाधीन.

21663

21663

धी राइजिंग स्टार प्रिन्टींग प्रेसमा,
व्यास कालीदास पीतांबरे छाप्युं—राजकोट.

अनुक्रमणिका.

पाठ.		पृष्ठ.
१	वांचनारने भळामण.	१
२	सर्वमान्य धर्म.	२
३	कर्मना चमत्कार.	४
४	मानवदेह.	५
५	अनाथी मुनि भाग १ लो.	७
६	अनाथी मुनि भाग २ जो.	९
७	अनाथी मुनि भाग ३ जो.	१२
८	सत्देव तत्त्व.	१४
९	सत्धर्म तत्त्व.	१५
१०	सद्गुरु तत्त्व भाग १ लो.	१७
११	सद्गुरु तत्त्व भाग २ जो.	१९
१२	उत्तम गृहस्थ.	२०
१३	जिनेश्वरनी भक्ति भाग १ लो.	२१
१४	जिनेश्वरनी भक्ति भाग २ जो.	२४
१५	भक्तिनो उपदेश.	२६
१६	खरी महत्ता.	२७
१७	बाहुबळ.	२९
१८	चार गांति.	३१
१९	संसारने चार उपमा भाग १ लो.	३४
२०	संसारने चार उपमा भाग २ जो.	३६

२१	वार भावना.	३७
२२	कामदेव श्रावक.	३९
२३	सत्य.	४१
२४	सत्संग.	४३
२५	परिग्रहने संकोचवो.	४६
२६	तत्त्व समजवुं.	४८
२७	यतना.	५०
२८	रात्रि भोजन.	५२
२९	सर्व जीवनी रक्षा भाग १ लो.	५३
३०	सर्व जीवनी रक्षा भाग २ जो.	५५
३१	प्रत्याख्यान.	५७
३२	विनयवडे तत्त्वनी सिद्धिछे.	५९
३३	सुदर्शन श्लो.	६१
३४	ब्रह्मचर्य विषे सुभाषित.	६४
३५	नमस्कार मंत्र.	६५
३६	अनुपूर्वी.	६७
३७	सामायिक विचार भाग १ लो.	६९
३८	॥ भाग २ जो.	७१
३९	॥ भाग ३ जो.	७४
४०	प्रतिक्रमण विचार.	७६
४१	भिखारीनो खेद भाग १ लो.	७८
४२	॥ भाग २ जो.	७९
४३	अनुपम क्षमा.	८२

४४	राग.	८३
४५	सामान्य मनोर्थ.	८५
४६	कपिल मुनि भाग १ लो.	८६
४७	” भाग २ जो.	८८
४८	” भाग ३ जो.	८९
४९	तृष्णानी विचित्रता.	९२
५०	प्रमाद.	९४
५१	विवेक एटले शुं ?	९६
५२	ज्ञानीओए वैराग्य शा माटे बोध्यो.	९८
५३	महावीर शासन.	१००
५४	अशुचि कोने कहेवी.	१०३
५५	सामान्य नित्य नियम.	१०५
५६	क्षमापना.	१०६
५७	वैराग्य ए धर्मनुं स्वरूप छे.	१०८
५८	धर्मना मत भेद भाग १ लो.	१०९
५९	” भाग २ जो.	१११
६०	” भाग ३ जो.	११३
६१	सुखविषे विचार भाग १ लो.	११६
६२	” भाग २ जो.	११८
६३	” भाग ३ जो.	१२०
६४	” भाग ४ थो.	१२२
६५	” भाग ५ मो.	१२४
६६	” भाग ६ हो.	१२७

६७	अमूल्य तत्त्व विचार.	१२९
६८	जितेंद्रियता.	१३०
६९	ब्रह्मचर्यनी नव वाड.	१३२
७०	सनतकुमार भाग १ लो.	१३५
७१	॥ भाग २ जो.	१३७
७२	वत्रिश योग.	१३८
७३	मोक्ष सुख.	१४०
७४	धर्म ध्यान भाग १ लो.	१४३
७५	॥ भाग २ जो.	१४६
७६	॥ भाग ३ जो.	१४८
७७	ज्ञान संबंधी वे बोल भाग १ लो.	१५०
७८	॥ भाग २ जो.	१५२
७९	॥ भाग ३ जो.	१५३
८०	॥ भाग ४ थो.	१५५
८१	पंचमकाळ.	१५६
८२	तत्त्वावबोध भाग १ लो.	१५९
८३	॥ भाग २ जो.	१६०
८४	॥ भाग ३ जो.	१६२
८५	॥ भाग ४ थो.	१६३
८६	॥ भाग ५ मो.	१६५
८७	॥ भाग ६ हो.	१६६
८८	॥ भाग ७ मो.	१६८
८९	॥ भाग ८ मो.	१६९

९०	”	भाग ९ मो.	१७०
९१	”	भाग १० मो.	१७२
९२	”	भाग ११ मो.	१७४
९३	”	भाग १२ मो.	१७६
९४	”	भाग १३ मो.	१७७
९५	”	भाग १४ मो.	१७८
९६	”	भाग १५ मो.	१७९
९७	”	भाग १६ मो.	१८१
९८	”	भाग १७ मो.	१८२
९९		समाजनी अगत्य.	१८४
१००		मनोनिग्रहनां विघ्न.	१८५
१०१		स्मृतिमां राखवा योग्य महावाक्यो.	१८६
१०२		विविध प्रश्नो भाग १ लो.	१८७
१०३	”	भाग २ जो.	१८९
१०४	”	भाग ३ जो.	१९०
१०५	”	भाग ४ थो.	१९२
१०६	”	भाग ५ मो.	१९३
१०७		जिनेश्वरनी वाणी.	१९४
१०८		पूर्ण मालिका मंगल.	१९५

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

શિક્ષણ પદ્ધતિ અને મુખ્ય મુદ્દા.

આ એક સ્યાદ્વાદ તત્વાવ બોધ વૃક્ષનું વીજ છે. આ ગ્રંથ તત્વ પામવાની જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી શકે એવું એમાં કંઈ અંશે પણ દૈવત રહ્યું છે એ સમ્ભાવથી કહું છું.

પાઠક અને વાંચક વર્ગને મુખ્ય મલ્લામળ એ છે કે શિક્ષાપાઠ પાઠે કરવા કરતાં જેમ બને તેમ મનન કરવા, તેનાં તાત્પર્ય અનુભવવા, જેમની સમજણમાં ન આવતા હોય તેમણે જ્ઞાતા શિક્ષક કે મુનિયોથી સમજવા, અને એ યોગ-વાદ ન હોય તો પાંચ સાત વચ્ચે તે પાઠો વાંચી જવા એક પાઠ વાંચી ગયા પછી અર્થ ઘડી તે પર વિચાર કરી અંતઃકરણને પૂછવું કે શું તાત્પર્ય મળ્યું? તે તાત્પર્યમાંથી હેય જ્ઞેય અને ઉપાદેય શું છે? એમ કરવાથી આશ્વો ગ્રંથ સમજી શકાશે, હૃદય કોમલ થશે; વિચાર શક્તિ સ્વીલશે; અને જૈન તત્ત્વપર રુઢી શ્રદ્ધા થશે. આ ગ્રંથ કંઈ પઠન કરવા રૂપ નથી; પણ મનન કરવા રૂપ છે. અર્થરૂપ કેળવણી એમાં યોજી છે તે યોજના બાલાવબોધ રૂપ છે. વિવેચન અને પ્રજ્ઞાનબોધ ભાગ ભિન્ન છે આ એમાંનો એક કકડો છે; છતાં સામાન્ય તત્ત્વરૂપ છે.

સ્વભાષા સંબંધી જેને સારું જ્ઞાન છે, અને નવતત્ત્વ તેમજ સામાન્ય પ્રકરણ ગ્રંથો જે સમજી શકેછે; તેવાઓને આ ગ્રંથ વિશેષ બોધ દાયક થશે. આટલી તો અવશ્ય મલ્લામળ છે કે

નાના બાલકને આ શિક્ષાપાઠોનું તાત્પર્ય સમજણ રૂપે સ-
વિધિ આપવું.

જ્ઞાનશાળાના વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષાપાઠ મુખપાઠે કરાવ-
વાને વારંવાર સમજાવવા, જે જે ગ્રંથોની એ માટે સહાય
લેવી ઘટે તે લેવી એક બે વાર પુસ્તક પૂર્ણ શીખી રહ્યા પછી
અવલેથી ચલાવવું.

આ પુસ્તક મળી હું ધારું છુંકે સૂઝ વર્ગ કટાક્ષ
દૃષ્ટિથી નહીં જોશે વહુ ડંડા ઉતરતાં આ મોક્ષમાળા મોક્ષના
કારણરૂપ થઈ પડશે! મધ્યસ્થતાથી એમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને
શીલ બોધવાનો ઉદ્દેશ છે.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો મુખ્ય હેતુ ઉછરતા બાલ
યુવાનો અવિવેકી વિદ્યા પામી આત્મસિદ્ધિથી મૃષ્ટ થાયછે
તે મૃષ્ટતા અટકાવવાનો પણ છે

મનમાનતું ઉત્તેજન નહીં હોવાથી લોકોની માન્યતા કેવી
થશે એ વિચાર્યા વગર આ સાહસ કર્યું છે, પણ હું ધારું છું
કે તે ફલદાયક થશે. શાળામાં પાઠકોને મેટ દાખલ આપવા
ઉમંગી થવા અને જૈનશાળામાં ઉપયોગ કરવા માંરી મલા-
મણ છે, તોજ પારમાર્થિક હેતુ પાર પડશે.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

૧. આ ગ્રંથ એક સ્યાદ્વાદ તત્ત્વાવબોધ વૃક્ષનું બીજ છે.
તત્ત્વ જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી શકે એવું એમાં કંઈ અંશે દૈવત
રહ્યું છે, એ સંભાવથી કહેવા યોગ્ય છે.

સુજ્ઞ જીવો મધ્યસ્થતાથી પઠન-મનન કરશે, તો તેઓને આ ગ્રંથ બહુ લાભકારી થશે. બહુ ડંડા ઉતરતાં આ મોક્ષ-માળા મોક્ષનાં કારણ રૂપ થઈ પડશે. મધ્યસ્થતાથી એમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને શિલ બોધવાનો ઉદ્દેશ છે.

વાંચનારને અને ભળનારને મુખ્ય ભલામણ એ છે કે આ શિક્ષાપાઠ એકલા પાઠે કરવા કરતાં જેમ વને તેમ મનન કરવા અને તેના તાત્પર્ય અનુભવવાં. જે ન સમજે તેણે જાણનાર પાસેથી વિનય પૂર્વક સમજવાનો ઉદ્યમ કરવો. એવી યોગવાઈ ન મળે તો એ પાઠો પાંચ સાતવાર શાંતિ પૂર્વક વાંચી જવા. એક પાઠ વાંચી ગયા પછી અર્ધ ઘડી એ ઉપર વિચાર કરી મનને પૂછવું કે શું સમજાયું? જે સમજાયું તેમાં હેય (છાંડવા યોગ્ય,) જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) અને ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) શું છે? આમ કરવાથી આજો ગ્રંથ સમજી શકાશે; હૃદય કોમલ થશે, વિચાર શક્તિ સ્વીલશે; અને વિતરાગ માર્ગ ઉપર રુઢી શ્રદ્ધા થશે.

આ ગ્રંથ એકલો વાંચી જવાનો નથી. એમાં મનન કરવાની જરૂર છે. અર્થરૂપી કેલવળી એમાં યોજીછે. એ યોજના વાલાવબોધ છે; જે તત્ત્વ જીજ્ઞાસુ વાલ વિવેકિયોને બહુ ઉપયોગી છે, વિવેચન અને પ્રજ્ઞાવબોધ ભાગ ભિન્ન છે, આ પુસ્તક એમાંનો એક સ્વંડ છે; છતાં સામાન્ય તત્ત્વરૂપ છે. ગુજરાતી ભાષાનું જેને સારું જ્ઞાન છે અને નવતત્ત્વાદિ સામાન્ય પ્રકરણો જે સમજી શકે છે એઓને આ ગ્રંથ વિશેષ વોધ દાયક થશે. આ ગ્રંથની યોજનાનો એક હેતુ ઉછરતા યુવા-

નોને આત્મ-હિત મળી લક્ષ કરાવવાનો છે. તેમજ આત્માર્થી પુરુષો આવી વીજી સ્વપર હિતકારી માળા ગુંથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવે એવો પળ એક હેતુ છે. આ મોક્ષમાળાનાં ચાર પુસ્તકો થવાની યોજના હતી એમાંનું આ વીજું પુસ્તક છે.

અગાઉ કહ્યું તેમ આ પુસ્તક બાલાવબોધ છે. વિવેચન અને પ્રજ્ઞાનબોધ ત્રીજા અને ચોથા પુસ્તકમાં આવવાની યોજના હતી. પહેલાં પુસ્તકનો ઉદ્દેશ પાંચમા પારિગ્રાફથી સૂચિત થાય છે. આ ગ્રંથના કર્તા પુરુષ એ વાકીનાં પુસ્તકો ગુંથે એ પહેલાં તેઓ શ્રીનો દેહોત્સર્ગ થયો છે; જેના કરતાં વીજું કંઈ સંતાપ જનક હોઈ શકે નહીં. ત્રીજા અને ચોથા પુસ્તકની સંકલના દરેક માળાના ૧૦૮ શિક્ષાપાઠ રૂપ મળકાવડે સંક્ષેપમાં અલ્પ વચ્ચતમાં એઓ પ્રકાશી છે. કોઈ વિવેકી, મધ્યસ્થભાવી જીવ જ્ઞાની પુરુષનું આલંબન લઈ એ સંકલના પ્રમાણે માળા ગુંથવા પુરુષાર્થ કરે તો તે મહા ભાગને સ્વપરહિત સુલભ છે. તથાસ્તુ !

૨ આ ગ્રંથની આ વીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થાય છે. “વિતરાગ માર્ગ પ્રવેશિકા” એવું ઉપનામ આ ગ્રંથને યોગ્ય છે. વિતરાગ કથિત માર્ગનું સ્વરૂપ આ ગ્રંથમાં દર્શાવ્યું છે જ્ઞાનાદિ વિકસાવવાની, વિશુદ્ધ કરવાની આમાં કુંચી રહેલી છે. કર્તા પુરુષે પ્રકાશ્યું છે કે:-બહુ હંડા ઉતરતાં આ મોક્ષમાળા મોક્ષનાં કારણરૂપ થઈ પડશે. (કારણકે) મધ્યસ્થતાથી એમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને શિલ વોધવાનો ઉદ્દેશ છે.”

આ મોક્ષમાળા મોક્ષવધુ માટેની વરમાળા થાય એ સહજ સિદ્ધ થાયછે. તત્ત્વજ્ઞાન અને સત્શીલ, અથવા જ્ઞાન અને ક્રિયા, અથવા શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મની આરાધના, અથવા સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન કરીને સમ્યક્ચારિત્ર સરઠ્ઠામાં સત્ય જાણપણું અને તે પ્રમાણે સત્ય વર્તન આ મોક્ષ પ્રાપ્તિનાં સાધન છે; અને એ સાધનોનો આ ગ્રંથમાં વોધછે.

તો તે યથાર્થ વાંચી-વિચારી તે પ્રમાણે પ્રવર્તનારને મોક્ષ કેમ સુલભ ન હોય ? અર્થાત્ તત્ત્વ સમજવાનો પ્રયાસ કરી, તે સમજી સીધી રીતે વર્તે તો તેને મોક્ષ દૂર નથી. આમ તત્ત્વજ્ઞાન પામવાનો, સત્શીલ સેવવાનો, અને પરિણામે મોક્ષ મેળવવાનો આશ્વા ગ્રંથમાં વોધછે. તત્ત્વ જીજ્ઞાસા જાગૃત કરે, અને સદ્વર્તનમાં પ્રેરે એવો સ્થળે સ્થળે ઉપદેશ છે. અજ્ઞાન અને મતમતાંતર ટાળવાનો, મધ્યસ્થતાથી તત્ત્વ ઉપર આવવાનો, એવી રુચી ઉપજાવવાનો પ્રયાસ સ્થળે સ્થળે છે, જે મોક્ષનાં કારણરૂપ છે. શિક્ષાપાઠ માત્ર મનન કરવા યોગ્ય છે. એટલે પ્રત્યેકનું પ્રથક્ અવલોકન ન કરતાં એ વાંચનારને શીર રાખવું યોગ્ય છે. વાંચનારને ભલામણના પાઠમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વિવેક પૂર્વક, મનન પૂર્વક, આ માળા કંઠે ધરવાથી પ્રાંતે વહુ હિત થશે માટે સર્વ સુજ્ઞ ભાઈઓ, વહેનોએ વિવેક પૂર્વક, મધ્યસ્થતાથી, મમત્વ દૂર કરી વહુમાન અને વિનય પૂર્વક આ ગ્રંથનું પઠન-મનન કરવું, જેથી મોક્ષનાં કારણરૂપ થઈ પડવાનો આ માળાનો હેતુ સહજ સિદ્ધ થાય. તથાસ્તુ !

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

શ્રી મોક્ષમાળાની આ ત્રીજી આવૃત્તિ લોક સેવામાં રજુ કરતાં અમને ઘણો આનંદ થાયછે. તત્ત્વજીજ્ઞાસુઓને સામાન્યપણે તત્ત્વાવબોધનાં નિમિત્તરૂપ આ માળા કેવલ જૈનિયો માટે અથવા એક અમુક સંપ્રદાય માટે રચવામાં નથી આવી.—એ એની અંદરના શિક્ષાપાઠોથી સ્વાત્રી થાય એમછે.

પ્રકરણ ગ્રંથોના જ્ઞાનકાંડ અને ક્રિયાકાંડ એવા બે વિભાગ પાંડિયે તો આ ગ્રંથ પ્રથમ ભાગમાં આવેછે. જેમ સંપ્રદાય જુદો, તેમ ક્રિયા પણ જુદી, અર્થાત્ સંપ્રદાય ભેદે ક્રિયાભેદ પણ હોય આ વાત સ્વાભાવિક છે; અને એકાંત ક્રિયાને ઉદ્દેશી આ મોક્ષમાળા લખવામાં આવી હત તો એને અમુક એક સંપ્રદાયનો પક્ષ લેવો પડત; અને એમ થતાં સામાન્ય વાંચનારાઓમાં, જૈનના જુદા જુદા સંપ્રદાયમાં એણે જે જિજ્ઞાસાવોધ જાગૃતિ આણીછે, એજે આદર સત્કાર પામીછે, તેમાં મોટી સ્વામી આવત. જેમ જેમ ક્રિયાઓ જુદી તેમ તેમ સંપ્રદાય પણ જુદા; અને જેમ જેમ સંપ્રદાય જુદા તેમ તેમ ક્રિયાઓ પણ જુદી, આ એક વીજાને આધારે રહેલાં લાંબા કાળથી ચાલી આવેલાં સત્યછે. દેશ—કાળાદિ ભેદે ક્રિયાદિ ભેદ પડેછે; ક્રિયાદિ ભેદે સંપ્રદાય પંથભેદ પડેછે; પણ તે સર્વમાં જ્ઞાનભાગ તો સામાન્યજ રહેછે; તત્ત્વજ્ઞાનમાં ફેર પડતો નથી.

“લિંગ અને ભેદો જે વૃત્તનાં રે,

“દ્રવ્યદેશ કાળાદિ ભેદ—મૂળ મારગ સાંભળો જીનનો રે.

“પળ જ્ઞાનાદિની જે ન્યૂનતા રે,

“તેતો ત્રણે કાલેજ અભેદ-મૂઝાં

કર્તા પુરુષ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

રુપિયો રાખવાની કોથલી કાલક્રમે ઘસાઈ જીર્ણ થઈ નાશ પામે, તેને સાટે નવી કોથલી આવે, પણ એની અંદર રહેલ રુપિયો તો તેનો તેજ, તેમ કાલક્રમે નવા નવા સંપ્રદાય થાય, એક સંપ્રદાય લોપ થઈ તેની જગોળે બીજો ઉત્પન્ન થાય, ક્રિયામાં ફેરફાર-રૂપાંતર થાય, પણ તે બધાનો આધાર, સામાન્ય અવલંબન તો પરાપૂર્વથી ચાલ્યો આવતો જ્ઞાનમાર્ગ, અનાદિ કાલથી સત્પુરુષોથી, મહાત્માઓથી ઉત્તરોત્તર ઉતરી આવતું તત્ત્વજ્ઞાન,—તેનું ગર્ભિત ગૂઢ રહસ્ય જે જ્ઞાન તે તો એકજ.

આ ગ્રંથનું તત્ત્વ પણ રુપિયો છે, અર્થાત્ એ જ્ઞાન મુખ્ય છે, એનો ગર્ભ જ્ઞાન છે; અને તેથી તે ગમે તે દેશકાલમાં તે તે દેશકાલની ભાષામાં તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓને તત્ત્વાવબોધનાં કારણરૂપ થશે. શ્રીમન્ કર્તા પુરુષે પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં, તેની મુખમુદ્રાના મથાલેજ પૂર્ણ વિચાર કરી આ ભવિષ્ય માંખેલું છે. જૈનોમાં જુદા જુદા સંપ્રદાય, ગચ્છભેદ છતાં આ મોક્ષમાળા સામાન્ય બોધનું કારણ થયેલ છે, એ સંભાવનાને વિચારપૂર્વક ભવિષ્ય વાળીને સત્ય ઠરાવે છે.

પહેલી આવૃત્તિ સંવત્ ૧૯૪૩-૪૪માં બહાર પડી હતી. બીજી આવૃત્તિ સંવત્ ૧૯૬૭માં પ્રગટ થઈ; અને ત્યાર પછી આ ત્રીજી આવૃત્તિ લોકસેવામાં રજુ થાય છે, એ આ ગ્રંથની

લોકમાં વધેલી જીજ્ઞાસા સૂચવે છે. ઘણી સારી પાઠશાળા-ઓમાં આ ગ્રંથ ધર્મ-નીતિ-તત્ત્વજ્ઞાનના શિક્ષણ અર્થે મુકરર કરવામાં આવ્યો છે; તેથી પળ એની માગણી વિશેષ જોવામાં આવે છે. આથી આની ચોથી આવૃત્તિનો સ્વપ્ન પળ ટુંક મુદતમાં જાગશે, એમ અમને લાગે છે. હિંદી ભાષામાં આનું ભાષાંતર પણ થયેલ છે, મરાઠીમાં થવાનું છે એ જે હેતુ એ આ ગ્રંથ યોજાયલો છે, તેની સિદ્ધિ સાધકતા અને તેની ઉત્તમતાના પુરાવારૂપ છે.

આ ગ્રંથ જીજ્ઞાસાની વૃદ્ધિ કરશે, એવી આશા આમ જોતાં સફળ થઈ છે, છતાં આ ગ્રંથના પહેલા, ત્રીજા અને ચોથા ભાગો રચી તૈયાર કરી પ્રગટ કરવા કોઈ વીરપુરુષ બહાર નથી આવ્યો એ સ્વેદ જનક છે. સંપૂર્ણ તત્ત્વજ્ઞાનની ટોચે પહોંચવું તો રહ્યું, પણ સામાન્ય વૃદ્ધિની એ મંદતા સૂચવે છે; જે સ્વેદસ્વેદ સ્વેદ યુક્ત છે. આ કાર્ય કોઈ સુજ્ઞ તત્ત્વજિજ્ઞાસુ માથે લઈ પાર પાડશે, એવી અમે બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં આશા પ્રગટ કરી હતી, પણ એ વાતને પાંચ વરસ થઈ ગયાં છે; મૂલ કર્તા પુરુષે પોતાની અંત અવસ્થાએ પ્રકાશેલ અનુક્રમણિકા માટે પણ કોઈની માગણી થઈ નથી ! પણ આથી અમે નિરાશ નથી થતા. હજી કોઈને કોઈ સત્ત્વશાળી મહાનુભાવ દર્શન દેશેજ, કેમકે બહુ-રત્ના વસુંધરા અને એને આ અનુક્રમણિકા ઉપયોગી થશે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના વિચારાદિ સંગ્રહનો એક સ્કોટો ગ્રંથ વ્યારનો લોક સેવામાં રજુ થયો છે, તેમાં પણ આ મોક્ષમા-

ळाना तत्त्वमुख शिक्षापाठो दाखल करेला छे.

श्री मोक्षमाळानी बीजी तथा आ त्रीजी आवृतिना अंगे अमे वांचक वर्गनी क्षमा चाहिये छिये, के अनिवार्य कारणोने लइ, मुफसुधारणानी खामीने लइ बीजी आवृति बहु दोषवाळी रही हती; पहेली आवृति करवां पण वधारे दोषवाळी हती; अने आ त्रीजी आवृति पण दोष रहित थइ शकी नथी. शुद्धि पत्रक आ साथे टांकैलुं छे, पण हवे पछीनी आवृत्तिमां आ के आवा दोपो न आवे, न रहे, एम थवा करवा आशा राखिये छिये.

घणीवार लोको जे वात (साची के खोटी) पोते मानी बैठा होय तेने अणसमजथी ग्रंथनी वात साथे सेळभेळ करी देछे. साची वातनी तो हरकत नहि, पण खोटी वातना सेळभेळथी ग्रंथने बहु हानि पहुँचे छे; विचक्षण जनो पण आ झुलावो खाय छे, तो सामान्य जनोनुं तो कहेवुं जे श्रुं ? ग्रंथमां रहेलो आशय ते ग्रंथना वांचनारा के सांभळनारा समजफेर रुपे ग्रहण करे. तेथी वांचनारा के सांभळनारा पोताने तो सत्यनो लाभ नथी थतो, पण उलटुं ग्रंथने तेना वस्तु-विचार-विषयने, तेना कर्ताने अन्याय थायछे अने तेथी थवाना भविष्यना लाभने जवरो धको पहुँचे छे, आ ग्रंथने अंगे पण एकाद बे बाबतमां कांइक असंमजस आवे समजफेर थयेलो अमारे काने आव्यो छे. आखो ग्रंथ मध्यस्थभावे, केवळ पक्षपात रहित, मतभेदने कोरे मूकी, तत्त्व बोधने अवलंबी तेना प्रचार अर्थे लखायेलो छे; आ खाते

ગ્રંથનું મનનપૂર્વક, યુક્તિપૂર્વક, મધ્યસ્થભાવે અવલોકન કરતાં તેના નિષ્પક્ષપાતપણાની સ્વાત્ત્રી થાય એમ છે. છતાં ઉપર જણાવ્યું તેમ અજ્ઞાન જન્ય સમજ ફેર થયેલ છે. જે જોકે કોઈ રીતે ગ્રંથના ગૌરવને ઘટાડે એમ નથી, અથવા તો તેના વિષયને, કે કર્તાને કે ભાવિલાભને ઉપર કહ્યા મુજબ હાનિ રૂપ નથી; કેમકે સુવર્ણ સદાકાલ સુવર્ણ રૂપે સ્થિત રહેશે; કોઈ એને સમજ ફેર પીતલ કહે, ગળે, ગ્રહે, તેથી તેના સુવર્ણપણામાં કાંઈ બાધ આવે એમ નથી. હાનિ માત્ર સમજ ફેરને લઈ એના લાભથી અંતરાય પામનારને છે. જે બે સ્થ-
લોએ સમજ ફેર કરવામાં આવે છે તે આ પ્રમાણે છે.

૧-સર્વ માન્ય ધર્મના બીજા શિક્ષાપાઠમાં

“પુષ્પ પાંચડી જ્યાં દુભાય, જિનવરની ત્યાં નહિ આજ્ઞાય”

૨-નમસ્કારના પાઠમાં મથાળે પંચપરમેષ્ઠિ વાંચક પાંચજ પદ આપ્યાં છે; તે—

“પુષ્પ પાંચડી જ્યાં દુભાય છે.” સર્વમાન્ય અહિંસાનાં બોધ પાઠમાં કહેવામાં આવેલ છે. એમાં કહેલું છે કે સર્વ જીવની રક્ષા, સર્વ જીવની મન-વાણી-કર્મે કરી દયા એ પરમધર્મ છે; અને આવી સંપૂર્ણ દયાનો કોઈ દર્શન બોધ કરતું હોય તો તે શ્રી જૈન દર્શન છે; તેની દયા ઇટલી સૂક્ષ્મ છે કે ફુલની પાંચડી જેવો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવ દુભા-
વો એમાં પણ શ્રી જિનવર દેવની આજ્ઞા ન હોય. દયા ધર્મની સૂક્ષ્મતાનો રૂપાલ આપવા આ એક વચન કહ્યું, કે પુષ્પ જેવા ક્ષીણા ક્ષુદ્ર જંતુની દયા જેણે સ્વીકારી છે, તેવા

શ્રીના જીવને પણ કોઈ રીતે દુભાવવો નહિ, એવી જેની આજ્ઞા છે, એ શ્રી વીતરાગ મહાવીર દેવનો જ પરમ દયામય અવિરોધી ધર્મ છે. આમ દયાના સૂક્ષ્મ પ્રકારના દૃષ્ટાંત રૂપે “પુષ્પ પાંચડી જ્યાં દુભાય છે.” સાપેક્ષ વચનો નીકળેલા છે. તેને કોઈ કોઈ ભાઈઓ કેવા અણસમજ રૂપ અન્ય આશયમાં સેઝમેઝ કરી દીધેલ છે, તે જોતાં ગ્લાનિ ઉપજે છે. વર્તમાનમાં એક પક્ષ એમ કહે છે, કે શ્રીજિનવર દેવની પૂજામાં પુષ્પ ન વાપરવાં, કેમકે એથી હિંસા થાય છે; બીજો સામો પક્ષ એમ કહે છે કે હિંસાના પરિણામે પુષ્પનો શ્રીજિ-નેંદ્ર પૂજામાં ઉપયોગ થતો નથી, પણ ત્રિલોક પૂજ્ય, ત્રણ લોકના નાથ એવા વીતરાગ પરમાત્માની જગત્માં રમ્ય મનોરમ આલ્હાદક ગણાતા દ્રવ્યે કરી ભાવપૂર્વક પૂજા રૂપે પુષ્પનો ઉપયોગ થાય છે, અને એથી ઉલટું હિંસાના બદલે ભક્તિ ઉલ્લાસના ફલરૂપ મહાપૂણ્ય ઉપાર્જન થાય છે, અને પરિણામે નિર્જરા થાય છે. આમ બે પક્ષ જે પુષ્પ પૂજાના વિધિ-નિષેધનાં પડેલા છે તેનો આશય આ વાક્યને આરોપી દીધો; પણ એ ભુલ થાય છે. “પુષ્પ પાંચડી જ્યાં દુભાય છે.” ને આ તકરાર સાથે કાંઈ લેણા દેવા નથી. દયાનો સૂક્ષ્મ પ્રકાર વતાવવાના હેતુર એ શબ્દો કાવ્યમાં આવેલા છે; આમ એ સાપેક્ષ છે; એ સંવંધી આશયાંતર-કર્તવ્ય નથી.

૨. શ્રી પંચરનેષ્ટિનાં તો નવ પદ છે. એમ એક પક્ષ-માને છે, અને અત્રે તો પાંચ પદનું મુકેલાં છે! અહિંયા પણ પોતાની માનિનતાને લઈ આશ્ચર્ય ફેર અસંમજસ માંવે થયો

પણ શ્રી નમસ્કારના શિક્ષાપાઠમાં મથાળે પંચપરમેષ્ઠિ વાચક પાંચ પદ મુકતાં એ પદ મુકનાર મહાશયને કાંઈ પાંચ પદ વાળા સાથે કે નવ પદવાળા સાથે લેવાદેવા નહોતું. વિશ્વ-માનનીય, પૂજનીય પંચ ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુઓ કઈ કઈ? તો કે શ્રી અરિહંતાદિ પંચપરમેષ્ઠિ, આ વતાવવા રૂપેજ એ પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર શ્રી પાઠના મથાળે મુકાયાં છે. નવ પદ માનનારાણે બાથી આશય ફેર કર્તવ્ય નથી. બીજાં ચાર પદ એ પંચ પદના મહીમાના સ્તોત્ર રૂપે છે, અને આ શિક્ષાપાઠ પણ ભાષા ફેરે એ પંચ પરમોત્કૃષ્ટ વસ્તુઓના ગુણના ગાનરૂપ છે. માટે અસંમજસ ભાવે કોઈ ભાઈએ કાંઈ વિકલ્પ કરવો યોગ્ય નથી.

આવા સમજફેર ઘણા બંનવા યોગ્ય છે, અને તે અલક્ષ કરવા ઘટે છે; પણ સમજફેરથી ગ્રહણ કરનારે બહુ સંભાળી વિચારી ચાલવું યોગ્ય છે, આશયને ઉલટાવવાથી પોતાને લાભાંતરાય થાય છે; બીજાને પણ એ અંતરાયનું પોતે નિમિત્ત થાય છે. જેથી આમ અણસમજને લઈ વેવડાં અંતરાયનો પોતે ભાગી થાય છે માટે આત્મહિતેથી જિજ્ઞાસુ ભાઈઓ-બહેનોને એમ બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના જોઈ તે મુજબ મનન પૂર્વક, મધ્યસ્થ દૃષ્ટિએ આ ગ્રંથ ફરી ફરી વાંચવા-વિચારવા વિનવિયે છિએ. इतिशं०

મુંબઈ-માંડવી
સંવત્ ૧૯૬૨ના અશાઢ
શુકલ ૨

લી. ક્ષમા શ્રમણ ચરણ સેવક
મનસુખ વિ. કીરત્ત્વંદ
મહેતા.

श्रीमद् राजचंद्र प्रणीत

मोक्षमाळा.

पुस्तक बीजुं.

शिक्षापाठ १. वांचनारने भलामण.

वांचनार ! आ पुस्तक आजें तमारा हस्तकमळमां आवे छे. तेने लक्षपूर्वक वांचजो, तेमां कहेला विषयोने विवेकथी विचारजो, अने परमार्थने हृदयमां धारण करजो. एम करशो तो तमे नीति, विवेक, ध्यान, ज्ञान, सद्गुण अने आत्मशांति पामी शकशो.

तमै जाणता हशो के, केटलांक अज्ञान मनुष्यो नही वांचवायोग्य पुस्तको वांचीने अमूल्य वखत वृथा खोइ दे छे; जेथी तेओ अवळै रस्ते चडी जाय छे, आ लोकमां अपकीर्ति पामे छे; अने परलोकमां नीच गतिए जाय छे.

भाषाज्ञाननां पुस्तकोनी पेठे आ पुस्तक पठन करवानुं नथी, पण मनन करवानुं छे. तेथी आ भव अने परभव

વન્નેમાં તમારું હિત થશે. ભગવાનનાં કહેલાં વચનોનો આમાં ઉપદેશ કર્યો છે.

તમે આ પુસ્તકનો વિનય અને વિવેકથી ઉપયોગ કરજો. વિનય અને વિવેક એ ધર્મના સૂઝ હેતુઓ છે.

તમને વીજી એક આ પળ મલમળ છે કે, જેઓને વાંચતાં આવડતું ન હોય, અને તેઓની ઇચ્છા હોય તો આ પુસ્તક અનુક્રમે તેમને વાંચી સંમળાવવું.

તમને આ પુસ્તકમાંથી જે કંઈ ન સમજાય તે સુવિચ. ક્ષણ પુરુષ પાસેથી સમજી લેવું યોગ્ય છે.

તમારા આત્માનું આથી હિત થાય; તમને જ્ઞાન, શાંતિ અને આનંદ મળે; તમે પરોપકારી, દયાળુ, ક્ષમાવાન, વિવેકી અને બુદ્ધિશાળી થાઓ; એવી શુભ યાચના અર્હત ભગવાન પાસે કરી આ પાઠ પૂર્ણ કરું છું.

શિક્ષાપાઠ ૨. સર્વમાન્ય ધર્મ.

ચોપાઈ.

ધર્મતત્ત્વ જો પૂછ્યું મને,
તો સંમળાવું સ્નેહે તને;
જે સિદ્ધાંત સકળનો સાર,
સર્વ માન્ય સહુને હિતકાર.

भाख्युं भाषणमां भगवान्,
धर्म न बीजो दया समान;
अभयदान साथे संतोष,
द्यो प्राणीने, दळवा दोष.

२.

सत्य, शील ने सघळां दान,
दया होइने रखां प्रमाण;
दया नहीं तो ए नहीं एक,
विना सूर्य किरण नहीं देख.

३.

पुष्पपांखडी ज्यां दूभाय,
जिनवरनी त्यां नहीं आज्ञाय;
सर्व जीवतुं ईच्छो सुख,
महावीरनी शिक्षा सुख्य.

४.

सर्व दर्शने ए उपदेश;
ए एकांते—नहीं विशेष;
सर्व प्रकारे जिननो बोध,
दया दया निर्मळ अविरोध!

५.

ए भवतारक सुंदर राह,
धरिये तरिये करी उत्साह;
धर्म सकळतुं ए शुभ मूळ,
ए वण धर्म सदा प्रतिकूल.

६.

तत्त्वरूपथी ए ओळखे,
ते जन प्होचें शाश्वत सुखे;

શાંતિનાથ ભગવાન પ્રસિદ્ધ,

રાજચંદ્ર કરુણાણ સિદ્ધ.

૭.

શિક્ષાપાઠ ૩. કર્મના ચમત્કાર.

હું તમને કેટલીક સામાન્ય વિચિત્રતાઓ કહી જઉં છઉં;
 એ ઉપર વિચાર કરશો, તો તમને પરભવની શ્રદ્ધા દૃઢ થશે.

એક જીવ સુંદર પલંગે પુષ્પશયામાં શયન કરે છે, એકને
 ફાટલ ગોદડી પણ મળતી નથી. એક ભાત ભાતનાં ભોજ-
 નોથી તૃપ્ત રહે છે, એકને કાઠી જારના પણ સાંશ પડે છે,
 એક અગણિત લક્ષ્મીનો ઉપભોગ લે છે, એક ફૂટી વદામ
 માટે થઈને ઘેર ઘેર ભટકે છે. એક મધુરાં વચનોથી મનુષ્યનાં
 મન હરે છે, એક અવાચક જેવો થઈને રહે છે. એક સુંદર વસ્ત્રા-
 લંકારથી વિભૂષિત થઈ ફરે છે, એકને સ્વરા શિયાળામાં
 ફાટેલું કપડું પણ ઓઢવાને મળતું નથી. એક રોગી છે, એક
 પ્રવલ છે. એક બુદ્ધિશાળી છે, એક જડભરત છે. એક મનો-
 હર નયનવાળો છે, એક અંધ છે. એક લૂલો, કે પાંગલો છે,
 એકના પગ ને હાથ રમણીય છે. એક કીર્તિમાન છે, એક
 અપયશ ભોગવે છે. એક લાલો અનુચરો પર હુકમ ચલાવે
 છે, અને એક તેટલાના જ ટુંવા સહન કરે છે. એકને જોઈને
 આનંદ ઉપજે છે, એકને જોતાં વમન થાય છે. એક સંપૂર્ણ
 ઇન્દ્રિયોવાળો છે, અને એક અપૂર્ણ ઇન્દ્રિયોવાળો છે. એકને
 દિન દુનિયાનું લેશમાન નથી, ને એકનાં દુઃખનો કિનારો
 પણ નથી.

એક ગર્ભાધાનમાં આવતાં જ મરણ પામે છે. એક જન્મ્યો કે તરત મરણ પામે છે. એક મુવેલો અવતરે છે; અને એક સો વર્ષનો વૃદ્ધ થઈને મરે છે.

કોઈનાં મુખ, ભાષા અને સ્થિતિ સરખાં નથી. મૂર્ખ રાજ્યગાદી પર સ્થિત થઈને સ્વમાર્થી વધાવાય છે, અને સમર્થ વિદ્વાનો ધક્કા ખાય છે!

આમ આજના જગત્ની વિચિત્રતા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે તમે જુઓ છો; એ ઉપરથી તમને કંઈ વિચાર આવે છે? મેં કહ્યું છે તે ઉપરથી તમને વિચાર આવતો હોય તો કહો કે, તે શા વડે થાય છે?

પોતાનાં વાંધેલાં શુભાશુભ કર્મવડે. કર્મવડે આજનો સંસાર ભ્રમવો પડે છે. પરભવનહીં માનનાર પોતે એ વિચારો જાણે છે તે ઉપર યથાર્થ વિચાર કરે, તો તે પણ આ સિદ્ધાંત માન્ય રાખે.

શિક્ષાપાઠ ૪. માનવદેહ.

આગળ કહ્યું છે તે પ્રમાણે વિદ્વાનો માનવદેહને વીજા સઘળા દેહ કરતાં ઉત્તમ કહે છે. ઉત્તમ કહેવાનાં કેટલાંક કારણો અત્રે કહીશું.

આ સંસાર વહુ દુઃખથી ભરેલો છે. એમાંથી જ્ઞાનીઓ તરીને પાર પામવા પ્રયોજન કરે છે. મોક્ષને સાધી તેઓ

અનંત સુખમાં વિરાજમાન થાય છે. એ મોક્ષ વીજા કોઈ દેહથી મળતો નથી. દેવ, તિર્યંચ કે નરક એ એકે ગતિથી મોક્ષ નથી; માત્ર માનવદેહથી મોક્ષ છે.

ત્યારે તમે કહેશો કે, સઘળાં માનવિયોનો મોક્ષ કેમ થતો નથી? તેનો ઉત્તર: જેઓ માનવપણું સમજે છે, તેઓ સંસારશોકને તરી જાય છે. જેનામાં વિવેકબુદ્ધિ ઉદય પામી હોય, અને તે વડે સત્યાસત્યનો નિર્ણય સમજી, પરમ તત્ત્વ-જ્ઞાન તથા ઉત્તમ ચારિત્રરૂપ સદ્ધર્મનું સેવન કરી જેઓ અનુપમ મોક્ષને પામે છે, તેના દેહધારીપણાને વિદ્વાનો માનવ-પણું કહે છે. મનુષ્યના શરીરના દેશ્વાદ ઉપરથી વિદ્વાનો તેને મનુષ્ય કહેતા નથી; પરંતુ તેના વિવેકને લઈને કહે છે. બે હાથ, બે પગ, બે આંખ, બે કાન, એક મુઠ્ઠા, બે હોઠ અને એક નાક એ જેને હોય તેને મનુષ્ય કહેવો એમ આપણે સમજવું નહીં. જો એમ સમજીએ તો પછી વાંદરાને પણ મનુષ્ય ગણવો જોઈએ. એણે પણ એ પ્રમાણે સઘળું માત્ર કર્યું છે. વિશેષમાં એક પૂંછડું પણ છે; ત્યારે શું એને મહા મનુષ્ય કહેવો? ના, નહીં. માનવપણું સમજે તે જ માનવ કહેવાય.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, એ ધવ વહુ દુર્લભ છે; અતિ પુણ્યના પ્રભાવથી એ દેહ સાંપડે છે; માટે એથી ઉતાવળે આત્મસાર્થક કરી લેવું. અયમંતકુમાર, ગજસુકુમાર જેવાં નાનાં વાલકો પણ માનવપણાને સમજવાથી મોક્ષને પામ્યાં. મનુષ્યમાં જે શક્તિ વધારે છે, તે શક્તિવડે કરીને યદોન્મત્ત હાથી જેવાં પ્રાણીને પણ વશ કરી લે છે; એ શક્તિવડે જો તેઓ પોતાનાં

મનરૂપી હાથીને વશ કરી લે, તો કેટલું કલ્યાણ થાય !

કોઈ પણ અન્ય દેહમાં પૂર્ણ સદ્વિવેકનો ઉદય થતો નથી, અને મોક્ષના રાજમાર્ગમાં પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. એથી આપણને મળેલો આ વહુ દુર્લભ માનવદેહ સફળ કરી લેવો એ અવશ્યતું છે. કેટલાક મૂર્ખો દુરાચારમાં, અજ્ઞાનમાં, વિષયમાં, અને અનેક પ્રકારના મદમાં આવો માનવદેહ વૃથા ગુમાવે છે. અમૂલ્ય કૌસ્તુભ હારી વેસે છે. આ નામના માનવ ગણાય, બાકી તો વાનરરૂપ જ છે.

ઘોતની પઠ, નિશ્ચય, આપણે જાણી શકતા નથી, માટે જેમ વને તેમ ધર્મમાં ત્વરાથી સાવધાન થવું.

શિક્ષાપાઠ ૬. અનાથી સુનિ ભાગ ૧.

અનેક પ્રકારની રિધિવાળો મગધદેશનો શ્રેણિક નામે રાજા અશ્વઝિડાને માટે મંડિકુક્ષ નામનાં વનમાં નીકળી પડ્યો. વનની વિચિત્રતા મનોહારિણી હતી. નાના પ્રકારનાં વૃક્ષો ત્યાં આવી રહ્યાં હતાં; નાના પ્રકારની કોમલ વેલીઓ ઘટાટોપ થઈ રહી હતી; નાના પ્રકારનાં પંક્ષીઓ આનંદથી તેહું સેવન કરતાં હતાં; નાના પ્રકારનાં પક્ષિયોનાં યધુરાં ગાયન ત્યાં સંભળાતાં હતાં; નાના પ્રકારનાં ફૂલથી તે વન છવાઈ રહ્યું હતું; નાના પ્રકારનાં જલનાં ઝરણ ત્યાં વહેતાં હતાં. ટુંકામાં એ વન નંદનવન જેવું લાગતું હતું. તે વનમાં એક જાંડ તલે મહા સમાધિવંત પણ સુકુમાર અને સુશોભિત સુનિને તે શ્રેણિકે

वेढेलो दीठो. एतुं रूप जोइनै ते राजा अत्यंत आनंद पाम्यो.
 उपमारहित रूपथी विस्मित थइने मनमां तेनी प्रशंसा करवा
 लाग्यो. आ मुनिनो केवो अद्भुत वर्ण छे ! एतुं केवुं मनोहर
 रूप छे ! एनी केवी अद्भुत सौम्यता छे ! आ केवी विस्मय-
 कारक क्षमानो धरनार छे ! आना अंगथी वैराग्यनो केवो
 उत्तम प्रकाश छे ! आनी केवी निर्लोभता जणाय छे ! आ संय-
 ति केवुं निर्भय नम्रपणुं धरावे छे ! ए भोगथी केवो विरक्त छे !
 एम चिंतवतो चिंतवतो, मुदित थतो थतो, स्तुति करतो करतो,
 धीमेथी चालतो चालतो, प्रदक्षिणा दइ ते मुनिने वंदन करी
 अति समीप नहीं तैम अति दूर नहीं, एम ते श्रेणिक बेठो.
 पछी वे हाथनी अंजलि करीने विनयथी तेणे ते मुनिने पूछयुं:
 “हे आर्य ! तमे प्रशंसा करवायोग्य एवा तरुण छो ! भोगविला-
 सने माटे तमारुं वय अनुकूल छे ; संसारमां नानो प्रकारनां
 सुख रह्यांछे. ऋतु ऋतुना कामभोग, जळ संबंधीना विलास,
 तैम ज मनोहारिणी स्त्रीओनां मुखवचननुं मधुरं श्रवण छतां
 ए सघळानो त्याग करीने मुनित्वमां तमे महा उद्यम करो छो
 एतुं शुं कारण ? ते मने अनुग्रहथी कहौ.” राजानां आवां वचन
 सांभळीने मुनिए कहुं : “हे राजा ! हुं अनाथ हतो. मने अपूर्व
 वस्तुनो प्राप्त करावनार, तथा योग्य क्षेमनो करनार, मारापर
 अनुकंपा आणनार, करुणार्थी करीने परम सुखनो देनार
 एवो मारो कोइ मित्र थयो नहीं. ए कारण मारा अनाथी-
 पणानुं हतुं.”

शिक्षापाठ ६. अनाथी मुनि भाग २.

श्रेणिक, मुनिनां भाषणथी खित हसीने बोल्यो: “तमारो महा रिद्धिवंतने नाथ केम न होय? जो कोइ नाथ नथी तो हुं थउं छउं. हे भयंत्राण! तमे भोग भोगवो. हे संयति! मित्र, ज्ञातिए करीने दुर्लभ एवो आ तमारो मनुष्यभव सुलभ करो.” अनाथीए कह्युं: “अरे श्रेणिक राजा! पण तुं पोते अनाथ छो तो मारो नाथ शुं थइश? निर्धन ते धनराज्य क्यांथी वनावे! अबुध ते बुद्धिदान क्यांथी आपे? अज्ञ ते विद्वता क्यांथी दे? वंध्या ते संतान क्यांथी आपे? ज्यारे तुं पोते अनाथ छे; त्यारे मारो नाथ क्यांथी थइश?” मुनिनां वचनथी राजा अति आहुल अने अति विस्मित थयो. कोइ काले जे वचनतुं श्रवण थयुं नथी ते वचनतुं यतिमुखी श्रवण थयुं एथी ते संकित थयो, अने बोल्यो: “हुं अनेक प्रकारना अश्वनो भोगी छउं; अनेक प्रकारना मदोन्मत्त हाथीओनो धणी छउं; अनेक प्रकारनी सैन्या मने आधीन छे; नगर, ग्राम, अंत:पुर अने चतुष्पादनी मारे कइ न्यूनता नथी; मनुष्य संवंगी सवळा प्रकारना भोग हुं पाव्यो छउं; अनुचरो मारी आज्ञाने रुडी रीते आराधे छे; एस राजाने छाजती सर्व प्रकारनी संपत्ति मारे घेर छे; अनेक मनवांछित वस्तुओ मारी समीपे रहे छे. आवो हुं महान् छतां अनाथ केम होउं? रखे हे भगवन्! तमे मृषा बोलता हो.” मुनिए कह्युं: “राजा! माहं कहेवुं तुं न्यायपूर्वक समज्यो नथी. हवे हुं जेम अनाथ थयो; अने जेम

१० श्रीमद् राजचंद्र प्रणीत मोक्षमाला.

में संसार त्याग्यो तेम तने कहुं छुं; ते एकाग्र अने साव-
धान चित्तथी सांभळ; सांभळाने पछी तारी शंकानो सत्या-
सत्य निर्णय करजे:—

“कौशांबी नामे अति जीर्ण अने विविध प्रकारनी
भवन्यतार्थी भरेली एक सुंदर नगरी छे; त्यां रिधिथी परिपूर्ण
धनसंचय नामनो मारो पिता रहेतो हतो. हे महाराजा !
यौवनवयना प्रथम भागमां मारी आंखो अति वेदनार्थी घेराइ;
आखे शरीरे अग्नि वळवा मंड्यो. शास्त्रथी पण अतिशय ती-
क्ष्ण ते रोग वैरीनी पेठे मारापर कोपायमान थयो. मारुं
मस्तक ते आंखनी असह्य वेदनार्थी दुःखवा लाग्युं. वज्रना
प्रहार जेवी, बीजाने पण रौद्र भय उपजावनारी एवी ते
दारुण वेदनार्थी हुं अत्यंत शोकमां हतो. संख्याबंध वैद्यक-
शास्त्रनिपूण वैद्यराजो मारी ते वेदनानो नाश करवा माटे
आव्या, अने तेमणे अनेक औषध उपचार कर्या पण ते वृथा
गया. ए महा निपूण गणाता वैद्यराजो मने ते दरदथी मुक्त
करी शक्या नहीं, ए ज हे राजा ! मारुं अनाथपणुं हतुं. मारी
आंखनी वेदना टाळयाने माटे मारा पिताए सर्वधन आपवा
मांड्युं पण तेथी करीने मारी ते वेदना टळी नहीं, हे राजा !
ए ज मारुं अनाथपणुं हतुं. मारी माता पुत्रने शोके करीने
अति दुःखार्त्त थइ, परंतु ते पण मने दरदथी मूकाबी शकी
नहीं, ए ज हे राजा ! मारुं अनाथपणुं हतुं. एक पेटथी जन्मेला
मारा ज्येष्ठ अने कनिष्ठ भाइओ पोताथी बनतो परिश्रम करी
चूक्या पण मारी ते वेदना टळी नहीं, हे राजा ! ए ज मारुं

अनाथपणुं हतुं. एक पेटथी जन्मेली मारी ज्येष्ठा अने कनिष्ठा भगिनीओथी मारुं ते दुःख टळ्युं नहीं, हे महाराजा ! ए ज मारुं अनाथपणुं हतुं. मारी स्त्री जे पतिवृत्ता, मारापर अनुरक्त अने प्रेमवंती होती, ते आंसु भरी मारुं हैयुं पलाळती होती तेणे अन्न पाणी आप्या छतां, अने नाना प्रकारनां अंधोलण, चुवादिक सुगंधी पदार्थ, तेम ज अनेक प्रकारनां फुल चंदना-दिकनां जाणिता अजाणिता विलेपन कर्या छतां, हुं ते विलेपनथी मारो रोग शमावी न शक्यो; क्षण पण अळगी रहेती नहोती एवी ते स्त्री पण मारा रोगने टाळी न शकी, ए ज हे महाराजा ! मारुं अनाथपणुं हतुं. एम कोइना प्रेमथी, कोइना औषधथी, कोइना विलापथी के कोइना परिश्रमथी ए रोग उपशम्यो नहीं. ए वेळा पुनः पुनः में असह्य वेदना भोगवी; पछी हुं प्रपंची संसारथी खेद पाम्यो. एकवार जो आ महा विडंबनामय वेदनाथी मुक्त थउं तो खंती, दंती अने निरारंभी प्रवर्ज्याने धारण करुं एम चिंतवीने शयन करी गयो. ज्यारे रात्रि व्यतिक्रमी गइ त्यारे हे महाराजा ! मारी ते वेदना क्षय थइ गइ; अने हुं निरोगी थयो. मात, तात स्वजन बंधवादिकने पूछीने प्रभाते में महा क्षमावंत इंद्रियने निग्रह करवावाळुं, अने आरंभोपाधिथी रहित एवुं अणगा-रत्व धारण कर्युं.

શિક્ષાપાઠ ૭. અનાથી મુનિ ભાગ ૩.

હે શ્રેણિક રાજા ! ત્યાર પછી હું આત્મા પરત્તાનો નાથ થયો, હવે હું સર્વ પ્રકારના જીવનો નાથ છઉં. તું જે નાંકા પામ્યો હતો તે હવે ઢલી ગઈ હશે. એમ આશું જગત્-ચ-ક્રવર્તી પર્યંત અશરણ અને અનાથ છે. જ્યાં ઉપાધિ છે ત્યાં અનાથતા છે; માટે હું કહું છઉં તે કથન તું મનન કરી જજે. નિશ્ચય માનજે કે, આપણો આત્મા જ દુઃખની ધરેલી વૈતર-ળીનો કરનાર છે; આપણો આત્મા જ ક્રૂર સાત્મલિ દુષ્ટતાં દુઃખનો ઉપજાવનાર છે; આપણો આત્મા જ વંછિત વસ્તુરૂપી દુઃખની દેવાલાલી કામધેનુ સુખનો ઉપજાવનાર છે; આપણો આત્મા જ નંદનવનની પેઠે આનંદકારી છે; આપણો આત્મા જ કર્મનો કરનાર છે; આપણો આત્મા જ તે કર્મનો ટાલનાર છે; આપણો આત્મા જ દુઃસ્વોપાર્જન કરનાર છે, અને આપણો આત્મા જ સુસ્વોપાર્જન કરનાર છે; આપણો આત્મા જ મિત્ર, ને આપણો આત્મા જ વૈરી છે; આપણો આત્મા કનિષ્ઠ આચારે સ્થિત, અને આપણો આત્મા જ નિર્મલ આચારે સ્થિત રહે છે.

એમ આત્મપ્રકાશક વોધ શ્રેણિકને તે અનાથી મુનિ આપ્યો. શ્રેણિકરાજા વહુ સંતોષ પામ્યો. વે હાથની અંજલિ કરીને તે એમ વોલ્યોઃ “હે ભગવન્ ! તમે મને યલી રીતે ઉપદેશ્યો; તમે જેમ હતું તેમ અનાથપણું કહી વતાવ્યું. મહર્ષિ ! તમે સનાથ, તમે સર્વંધવ અને તમે સધર્મ છો. તમે સર્વ અનાથના નાથ છો. હે પવિત્ર સંયતિ ! હું તમને ક્ષમાવુંછું. તમારી જ્ઞાની શિક્ષાથી

લાભ પામ્યો છું. ધર્મધ્યાનમાં વિદ્ય કરવાવાળું ભોગ ભોગવવા સંબંધીનું મેં તમને હે મહા ભાગ્યવંત ! જે આમંત્રણ દીધું તે સંબંધીનો મારો અપરાધ સસ્તક નમાવીને ક્ષમાવુંછું.” એવા પ્રકારથી સ્તુતિ ઉચ્ચારીને રાજપુરુષ કેશરી શ્રેણિક વિનયથી પ્રદક્ષિણા કરી સ્વસ્થાનકે ગયો.

મહા તપ્પોધન, મહા મુનિ, મહા પ્રજ્ઞાવંત, મહા યશવંત, મહા નિર્ગ્રંથ અને મહા શ્રુત અનાથી મુનિએ મગધ દેશના શ્રેણિક રાજાને પોતાનાં વિતક ચરિત્રથી જે વોધ આપ્યો છે તે સ્વેરે ! અશરણભાવના સિદ્ધ કરે છે. મહા મુનિ અનાથીએ ભોગવેલી વેદના જેવી, કે ઇથી અતિ વિશેષ વેદના અનંત આત્માઓને ભોગવતા જોડેછીએ એ કેવું વિચારવા લાયક છે ! સંસારમાં અશરણતા અને અનંત અનાથતા છવાઈ રહી છે. તેનો ત્યાગ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ શીલને સેવવાથી જ થાય છે. એ જ શુક્તિનાં કારણરૂપ છે. જેમ સંસારમાં રહ્યા અનાથી અનાથ હતા તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના સદૈવ અનાથ જ છે. સનાથ થવા સદ્દેવ, સદ્ધર્મ અને સદ્ગુરુને જાણવા અને ઓઝાવવા એ અવશ્યનું છે.

શિક્ષાપાઠ ૮. સદ્દેવતત્ત્વ.

ત્રણ તત્ત્વો આપણે અવશ્ય જાણવાં જોઈએ. જ્યાંસુધી તે તત્ત્વો સંબંધી અજ્ઞાનતા હોય છે ત્યાંસુધી આત્મહિત નથી. એ ત્રણ તત્ત્વો સદ્દેવ, સદ્ધર્મ અને સદ્ગુરુ છે. આ પાઠમાં સદ્દેવનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં કહીશું.

ચક્રવર્તી રાજાધિરાજ કે રાજપુત્ર છતાં જો સંસારને એકાંત અનંત શોકનું કારણમાનીને તેનો ત્યાગ કરે છે; પૂર્ણ દયા, શાંતિ, ક્ષમા, નિરાગીત્વ અને આત્મસમૃદ્ધિથી ત્રિવિધ તાપનો લય કરે છે; મહા ઉગ્ર તપોપધ્યાનવડે વિશોધન કરીને જો કર્મના સમૂહને વાલી નાંખે છે; ચંદ્ર તથા શંખથી અત્યંત ઉજ્જ્વલ એવું શુદ્ધ ધ્યાન જોને પ્રાપ્ત થાય છે; સર્વ પ્રકારની નિદ્રાનો જો ક્ષય કરે છે; સંસારમાં મુખ્યતા ભોગવતાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર કર્મ ભસ્મીભૂત કરી જો કેવલજ્ઞાન કેવલ દર્શનસહિત સ્વસ્વરૂપથી વિહાર કરે છે; જો ચાર અઘાતિ કર્મ રહ્યા સુધી યથાશ્રિયતા ચારિત્રરૂપ ઉત્તમ શીલનું સેવન કરે છે; કર્મગ્રીષ્મથી અકલાતા પામર પ્રાણીઓને પરમ શાંતિ મળવા જો શુદ્ધ બોધવીજનો નિષ્કારણ કરુણાથી મેઘવારાવાણીવડે ઉપદેશ કરે છે; કોઈપણ સમયે કિંચિત્ માત્ર પણ સંસારી વૈભવવિલાસનો સ્વપ્નાંશ પણ જો રહ્યો નથી; ઘનઘાતિ કર્મ ક્ષય કર્યા પહેલાં, પોતાની હ્રદયસ્થિતા ગણી જો શ્રીમુખવાણીથી ઉપદેશ કરતા નથી; પાંચ પ્રકારના અંતરાય,

હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, જુગુપ્સા, શોક, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અપ્રત્યાશ્ચય, રાગ, દ્વેષ, નિદ્રા અને કામ એ અઠાર દૂષણથી જે રહિત છે; સદ્ચિદાનંદ સ્વરૂપથી વિરાજમાન છે, મહા ઉદ્યોત કરવારુ ગુણો જેઓને પ્રગટે છે; જન્મ, મરણ અને અનંત સંસાર જેનો ગયો છે તેને નિર્ગ્રંથના આગમમાં સદ્દેવ કહ્યા છે. એ દોષરહિત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામેલા હોવાથી પૂજનીય પરમેશ્વર કહેવાયોગ્ય છે. ઉપર કહ્યા તે અઠાર દોષમાંનો એક પણ દોષ હોય ત્યાં સદ્દેવનું સ્વરૂપ ઘટતું નથી. આ પરમ તત્ત્વ મહત્પુરુષોથી વિશેષ જાણવું અવશ્યનું છે.

શિક્ષાપાઠ ૧. સદ્ધર્મતત્ત્વ.

અનાદિ કાલથી કર્મજાળનાં વંધનથી આ આત્મા સંસારમાં રક્ષાળયા કરે છે. સમય માત્ર પણ તેને સ્વરૂપ સુખ નથી. અધોગતિને એ સેવ્યા કરે છે; અને અધોગતિમાં પડતા આત્માને ધરી રાખનાર સદ્ગતિ આપનાર વસ્તુ તેનું નામ 'ધર્મ' કહેવાય છે, અને એ જ સત્ય સુખનો ઉપાય છે. તે ધર્મતત્ત્વના સર્વજ્ઞ ભગવાને ભિન્ન ભિન્ન ભેદ કહ્યા છે. તેમાંના મુખ્ય ત્રે છે: ૧. વ્યવહારધર્મ. ૨. નિશ્ચયધર્મ.

વ્યવહારધર્મમાં દયા મુખ્ય છે. સત્યાદિ બાકીનાં ચાર મહાવ્રતો તે પણ દયાની રક્ષા વાસ્તે છે. દયાના આઠ ભેદ છે: ૧. દ્રવ્યદયા ૨. ભાવદયા ૩. સ્વદયા ૪. પરદયા ૫. સ્વરૂપદયા ૬. અનુબંધદયા ૭. વ્યવહારદયા ૮. નિશ્ચયદયા.

૧૬ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રणीત મોક્ષમાળા.

પ્રથમ દ્રવ્યદયા—કોઈ પણ કામ કરવું તે યત્નાપૂર્વક જીવરક્ષા કરીને કરવું તે 'દ્રવ્યદયા.'

બીજી ભાવદયા—બીજા જીવને દુર્ગતિ જતો દેખીને અનુકંપાબુદ્ધિથી ઉપદેશ આપવો તે 'ભાવદયા.'

ત્રીજી સ્વદયા—આ આત્મા અનાદિ કાલથી મિથ્યા-સ્ત્રથી ગૃહાયોછે, તત્ત્વ પામતો નથી, જિનાજ્ઞા પાળી શકતો નથી, એમ ચિંતવી ધર્મમાં પ્રવેશ કરવો તે 'સ્વદયા.'

ચોથી પરદયા—છકાય જીવની રક્ષા કરવી તે 'પરદયા.'

પાંચમી સ્વરૂપદયા—સૂક્ષ્મ વિવેકથી સ્વરૂપવિચારણા કરવી તે 'સ્વરૂપદયા.'

છઠ્ઠી અનુબંધદયા—સદ્ગુરુ, કે સુશિક્ષક શિષ્યને કડવાં કથનથી ઉપદેશ આપે એ દેખવામાં તો અયોગ્ય લાગે છે; પરંતુ પરિણામે કરુણાનું કારણ છે—આનું નામ 'અનુબંધદયા'

સાતમી વ્યવહારદયા—ઉપયોગપૂર્વક તથા વિધિપૂર્વક જે દયા પાળવી તેનું નામ 'વ્યવહારદયા.'

આઠમી નિશ્ચયદયા—શુદ્ધ સાધ્ય ઉપયોગમાં એકતા માત્ર, અને અભેદ ઉપયોગ તે 'નિશ્ચયદયા.'

એ આઠ પ્રકારની દયાવડે કરીને વ્યવહારધર્મ ભગવાને કહ્યો છે. એમાં સર્વ જીવનું સુખ, સંતોષ, અભયદાન એ સઘળાં વિચારપૂર્વક જોતાં આવી જાય છે.

બીજો નિશ્ચયધર્મ—પોતાના સ્વરૂપની ભ્રમણા ટાલવી, આત્માને આત્મભાવે ઓઝાવવો ; ‘આ સંસાર તે મારો નથી, હું એથી ભિન્ન, પરમ અસંગ સિદ્ધસદૃશ્ય શુદ્ધ આત્મા છું’, એવી આત્મસ્વભાવવર્તના તે ‘નિશ્ચયધર્મ’ છે.

જેમાં કોઈ પ્રાણીનું દુઃખ, અહિત કે અસંતોષ રહ્યાં છે ત્યાં દયા નથી; અને દયા નથી ત્યાં ધર્મ નથી. અર્હત્ ભગવાનનાં કહેલાં ધર્મતત્ત્વથી સર્વ પ્રાણી અભય થાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦. સદ્ગુરુતત્ત્વ ભાગ ૧.

પિતા—પુત્ર, તું જે શાળામાં અભ્યાસ કરવા જાય છે તે શાળાનો શિક્ષક કોણ છે ?

પુત્ર—પિતાજી, એક વિદ્વાન અને સમજુ બ્રાહ્મણ છે.

પિતા—તેની વાણી, ચાલચલગત વગેરે કેવાં છે ?

પુત્ર—એની વાણી વહુ મધુરી છે. એ કોઈને અવિવેકથી વોલાવતા નથી, અને વહુ ગંભીર છે; વોલે છે ત્યારે જાણે મુક્તમાંથી ફુલ ફીરે છે. કોઈનું અપમાન કરતા નથી; અને અમને યોગ્ય નીતિ સમજાય તેવી શિક્ષા આપે છે.

પિતા—તું ત્યાં શા કારણે જાય છે તે મને કહે જોડે.

પુત્ર—આપ એમ કેમ કહો છો, પિતાજી ! સંસારમાં વિચ-
૩

ક્ષણ થવાને માટે પદ્ધતિઓ સમજું, વ્યવહારની નીતિ શીખું
 એટલા માટે થઈને આપ મને ત્યાં મોકલો છો.

પિતા-તારા એ શિક્ષક દુરાચારી કે એવા હોત તો ?

પુત્ર-તો તો વહુ માટું થાત; અમને અવિવેક અને કુ-
 વચન બોલતાં આવડત; વ્યવહારનીતિ તો પછી શીખવે
 પણ કોણ ?

પિતા-જો પુત્ર એ ઉપરથી હું હવે તને એક ઉત્તમ શિક્ષા
 કહું: જેમ સંસારમાં પડવા માટે વ્યવહારનીતિ શીખવાનું
 પ્રયોજન છે, તેમ ધર્મતત્ત્વ અને ધર્મનીતિમાં પ્રવેશ કરવાનું
 પરભવને માટે પ્રયોજન છે. જેમ તે વ્યવહારનીતિ સદાચારી
 શિક્ષકથી ઉત્તમ મળી શકે છે; તેમ પરભવશ્રેયસ્કર ધર્મનીતિ
 ઉત્તમ ગુરુથી મળી શકે છે. વ્યવહારનીતિના શિક્ષક અને
 ધર્મનીતિના શિક્ષકમાં વહુ ભેદ છે. વીલોરીના કટકા
 જેમ વ્યવહારશિક્ષક અને અમૂલ્ય કૌસ્તુભ જેમ આત્મધર્મ
 શિક્ષક છે.

પુત્ર-શીરછત્ર! આપનું કહેવું વ્યાજબી છે. ધર્મના શિક્ષ-
 કની સંપૂર્ણ અવશ્ય છે. આપે વારંવાર સંસારનાં અનંત દુઃખ
 સંવંધી મને કહ્યું છે; એથી પાર પામવા ધર્મજ સહાયભૂત છે;
 ત્યારે ધર્મ કેવા ગુરુથી પામીએ તો શ્રેયસ્કર નીવડે તે મને
 કૃપા કરીને કહો.

शिक्षापाठ ११. सद्गुरुतत्त्व भाग २.

पिता—पुत्र ! गुरु त्रण प्रकारना कहेवाय छे : १. काष्ठ-स्वरूप. २. कागळस्वरूप. ३. पथ्थरस्वरूप. काष्ठस्वरूप गुरु सर्वोत्तम छे; कारण संसाररूपी समुद्रने १. काष्ठस्वरूपी गुरु ज तरे छे, अने तारी शके छे. २. कागळस्वरूप गुरु ए मध्यम छे. ते संसारसमुद्रने पोते तरी शके नहीं; परंतु कंइ पुण्य उपा-र्जन करी शके. ए बीजाने तारी शके नहीं. ३. पथ्थरस्वरूप ते पोते बुडे अने परनेपण बुडाडे. काष्ठस्वरूप गुरु मात्र जिने-श्वर भगवानना शासनमां छे. बाकी वे प्रकारना जे गुरु रह्या ते कर्मावरणनी वृद्धि करनार छे. आपणे बधा उत्तम वस्तुने चाहीए छीए; अने उत्तमथी उत्तम मळी शके छे. गुरु जो उत्तम होय तो ते भवसमुद्रमां नाविकरूप थई सद्धर्म नावमां वेसाडी पारपमाडे. तत्त्वज्ञानना भेद, स्वस्वरूपभेद, लोकालोकविचार, संसारस्वरूप ए सघळुं उत्तम गुरु विना मळी शके नहीं; त्यारे तने प्रश्न करवानी इच्छा थशे के एवा गुरुनां लक्षण कयां कयां ? ते कहुं छुं. जिनेश्वर भगवाननी भाखेली आज्ञा जाणे, तेने यथातथ्य पाळे, अने बीजाने बोधे, कंचन, कामिनीथी सर्व भावथी त्यागी होय, विशुद्ध आहारजळ लेता होय, बावीश प्रकारना परिषह सहन करता होय, क्षांत, दांत, निरारंभी अने जितेंद्रिय होय, सिद्धांतिक ज्ञानमां निमग्न होय, धर्म माटे थइने मात्र शरीरनो निर्वाह करता होय, निर्गथपंथ पाळतां कायर न होय, सळी मात्र पण अदत्त लेता न होय, सर्व प्रकारना आहार रात्रिए त्या-

ગ્યા હોય, 'સમભાવિ હોય, અને નિરોગતાથી સત્યોપદેશક હોય. ટુંકામાં તેઓને કાષ્ઠસ્વરૂપ સદ્ગુરુ જાણવા. પુત્ર ! ગુરુના આચાર, જ્ઞાન એ સમ્બંધી આગમમાં વહુ વિવેકપૂર્વક વર્ણન કર્યું છે. જેમ તું આગલ વિચાર કરતાં શીખતો જઈશ, તેમ પછી હું તને એ વિશેષ તત્ત્વો બોધતો જઈશ.

પુત્ર-પિતાજી, આપે મને ટુંકામાં પણ વહુ ઉપયોગી, અને કલ્યાણમય કહ્યું; હું નિરંતર તે મનન કરતો રહીશ.

શિક્ષાપાઠ ૧૨. ઉત્તમ ગૃહસ્થ.

સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ ઉત્તમ શ્રાવકો ગૃહાશ્રમથી આત્મસાધનને સાધે છે; તેઓનો ગૃહાશ્રમ પણ વચ્ચળાય છે.

તે ઉત્તમ પુરુષ, સામાયિક, ક્ષમાપના, ચોવિહારપ્રત્યા-
ખ્યાન ૬૦ યમ નિયમને સેવે છે.

પરપત્નિ મળી મા બહેનની દ્રષ્ટિ રાખે છે.

સત્પાત્રે યથાશક્તિ દાન દે છે.

શાંત, મધુરી અને કોમલ ભાષા બોલે છે.

સત્શાસ્ત્રનું મનન કરે છે.

વને ત્યાંસુધી ઉપજીવિકામાં પણ માયા, કપટ, ૬૦ કરતો નથી.

સ્ત્રી, પુત્ર, માત, તાત, મુનિ અને ગુરુ એ સઘળાને યથા-
યોગ્ય સન્માન આપે છે.

માવાપને ધર્મનો બોધ આપે છે.

યત્રથી ઘરની સ્વચ્છતા, રાંધવું, સીંધવું, શયન ૩૦
રખાવે છે.

પોતે વિચક્ષણતાથી વર્તી સ્ત્રી, પુત્રને વિનયી અને ધર્મી
કરે છે.

કુટુંબમાં સંપત્તિ વૃદ્ધિ કરે છે.

આવેલા અતિથિનું યથાયોગ્ય સન્માન કરે છે.

યાચકને ક્ષુધાતુર રાખતો નથી.

સત્પુરુષોનો સમાગમ, અને તેઓનો બોધ ધારણ કરે છે.

સમર્યાદ અને સંતોષયક્ત નિરંતર વર્તે છે.

જે યથાશક્તિ શાસ્ત્રસંચય ઘરમાં રાખે છે.

અલ્પ આરંભથી જે વ્યવહાર ચલાવે છે.

આવો ગૃહસ્થાવાસ ઉત્તમ ગતિનું કારણ થાય, એમ
જ્ઞાનીઓ કહે છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૩. જિનેશ્વરની ભક્તિ ભાગ ૧.

જિજ્ઞાસુ—વિચક્ષણ સત્ય ! કોઈ શંકરની, કોઈ બ્રહ્માની,
કોઈ વિષ્ણુની, કોઈ સૂર્યની, કોઈ અગ્નિની, કોઈ ભવાનીની,
કોઈ પેગમ્બરની અને કોઈ ક્રાઈસ્ટની ભક્તિ કરે છે. એઓ
ભક્તિ કરીને શું આશા રાખતા હશે ?

સત્ય-પ્રિય જિજ્ઞાસુ, તે ભાવિક મોક્ષ મેળવવાની પરમ આશાથી એ દેવોને ભૂજે છે.

જિજ્ઞાસુ-કહો ત્યારે, એથી તેઓ ઉત્તમ ગતિ પામે એમ તમારું મત છે ?

સત્ય-એઓની ભક્તિવડે તેઓ મોક્ષ પામે એમ હું કહી શકતો નથી. જેઓને તે પરમેશ્વર કહે છે તેઓ કંઈ મોક્ષને પામ્યા નથી; તો પછી ઉપાસકને એ મોક્ષ ક્યાંથી આપે ? શંકર વગેરે કર્મક્ષય કરી શક્યા નથી અને દૂષણસહિત છે એથી તે પૂજવાયોગ્ય નથી.

જિજ્ઞાસુ-એ દૂષણો કયાં કયાં તે કહો ?

સત્ય-અજ્ઞાન, નિદ્રા, મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ, અવિરતિ, ભય, શોક, ઝુગુપ્સા દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, વીર્યાંતરાય અને ઉપભોગાંતરાય, કામ, હાસ્ય, રતિ, અને અરતિ એ અઢાર દૂષણમાંનું એક દૂષણ હોય તોપણ તે અપૂજ્ય છે. એક સમર્થ પંડિતે પણ કહ્યું છે કે, 'પરમેશ્વર છડું' એમ મિથ્યા રીતે મનાવનારા પુરુષો પોતે પોતાને ઠગે છે, કારણ પડસ્થામાં સ્ત્રી હોવાથી તેઓ વિષયી ઠરે છે; શસ્ત્ર ધારણ કરેલાં હોવાથી દ્વેષી ઠરે છે. જપમાળા ધારણ કર્યાથી તેઓનું ચિત્ત વ્યગ્ર છે એમ સૂચવે છે, 'મારે શરણે આવ, હું સર્વ પાપ હરી લઉં' એમ કહેનારા અભિમાની અને નાસ્તિક ઠરે છે. આમ છે તો પછી

બીજાને તેઓ કેમ તારી શકે ? વઢી કેટલાક અવતાર લેવા-
રૂપે પરમેશ્વર કહેવરાવે છે તો ત્યાં તેઓને અમુક કર્મનું ભોગ
વવું વાકી છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

જિજ્ઞાસુ—ભાઈ, ત્યારે પૂજ્ય કોણ ? અને ભક્તિ કોની
કરવી કે જેવડે આત્મા સ્વશક્તિનો પ્રકાશ કરે.

સત્ય—શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ જીવનસિદ્ધ ભગવાન
તેમ જ સર્વ દૂષણરહિત, કર્મમલહીન, મુક્ત, વીતરાગ સકલ
ભયરહિત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી
આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે.

જિજ્ઞાસુ—એઓની ભક્તિ કરવાથી આપણને તેઓ મોક્ષ
આપે છે એમ માનવું સ્વરૂં ?

સત્ય—ભાઈ જિજ્ઞાસુ, તે અનંતજ્ઞાની ભગવાન તો નિરાગી
અને નિર્વિકાર છે. એને સ્તુતિ નિંદાનું આપણને કંઈ ફલ આ-
પવાનું પ્રયોજન નથી. આપણો આત્મા અજ્ઞાની અને મોહાંધ
થઈને જે કર્મદલથી ઘેરાયેલો છે તે કર્મદલ ટાલવા અનુપમ
પુરુષાર્થનું અવશ્ય છે. સર્વ કર્મદલ ક્ષય કરી અનંત જ્ઞાન,
અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંત વીર્ય, અને સ્વસ્વરૂપમય થયા
એવા જિનેશ્વરોનું સ્વરૂપ આત્માની નિશ્ચયનયે રિદ્ધિ હોવાથી
તે ભગવાનનું સ્મરણ, ચિંતવન, ધ્યાન અને ભક્તિ એ પુરુષા-
ર્થતા આપે છે. વિકારથી આત્મા વિરક્ત કરે છે. શાંતિ અને
નિર્જરા આપે છે. જેમ તરવાર હાથમાં લેવાથી શૌર્યવૃત્તિ અને

માંગ પીવાથી નિશો ઉત્પન્ન, તેમ એ ગુણચિંતવનથી આત્મા સ્વસ્વરૂપાનંદની શ્રેણિએ ચઢતો જાય છે. દર્પણ જોતાં જેમ મુલાકાતિનું ભાન થાય છે તેમ, સિદ્ધ કે જિનેશ્વરસ્વરૂપનાં ચિંતવનરૂપ દર્પણથી આત્મસ્વરૂપનું ભાન થાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૪. જિનેશ્વરની ભક્તિ ભાગ ૨.

જિજ્ઞાસુ-આર્ય સત્ય ! સિદ્ધસ્વરૂપ પામેલા તે જિનેશ્વરો તો સઘળા પૂજ્ય છે; ત્યારે નામથી ભક્તિ કરવાની કંઈ જરૂર છે ?

સત્ય-હા, અવશ્ય છે. અનંત સિદ્ધસ્વરૂપને ધ્યાતા જે શુદ્ધ સ્વરૂપના વિચાર થાય તે તો કાર્ય; પરંતુ એ જેવડે તે સ્વરૂપને પામ્યા તે કારણ કયું? એ વિચારતાં ઊગ્ર તપ, મહાન્ વૈરાગ્ય, અનંત દયા, મહાન્ ધ્યાન એ સઘળાનું સ્મરણ થશે; એઓનાં અર્હત્ તીર્થંકરપદમાં જે નામથી તેઓ વિહાર કરતા હતા તે નામથી તેઓના પવિત્ર આચાર અને પવિત્ર ચરિત્રો અંતઃકરણમાં ઉદય પામશે. જે ઉદય પરિણામે મહા લાભદાયક છે. જેમ મહાવીરનું પવિત્ર નામ સ્મરણ કરવાથી તેઓ કોણ? ક્યારે? કેવા પ્રકારે સિદ્ધિ પામ્યા? એ આદિ ચરિત્રોની સ્મૃતિ થશે; અને એથી આપણે વૈરાગ્ય, વિવેક, ઇત્યાદિકનો ઉદય પામીએ.

જિજ્ઞાસુ—પણ લોગસસમાં તો ચોવીશ જિનેશ્વરનાં નામોનું સૂચવન કર્યું છે? એનો હેતુ શું છે તે મને સમજાવો.

સત્ય—આ કાલમાં આ ક્ષેત્રમાં જે ચોવીશ જિનેશ્વરો થયા એમનાં નામોનું અને ચરિત્રોનું સ્મરણ કરવાથી શુદ્ધ તત્ત્વનો લાભ થાય. વૈરાગીનું ચરિત્ર વૈરાગ્ય વોધે છે. અનંત ચોવીશીનાં અનંત નામ સિદ્ધસ્વરૂપમાં સમગ્રે આવી જાય છે. વર્તમાનકાલના ચોવીશ તીર્થકરનાં નામ આ કાલે લેવાથી કાલની સ્થિતિનું વહુ સૂક્ષ્મજ્ઞાન પણ સાંભરી આવે છે. જેમ એઓનાં નામ આ કાલમાં લેવાય છે, તેમ ચોવીશી ચોવીશીનાં નામ કાલ અને ચોવીશી ફરતાં લેવાતાં જાય છે; એટલે અમુક નામ લેવાં એમ કંઈ હેતુ નથી. પરંતુ તેઓના ગુણના પુરુષાર્થની સ્મૃતિ માટે વર્તતી ચોવીશીની સ્મૃતિ કરવી એમ તત્ત્વ રહ્યું છે. તેઓના જન્મ, વિહાર, ઉપદેશ એ સઘળું નામનિક્ષેપે જાણી શકાય છે. એ વડે આપણો આત્મા પ્રકાશ પામે છે. સર્પ જેમ મોરલીના નાદથી જાગૃત થાય છે, તેમ આત્મા પોતાની સત્ય રિદ્ધિ સાંભળતાં તે મોહનિદ્રાથી જાગૃત થાય છે.

જિજ્ઞાસુ—મને તમે જિનેશ્વરની ભક્તિ સંબંધી વહુ ઉત્તમ કારણ કહ્યું. જિનેશ્વરની ભક્તિ કંઈ ફલદાયક નથી એમ આધુનિક કેલવણીથી મને આસ્થા થઈ હતી તે નાશ પામી

છે. જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિ અવશ્ય કરવી જોડે એ હું માન્ય રાખું છું.

સત્ય—જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી અનુપમ લાભ છે, એનાં કારણો મહાન છે; તેમના પરમ ઉપકારને લીધે પણ તેઓની ભક્તિ અવશ્ય કરવી જોડે, વળી તેઓના પુરુષાર્થનું સ્મરણ થતાં પણ શુભ વૃત્તિઓનો ઉદય થાય છે. જેમ જેમ શ્રી જિનના સ્વરૂપમાં વૃત્તિ લય પામે છે, તેમ તેમ પરમ શાંતિ પ્રવહે છે. એમ જિનભક્તિનાં કારણો એત્રે સંક્ષેપમાં કહ્યાં છે તે આત્માર્થીઓએ વિશેષપણે મનન કરવાયોગ્ય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૬. ભક્તિનો ઉપદેશ.

તોટક છંદ.

શુભ શીતલતામય છાંય રહી,
મનવાંછિત જ્યાં ફલપંક્તિ કહી;
જિન ભક્તિ ગૃહો તરુ કલ્પ અહો,
મજિને ભગવંત ભવંત લહો.

૧૬.

નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદ્રા પ્રગટે,
મન તાપ ઉતાપ તમામ મટે;
અતિ નિર્જરતા વળદામ ગૃહો,
મજિને ભગવંત ભવંત લહો.

૨૬.

समभावि सदा परिणाम थशे,
जडमंद अधोगति जन्म जशे;
शुभ मंगळ आ परिपूर्ण चहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो.

३.

शुभ भाववडे मन शुद्ध करो,
नवकार महा पदने समरो;
नाहि एह समान सुमंत्र कहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो.

४.

करशो क्षय केवळ राग कथा,
धरशो शुभ तत्त्वस्वरूप यथा;
नृपचंद्र प्रपंच अनंत दहो,
भजिने भगवंत भगवंत लहो.

५.

शिक्षापाठ १६. खरी महत्ता.

केटलाक लक्ष्मीथी करीने महत्ता मळे छे एम माने छे;
केटलाक महान् कुटुंबथी महत्ता मळे छे एम माने छे; केटलाक
पुत्रवडे करीने महत्ता मळे छे एम माने छे; केटलाक अधि-
कारथी महत्ता मळे छे एम माने छे; पण ए एमनुं माननुं
विवेकथी जोतां मिथ्या छे. एओ जेमां महत्ता ठरावे छे तेमां
महत्ता नथी, पण लघुता छे. लक्ष्मीथी संसारमां खान, पान,
मान, अनुचरो पर आज्ञा, वैभव ए सगळुं मळे छे, अने ए

મહત્તા છે, એમ તમે માનતા હશો; પણ એટલેથી એને મહત્તા માનવી જોડતી નથી. લક્ષ્મી અનેક પાપ વડે કરીને પેદા થાય છે. આવ્યા પછી અભિમાન, બેમાનતા, અને મૂંઢતા આપે છે. કુટુંબસમુદાયની મહત્તા મેલવવા માટે તેનું પાલન-પોષણ કરવું પડે છે. તે વડે પાપ અને દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. આપણે ઉપાધિથી પાપ કરી એનું ઉદર ભરવું પડે છે. પુત્રથી કંઈ શાશ્વત નામ રહેતું નથી; એને માટે પણ અનેક પ્રકારનાં પાપ અને ઉપાધિ વેઠવી પડે છે; છતાં એથી આપણું મંગલ શું થાય છે? અધિકારથી પરતંત્રતા કે અમલમદ આવે છે, અને એથી જુલમ, અનીતિ, લાંચ તેમ જ અન્યાય કરવા પડે છે; કે થાય છે. કહો ત્યારે એમાં મહત્તા શાની છે? માત્ર પાપજન્ય કર્મની. પાપી કર્મ વડે કરી આત્માની નીચ ગતિ થાય છે; નીચ ગતિ છે ત્યાં મહત્તા નથી પણ લઘુતા છે.

આત્માની મહત્તા તો સત્ય વચન, દયા, ક્ષમા, પરોપકાર અને સમતામાં રહી છે. લક્ષ્મી ૬૦ તો કર્મમહત્તા છે. આમ છતાં લક્ષ્મીથી શાળા પુરુષો દાન દે છે, ઉત્તમ વિદ્યાશાળાઓ સ્થાપી પરદુઃખભંજન થાય છે. એક પરણેલી સ્ત્રીમાં જ માત્ર વૃત્તિ રોકી પરસ્ત્રી તરફ પુત્રીભાવથી જુએ છે. કુટુંબ વડે કરીને અમુક સમુદાયનું હિત કામ કરે છે. પુત્ર વડે તેને સંસારમાં ભાર આપી પોતે ધર્મમાર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે. અધિકારથી ઢહાપણ વડે આચરણ કરી રાજા, પ્રજા બન્નેનું હિત કરી, ધર્મનીતિનો પ્રકાશ કરે છે; એમ કરવાથી કેટલીક મહત્તા પમાય સ્વરી. છતાં એ મહત્તા ચોકસ નથી, મરણભય માથે

रहो छे; धारणा धरी रहे छे. योजेली योजना के विवेक वखते हृदयमांथी जतां रहे एवो संसारमोह छे. एथी आपणे एम निःसंशय समजवुं के, सत्य वचन, दया, क्षमा, ब्रह्मचर्य अने समता जेवी आत्ममहत्ता कोइ स्थळे नथी. शुद्ध पंच-महाव्रतधारी भिक्षुके जे रिद्धि अने महत्ता मेळवी छे, ते ब्रह्मदत्त जेवा चक्रवर्तीए लक्ष्मी, कुटुंब, पुत्र के अधिकारथी मेळवी नथी, एम मारुं मानवुं छे !

शिक्षापाठ १७. बाहुबळ.

बाहुबळ एटले पोतानी भूजानुं बळ एम अहीं अर्थ करवानो नथी, कारण के, बाहुबळ नामना महापुरुषनुं आ एक नानुं पण अद्भुत चरित्र छे.

सर्व संग परित्याग करी, भगवान् ऋषभदेवजी भरत अने बाहुबळ नामना पोताना बे पुत्रोने राज्य सोंपी विहार करता हता त्यारे, भरतेश्वर चक्रवर्ती थयो. आयुधशाळामां चक्रनी उत्पत्ति थया पछी प्रत्येक राज्यपर तेणे पोतानी आ-म्नाय बेसाडी, अने छखंडनी प्रभुता मेळवी. मात्र बाहुबळे ज ए प्रभुता अंगीकार न करी. आथी परिणाममां भरतेश्वर अने बाहुबळने युद्ध मंडायुं. वणा वखत सुधी भरतेश्वर, के बाहुबळ ए वनेमांथी एके हठ्या नहीं, त्यारे क्रोधावेशमां आवी जइ भरतेश्वरे बाहुबळ पर चक्र सूक्युं. एक वीर्यथी उत्पन्न थयेला भाइपर चक्र प्रभाव न करी शके. आ नित्य-

मने लीधे ते चक्र फरीने पाछुं भरतेश्वरना हाथमां आव्युं.
 भरते चक्र मूकवाथी बाहुबळने बहु क्रोध आव्यो. तेणे महा
 बलवत्तर मुष्टि उपाडी. तत्काळ त्यां तेनी भावनानुं स्वरूप
 फर्युं. ते विचारी गयो के, हुं आ बहु निंदनीय करुं छुं;
 आनुं परिणाम केवुं दुःखदायक छे ! भले भरतेश्वर राज्य
 भोगवो. मिथ्या, परस्परनो नाश शा माटे करवो ? आ मुष्टि
 मारवी योग्य नथी ; तेम उगामी ते हवे पाछी वाळवी पण
 योग्य नथी. एम विचारी तेणे पंच मुष्टि केश लुंचन कर्युं ;
 अने त्यांथी मुनिभावे चाली नीकळ्या. भगवान् आदीश्वर
 ज्यां अठाणु दिक्षित पुत्रोथी तेम ज आर्य, आर्याथी विहार
 करता हता त्यां जवा इच्छा करी ; पण मनमां मान आव्युं
 के त्यां हुं जइश तो माराथी नाना अठाणु भाइने वंदन क-
 रवुं पडशे ; माटे त्यां तो जवुं योग्य नथी. एम मानवृत्तिथी
 वनमां ते एकाग्र ध्याने रह्या. हळवे हळवे बार मास थइ
 गया. महा तपथी काया हाडकानो मालो थइ गइ ; ते सुकां
 झाड जेवा देखावा लाग्या ; परंतु ज्यांसुधी माननो अंकुर
 तेनां अंतःकरणथी खस्यो नहोतो त्यांसुधी ते सिद्धि न
 पाम्या. ब्राह्मी अने सुंदरीए आवीने तेने उपदेश कर्यो.
 “आर्य वीर ! हवे मदोन्मत्त हाथीपरथी उतरो, एनाथी तो बहु
 शोष्युं. एओनां आ वचनोथी बाहुबळ विचारमां पड्या.
 विचारतां विचारतां तेने भान थयुं के सत्य छे, हुं मानरूपी
 मदोन्मत्त हाथीपरथी हजु कयां उतर्यो छुं ? हवे एथी उत-
 रवुं ए ज मंगळकारक छे ;” आम विचारी तेणे वंदन कर-

વાને માટે પ્રગલ્ભ મર્યુ કે તે અનુપમ દિવ્ય કૈવલ્ય કમળાને પામ્યા.

વાંચનાર, જુઓ, માન એ કેવી દુરિત વસ્તુ છે !!

શિક્ષાપાઠ ૧૮. ચાર ગતિ.

જીવ શાતાવેદનીય, અશાતાવેદનીય વેદતો શુભાશુભ કર્મનાં ફલ ભોગવવા આ સંસારવનમાં ચાર ગતિને વિષે મમ્યા કરેછે; તો એ ચાર ગતિ સ્વચિત જાણવી જોઈએ.

૧. નરકગતિ—મહારંભ, મદિરાપાન, માંસપ્રક્ષણ, ઈત્યાદિક તીવ્ર હિંસાના કરનાર જીવો અઘોર નરકમાં પડે છે. ત્યાં લેશ પણ શાતા, વિશ્રામ કે સુખ નથી. મહા અંધકાર વ્યાપ્ત છે. અંગછેદન સહન કરવું પડે છે, અગ્નિમાં વળવું પડે છે, અને છરપલાની ધાર જેવું જલ પીવું પડે છે. અનંત દુઃખથી કરીને જ્યાં પ્રાણીભૂતે સાંકડ, અશાતા અને વિલવિલાટ સહન કરવા પડે છે. આવા જે દુઃખ તેને કેવલજ્ઞાનીઓ પણ કહી શકતા નથી. અહોહો !! તે દુઃખ અનંતિવાર આ આત્માએ ભોગવ્યાં છે.

૨. તિર્યચગતિ—છલ, જૂઠ પ્રપંચ ઈત્યાદિક કરીને જીવ સિંહ, વાઘ, હાથી, મૃગ, ગાય, મેંસ, વઢદ ઈત્યાદિક તિર્યચના શરીર ધારણ કરે છે. તે તિર્યચગતિમાં ભૂલ, તરસ,

તાપ, વધ, બંધન, તાડન, મારવહન ઈત્યાદિનાં દુઃખને સહન કરે છે.

૩. મનુષ્યગતિ—સ્વાદ્ય, અસ્વાદ્ય વિષે વિવેકરહિત છે; લજ્જાહીન, માતા પુત્રી સાથે કામગમન કરવામાં જેને પાપા-પાપનું ભાન નથી; નિરંતર માંસમક્ષણ, ચોરી, પરસ્ત્રીગમન વગેરે મહા પાતક કર્યા કરે છે; એ તો જાણે અનાર્ય દેશનાં અનાર્ય મનુષ્ય છે. આર્ય દેશમાં પણ ક્ષત્રી, બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય પ્રમુખ મતિહીન, દરિદ્રિ, અજ્ઞાન અને રોગથી પીડિત મનુષ્ય છે, માન, અપમાન ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારનાં દુઃખ તેઓ ભોગવી રહ્યાં છે.

૪. દેવગતિ—પરસ્પર વેર, ઝેર, ક્લેશ, શોક, મત્સર, કામ, મદ, ક્ષુધા આદિથી દેવતાઓ પણ આયુષ્ વ્યતીત કરી રહ્યાં છે; એ દેવગતિ.

એમ ચાર ગતિ સામાન્ય રૂપે કહી. આ ચારે ગતિમાં મનુષ્યગતિ સૌથી શ્રેષ્ઠ અને દુર્લભ છે, આત્માનું પરમહિત—મોક્ષ એ હેતુથી પમાય છે; એ મનુષ્યગતિમાં પણ કેટલાક દુઃખ અને આત્મસાધનમાં અંતરાયો છે.

એક તરુણ સુકુમારને રોમે રોમે લાલચોળ સુયા ઘોંચવાથી જે અસહ્ય વેદના ઉપજે છે તે કરતાં આઠગુણી વેદના ગર્ભસ્થાનમાં જીવ જ્યારે રહે છે ત્યારે પામે છે. લગભગ નવ મહિના મલ્લ, મૂત્ર, લોહી, પરુ આદિમાં અહોરાત્ર મૂર્છાગત સ્થિતિમાં વેદના ભોગવી ભોગવીને જન્મ પામે છે. ગર્ભસ્થા-

નની વેદનાથી અનંતગુણી વેદના જન્મસમયે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર પછી બાળાવસ્થા પમાય છે. મઝ, મૂત્ર, ધૂલ અને નગ્નાવસ્થામાં અણસમજથી રક્તઢી રડીને તે બાળાવસ્થા પૂર્ણ થાય છે; અને યુવાવસ્થા આવે છે. ધન ઉપાર્જન કરવા માટે નાના પ્રકારનાં પાપમાં પડવું પડે છે. જ્યાંથી ઉત્પન્ન થયો છે ત્યાં એટલે વિષય વિકારમાં વૃત્તિ જાય છે. ઉન્માદ, આલસ, અભિમાન, નિંદ્યદષ્ટિ, સંયોગ, વિયોગ એમ ઘટમાલમાં યુવાવય ચાલ્યું જાય છે; ત્યાં વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે, શરીર કંપે છે, મુખે લાલ ફરે છે. ત્વચાપર કરોચલી પડી જાય છે. સુંઘવું, સાંભઝવું અને દેશ્વવું એ શક્તિઓ કેવલ મંદ થઈ જાય છે. કેશ ધવલ થઈ સ્વરવા મંડે છે; ચાલવાની આય રહેતી નથી. હાથમાં લાકડી લઈ લડથડીઆં સ્વાતાં ચાલવું પડે છે. કાં તો જીવન પર્યંત સ્વાટલે પડ્યાં રહેવું પડે છે. શ્વાસ, સ્વાંસી ઇત્યાદિક રોગ આવીને વલગે છે; અને થોડા કાલમાં કાલ આવીને કોઢીઓ કરી જાય છે. આ દેહમાંથી જીવ ચાલી નીકલે છે. કાયા હતી નહતી થઈ જાય છે. મરણસમયે પણ કેટલી બધી વેદના છે? ચતુર્ગતિનાં દુઃસ્વમાં જે મનુષ્યદેહ શ્રેષ્ઠ તેમાં પણ કેટલાં બધાં દુઃસ્વ રહ્યાં છે! તેમ છતાં ઉપર જનાવ્યા પ્રમાણે અનુક્રમે કાલ આવે છે એમ પણ નથી. ગમે તે વસ્તુ તે આવીને લઈ જાય છે. માટે જ વિચક્ષણ પુરુષો પ્રમાદ વિના આત્મ-કલ્યાણને આરાધે છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૯. સંસારને ચાર ઉપમા

ભાગ ૧.

૧. સંસારને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એક મહાસમુદ્રની ઉપમા પણ આપે છે. સંસારરૂપી સમુદ્ર અનંત અને અપાર છે. અહો લોકો ! એનો પાર પામવા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરો ! ઉપયોગ કરો !! આમ એમનાં સ્થલે સ્થલે વચનો છે. સંસારને સમુદ્રની ઉપમા છાજતી પણ છે. સમુદ્રમાં જેમ મોજાંની છોલો ઉછળ્યા કરે છે, તેમ સંસારમાં વિષયરૂપી અનેક મોજાંઓ ઉછળે છે. જલનો ઉપરથી જેમ સપાટ દેખાવ છે તેમ, સંસાર પણ સરલ દેખાવ દે છે. સમુદ્ર જેમ ક્યાંક વહુ ડુંડો છે, અને ક્યાંક ભમરીઓ સ્વરાવે છે તેમ, સંસાર કામવિષય પ્રપંચાદિકમાં વહુ ડુંડો છે. તે મોહરૂપી ભમરીઓ સ્વરાવે છે. થોડું જલ છતાં સમુદ્રમાં જેમ ડુબા રહેવાથી કાદવમાં ગુચી જડે છીએ તેમ, સંસારના લેશ પ્રસંગમાં તે તૃષ્ણારૂપી કાદવમાં ઘુંચવી દે છે. સમુદ્ર જેમ નાના પ્રકારના સ્વરાવા, અને તોફાનથી નાવ કે વહાણને જોડા પહોંચાડે છે, તેમ સ્ત્રીઓરૂપી સ્વરાવા અને કામરૂપી તોફાનથી સંસાર આત્માને જોડા પહોંચાડે છે. સમુદ્ર જેમ અગાધ જલથી શીતલ દેખાતો છતાં વડવાનલ નામના અગ્નિનો તેમાં વાસ છે તેમ સંસારમાં માયારૂપી અગ્નિ વળ્યાજ કરે છે. સમુદ્ર જેમ ચોમાસામાં વધારે જલ પામીને ડુંડો

ઉતરે છે તેમ પાપરૂપી જલ પામીને સંસાર ઉંડો ઉતરે છે. છટલે મજબુત પાયા કરતો જાય છે.

૨. સંસારને વીજી ઉપમા અગ્નિની છાજે છે. અગ્નિથી કરીને જેમ મહા તાપની ઉત્પત્તિ છે, તેમ સંસારથી પણ ત્રિવિધ તાપની ઉત્પત્તિ છે. અગ્નિથી બલેલો જીવ જેમ મહા વિલવિલાટ કરે છે, તેમ સંસારથી બલેલો જીવ અનંત દુઃખ-રૂપ નરકથી અસહ્ય વિલવિલાટ કરે છે. અગ્નિ જેમ સર્વ વસ્તુનો ભક્ષ કરી જાય છે, તેમ સંસારના મુખમાં પડેલાંનો તે ભક્ષ કરી જાય છે. અગ્નિમાં જેમ જેમ ઘી અને ઇંધન હોમાય છે, તેમ તેમ તે વૃદ્ધિ પામે છે; તેવી જ રીતે સંસારરૂપ અગ્નિમાં તીવ્ર મોહરૂપ ઘી, અને વિષયરૂપ ઇંધન હોમાતાં તે વૃદ્ધિ પામે છે.

૩. સંસારને ત્રીજી ઉપમા અંધકારની છાજે છે. અંધકારમાં જેમ સીંદરી, સર્પનું ભાન કરાવે છે, તેમ સંસાર સત્યને અસત્યરૂપ બતાવે છે; અંધકારમાં જેમ પ્રાણીઓ આમ તેમ મટકી વિપત્તિ ભોગવે છે, તેમ સંસારમાં વેભાન થઈને અનંત આત્માઓ ચતુર્ગતિમાં આમ તેમ મટકે છે. અંધકારમાં જેમ કાચ અને હીરાનું જ્ઞાન થતું નથી, તેમ સંસારરૂપી અંધકારમાં વિવેક અવિવેકનું જ્ઞાન થતું નથી. જેમ અંધકારમાં પ્રાણીઓ છતી આંખે અંધ બની જાય છે, તેમ છતી શક્તિ સંસારમાં તેઓ મોહાંધ બની જાય છે. અંધકારમાં જેમ ઘુવડ ઈત્યાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે, તેમ સંસારમાં લોભ, માયાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે. એમ અનેક ભેદે જોતાં સંસાર તે અંધકારરૂપ જ જણાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૦. સંસારને ચાર ઉપમા

ભાગ ૨.

૪. સંસારને ચોથી ઉપમા શકટચક્રની એટલે ગાડાંના પૈડાંની છાજે છે. ચાલતાં, શકટચક્ર જેમ ફરતું રહે છે, તેમ સંસારમાં પ્રવેશ કરતાં તે ફરવારૂપે રહે છે. શકટચક્ર જેમ ધરીવિના ચાલી શકતું નથી, તેમ સંસાર મિથ્યાત્વરૂપી ધરી વિના ચાલી શકતો નથી. શકટચક્ર જેમ આરાવડે કરીને રહ્યું છે, તેમ સંસાર શંકટ પ્રમાદાદિક આરાથી ટક્યો છે. એમ અનેક પ્રકારથી શકટચક્રની ઉપમા પણ સંસારને લાગી શકે છે.

एवी રીતે સંસારને જેટલી અધોપમા આપો એટલી થોડી છે. મુખ્યપણે એ ચાર ઉપમા આપણે જાણી. હવે એમાંથી તત્ત્વ લેવું યોગ્ય છે:—

૧. સાગર જેમ મજબુત નાવ અને માહિતગાર નાવિકથી તરીને પાર પમાય છે, તેમ સદ્ધર્મરૂપી નાવ, અને સદ્ગુરુરૂપી નાવિકથી સંસારસાગર પાર પામી શકાય છે. સાગરમાં જેમ ઢાહ્યા પુરુષોએ નિર્વિઘ્ન રસ્તો શોધી કાઢ્યો હોય છે, તેમ જિનેશ્વર ભગવાને તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ નિર્વિઘ્ન ઉત્તમ રાહ વતાવ્યો છે.

૨. અગ્નિ જેમ સર્વને ભક્ષ કરી જાય છે, પરંતુ પાણીથી બુઝાઈ જાય છે; તેમ વૈરાગ્યજલથી સંસારઅગ્નિ બુઝવી શકાય છે.

३. अंधकारमां जेम दीवो लइ जवाथी प्रकाश थतां, जोइ शकाय छे; तेम तत्त्वज्ञानरूपी निर्बुज दीवो संसाररूपी अंधकारमां प्रकाश करी सत्य वस्तु वतावे छे.

४. शकटचक्र जेम बलद विना चाली शकतुं नथी, तेम संसारचक्र राग द्वेषविना चाली शकतुं नथी.

एम ए संसारदरदनुं निवारण उपमावडे अनुपानादि प्रतिकार साथे कह्युं. ते आत्महितैषीए निरंतर मनन करवुं; अने बीजाने बोधवुं.

शिक्षापाठ २१. बार भावना.

वैराग्यनी, अने तेवा आत्महितैषि विषयोनी सुद्रढता थवा माटे बार भावना चिंतववानुं तत्त्वज्ञानीओ कहे छे.

१. शरीर, वैभव, लक्ष्मी, कुटुंब परिवारादिक सर्व विनाशी छे. जीवनो मूल धर्म अविनाशी छे; एम चिंतववुं ते पहेली 'अनित्यभावना.'

२. संसारमां मरणसमये जीवने शरण राखनार कोई नथी, मात्र एक शुभ धर्मनुं ज शरण सत्य छे; एम चिंतववुं ते बीजी 'अशरणभावना.'

३. "आ आत्माए संसारसमुद्रमां पर्यटन करतां करतां सर्व भव कीधा छे, ए संसारजंजीरथी हुं क्यारे छुटीश ?

૧. “સંસારમારો નથી, હું મોક્ષમંચી છું;” એમ ચિંતવવું તે ત્રીજી ‘સંસારભાવના.’

૪. “આ મારો આત્મા એકલો છે; તે એકલો આવ્યો છે, એકલો જશે; પોતાનાં કરેલાં કર્મ એકલો ભોગવશે” એમ ચિંતવવું તે ચોથી ‘એકત્વભાવના.’

૫. આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી એમ ચિંતવવું તે પાંચમી ‘અન્યત્વભાવના.’

૬. “આ શરીર અપવિત્ર છે, મલમૂત્રની ટાણ છે, રોગ જરાને રહેવાનું ધામ છે, આ શરીરથી હું ન્યારો છું” એમ ચિંતવવું તે છઠી ‘અશુચિભાવના.’

૭. રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ ઇત્યાદિક સર્વ આશ્રવ છે એમ ચિંતવવું તે સાતમી ‘આશ્રવભાવના.’

૮. જ્ઞાન, ધ્યાનમાં જીવ પ્રવર્તમાન થઈને નવાં કર્મ બાંધે નહીં એવી ચિંતવના કરવી તે આઠમી ‘સમ્વરભાવના.’

૯. જ્ઞાનસહિત ક્રિયા કરવી તે નિર્જરાનું કારણ છે એમ ચિંતવવું તે નવમી ‘નિર્જરાભાવના.’

૧૦. લોકસ્વરૂપનું ઉત્પત્તિ સ્થિતિ વિનાશસ્વરૂપ વિચારવું તે દશમી ‘લોકસ્વરૂપભાવના.’

૧૧. સંસારમાં ભ્રમતાં આત્માને સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે; વા સમ્યગ્જ્ઞાન પામ્યો, તો ચારિત્ર

સર્વ વિરતિપરિણામરૂપ ધર્મ પામવો દુર્લભ છે; એવી ચિંતવના તે અગ્યારમી 'બોધદુર્લભભાવના.'

૧૨. ધર્મના ઉપદેશક તથા શુદ્ધ શાસ્ત્રના બોધક એવા ગુરુ અને એનું શ્રવણ મલ્લું દુર્લભ છે એવી ચિંતવના તે બારમી 'ધર્મદુર્લભભાવના.'

આ બાર ભાવનાઓ મનનપૂર્વક નિરંતર વિચારવાથી સત્પુરુષો ઉત્તમ પદને પામ્યા છે, પામે છે, અને પામશે.

શિક્ષાપાઠ ૨૨. કામદેવ શ્રાવક.

મહાવીર ભગવાનના સમયમાં દ્વાદશવૃત્તને વિમલ ભાવથી ધારણ કરનાર, વિવેકી અને નિર્ગ્રંથવચનાનુરક્ત કામદેવ નામના એક શ્રાવક તેઓના શિષ્ય હતા. સુધર્મા સભામાં ઇંદ્રે એક વેળા કામદેવની ધર્મઅચલતાની પ્રશંસા કરી. એવામાં ત્યાં એક તુચ્છ બુદ્ધિવાન દેવ બેઠો હતો તેણે એવી સુદૃઢતાનો અવિશ્વાસ બતાવ્યો, અને કહ્યું કે જ્યાંસુધી પરિષદ પહોંચી ન હોય ત્યાંસુધી બધાય સહનશીલ અને ધર્મદૃઢ જણાય. આ મારી વાત કું એને ચલાવી આપીને સત્ય કરી દેઘાડું, ધર્મદૃઢ કામદેવ તે વેળા કાયોત્સર્ગમાં લીન હતા. દેવતાએ પ્રથમ હાથીનું રૂપ વૈજ્રિય કર્યું; અને પછી કામદેવને ખુબ ગુંધા તોપણ તે અચળ રહ્યા, એટલે મુશ્કલ

જેવું અંગ કરીને કાળાવર્ણનો સર્પ થઈને ભયંકર ફુંકાર કર્યા તોય કામદેવ કાયોત્સર્ગથી લેશ ચઢ્યા નહીં; પછી અટક-હાસ્ય કરતાં રાક્ષસનો દેહ ધારણ કરીને અનેક પ્રકારના પરિષહ કર્યા, તોપણ કામદેવ કાયોત્સર્ગથી ચઢ્યા નહીં. સિંહ વગેરેનાં અનેક ભયંકર રૂપ કર્યા તોપણ કાયોત્સર્ગમાં લેશ હીનતા કામદેવે આળી નહીં. એમ રાત્રિના ચારે પહોર દેવતાએ કર્યાં કર્યું; પણ તે પોતાની ધારણામાં ફાવ્યો નહીં. પછી તે દેવે અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગવડે જોયું તો કામદેવને મેરુના શિખરની પેરે અડોલ રહ્યા દીઠા. કામદેવની અદ્ભુત નિશ્ચલતા જાણી તેને વિનયભાવથી પ્રણામ કરી પોતાનો દોષ ક્ષમાવીને તે દેવતા સ્વસ્થાનકે ગયો.

કામદેવ શ્રાવકની ધર્મદૃઢતા એવો બોધ કરે છે કે, સત્યધર્મ અને સત્ય પ્રતિજ્ઞામાં પરમ દૃઢ રહેવું; અને કાયોત્સર્ગ આદિ જેમ વને તેમ એકાગ્ર ચિત્તથી અને સુદૃઢતાથી નિર્દોષ કરવાં. ચલવિચલ ભાવથી કાયોત્સર્ગાદિ બહુ દોષયુક્ત થાયછે. પાઈ જેવા દ્રવ્યલાભ માટે ધર્મશાસ્ત્ર કાઢનારથી ધર્મમાં દૃઢતા વ્યાંથી રહી શકે? અને રહી શકે તો કેવી રહે! એ વિચારતાં શ્રેય થાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૩. સત્ય.

સામાન્ય કથનમાં પણ કહેવાય છે કે, સત્ય એ આ જગત્તું ધારણ છે; અથવા સત્યને આધારે આ જગત્ રહું છે. એ કથનમાંથી એવી શિક્ષા મળે છે કે, ધર્મ, નીતિ, રાજ, અને વ્યવહાર એ સત્યવડે પ્રવર્તન કરી રહ્યાં છે; અને એ ચારે નહોય તો જગત્તું રૂપ કેવું ભયંકર હોય ? એ માટે સત્ય એ જગત્તું ધારણ છે એમ કહેવું એ કંઈ આતિશયોક્તિ જેવું, કે નહીં માનવા જેવું નથી.

વસુરાજાનું એક શબ્દનું અસત્ય બોલવું કેટલું દુઃખ-દાયક થયું હતું તે પ્રસંગ વિચાર કરવા માટે અહીં કહીશું:

વસુરાજા, નારદ અને પર્વત એ ત્રણે એક ગુરુ પાસેથી વિદ્યા ભણ્યા હતા. પર્વત અધ્યાપકનો પુત્ર હતો; અધ્યાપકે કાલ કર્યો, એથી પર્વત તેની મા સહિત વસુરાજાના દરવારમાં આવી રહ્યો હતો. એક રાત્રે તેની મા પાસે બેઠી છે; અને પર્વત તથા નારદ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરે છે. એમાં એક વચન પર્વત એવું બોલ્યો કે, ‘અજાહોતવ્યં,’ ત્યારે નારદે પૂછ્યું: “અજ તે શું પર્વત ?” પર્વતે કહ્યું: “અજ તે વોકડો.” નારદ બોલ્યો: “આપણે ત્રણે જણ તારા પિતા કને ભળતા હતા ત્યારે, તારા પિતાએ તો ‘અજ’ તે ત્રણ વર્ષની ‘ત્રીહિ’ કહી છે; અને તું અ-વલું શા માટે કહે છે ? એમ પરસ્પર વચનવિવાદ વધ્યો. ત્યારે પર્વતે કહ્યું: “આપણને વસુરાજા કહે તે સ્વરં.” એ વાતની નારદે હા કહી; અને જીતે તેને માટે અમુક સરત કરી. પર્વ-

तनी मा जे पासे बैठी हती तेणे आ सांभळ्युं. 'अज' एटले 'त्रीहि' एम तेने पण याद हतुं; सरतमां पोतानो पुत्र हारशे एवा भयथी पर्वतनी मा रात्रे राजा पासे गइ अने पूछ्युं: "राजा, 'अज' एटले शुं?" वसुराजाए संबंधपूर्वक कहुं: "अज एटले 'त्रीहि.'" त्यारे पर्वतनी माए राजाने कहुं: "मारा पुत्रथी 'बोकडो' कहेवायो छे माटे, तेनो पक्ष करवो पडशे; तमने पूछवा माटे तेओ आवशे." वसुराजा बोल्यो: "हुं असत्य केम कहुं? माराथी ए बनी शके नहीं." पर्वतनी माए कहुं: "पण जो तमे मारा पुत्रनो पक्ष नहीं करो तो तमने हुं हत्या आपीश." राजा विचारमां पडी गयो के, सत्यवडे करीने हुं मणिमय सिंहासनपर अद्धर बेसुं छुं. लोकसमुदायने न्याय आपु छुं. लोक पण एम जाणेछे के, राजा सत्यगुणे करीने सिंहासनपर अंतरिक्ष बेसेछे. हवे केम करवुं? जो पर्वतनो पक्ष न करुं तो ब्राह्मणी मरे छे; ए वळी मारा गुरुनी स्त्री छे. न चालतां छेवटे राजाए ब्राह्मणीने कहुं: "तमे भले जाओ, हुं पर्वतनो पक्ष करीश." आवो निश्चय करावीने पर्वतनी मा घेर आवी. प्रभाते नारद, पर्वत अने तेनी मा विवाद करतां राजा पासे आव्यां. राजा अजाण थई पूछवा लाग्यो के शुं छे पर्वत? पर्वते कहुं: "राजाधिराज! अज ते शुं? ते कहो." राजाए नारदने पुछ्युं: "तमे शुं कहो छो?" नारदे कहुं: 'अज' ते त्रण वर्षनी 'त्रीहि' तमने क्यां नथी सांभरतुं? वसुराजा बोल्यो: 'अज' एटले 'बोकडो,' पण 'त्रीहि' नहीं. ते ज

વેળા દેવતાએ સિંહાસનથી ઉછાલી હેઠો નાંચ્યો; વસુ કાલ પરિણામ પામી નરકે ગયો.

આ ઉપરથી સામાન્ય મનુષ્યોએ સત્ય, તેમ જ રાજાએ ન્યાયમાં અપક્ષપાત, અને સત્ય વાતે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે એ મુખ્ય બોધ મળે છે.

જે પાંચ મહાવૃત્ત ભગવાને પ્રણીત કર્યાં છે; તેમાંનાં પ્રથમ મહાવૃત્તની રક્ષાને માટે બાકીનાં ચાર વૃત્ત વાઢરૂપે છે; અને તેમાં પણ પહેલી વાઢ તે સત્ય મહાવૃત્ત છે. એ સત્યના અનેક ભેદ સિદ્ધાંતથી શ્રુત કરવા અવશ્યના છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૪. સત્સંગ.

સત્સંગ એ સર્વ સુખનું મૂલ છે; સત્સંગનો લાભ મળ્યો કે તેના પ્રભાવવડે વાંછિત સિદ્ધિ થઈ જ પડી છે. ગમે તેવા પવિત્ર થવાને માટે સત્સંગ શ્રેષ્ઠ સાધન છે; સત્સંગની એક ઘડી જે લાભ દે છે તે કુસંગનાં એક કોટ્યાવિધિ વર્ષ પણ લાભ ન દર્શી શકતાં અધોગતિમય મહા પાપો કરાવે છે, તેમ જ આત્માને મલિન કરે છે. સત્સંગનો સામાન્ય અર્થ એટલો છે કે, ઉત્તમનો સહવાસ. જ્યાં સારી હવા નથી આવતી ત્યાં રોગની વૃદ્ધિ થાય છે; તેમ જ્યાં સત્સંગ નથી ત્યાં આત્મરોગ વધે છે. દુર્ગંધથી કંટાળીને જેમ નાકે વસ્ત્ર આંડું દર્શાવે છીએ, તેમ કુસંગથી સહવાસ બંધ કરવાનું અવશ્યનું

છે; સંસાર એ પણ એક પ્રકારનો સંગ છે; અને તે અનંત કુસંગરૂપ તેમ જ દુઃસ્વદાયક હોવાથી ત્યાગવાયોગ્ય છે. ગમે તે જાતનો સહવાસ હોય પરંતુ જેવડે આત્મસિદ્ધિ નથી તે સત્સંગ નથી. આત્માને સત્ય રંગ ચઢાવે તે સત્સંગ. મોક્ષનો માર્ગ બતાવે તે મૈત્રિ. ઉત્તમ શાસ્ત્રમાં નિરંતર એકાગ્ર રહેવું તે પણ સત્સંગ છે; સત્પુરુષોનો સમાગમ એ પણ સત્સંગ છે. મલીન વસ્ત્રને જેમ સાબુ તથા જલ સ્વચ્છ કરે છે તેમ શાસ્ત્ર બોધ અને સત્પુરુષોનો સમાગમ, આત્માની મલીનતા ટાળીને શુદ્ધતા આપે છે. જેનાથી હમેશનો પરિચય રહી રાગ, રંગ, ગાન, તાન, અને સ્વાદિષ્ટ ભોજન સેવાતાં હોય તે તમને ગમે તેવો પ્રિય હોય તોપણ નિશ્ચય માનજો કે, તે સત્સંગ નથી, પણ કુસંગ છે. સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલું એક વચન અમુલ્ય લાભ આપે છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ મુખ્ય બોધ એવો કર્યો છે કે, સર્વ સંગ પરિત્યાગ કરી, અંતરમાં રહેલા સર્વ વિકારથી પણ વિરક્ત રહી એકાંતનું સેવન કરો. તેમાં સત્સંગની સ્તુતિ આવી જાય છે. કેવળ એકાંત તે તો ધ્યાનમાં રહેવું કે યોગાભ્યાસમાં રહેવું એ છે, પરંતુ સમસ્વભાવિનો સમાગમ જેમાંથી એક જ પ્રકારની વર્તનતાનો પ્રવાહ નીકળે છે તે, ભાવે એક જ રૂપ હોવાથી ઘણાં માણસો છતાં, અને પરસ્પરનો સહવાસ છતાં તે એકાંતરૂપ જ છે; અને તેવી એકાંત માત્ર સંતસમાગમમાં રહી છે. કદાપિ કોઈ એમ વિચારશે કે, વિષયીમંડલ મળે છે ત્યાં સમભાવ અને સરસ્વીવૃત્તિ હોવાથી એકાંત કાં ન કહેવી ? તેનું સમાધાન તત્કાલ છે કે, તેઓ

एक स्वभावी होता नहीं. तेमां परस्पर स्वार्थबुद्धि अने मायानुं अनुसंधान होय छे; अने ज्यां ए बे कारणथी समागम छे त्यां एक स्वभाव के निर्दोषता होतां नहीं. निर्दोष अने समस्वभावी समागम तो परस्परथी शांत मुनीश्वरोनो छे; तेम ज धर्मध्यान प्रशस्त अल्पारंभी पुरुषनो पण केटलेक अंशे छे. ज्यां स्वार्थ अने माया कपट ज छे त्यां समस्वभावता नहीं; अने ते सत्संग पण नहीं. सत्संगथी जे सुख अने आनंद मळे छे ते अति स्तुतिपात्र छे. ज्यां शास्त्रोनां सुंदर प्रश्नो थाय, ज्यां उत्तम ज्ञान, ध्याननी सुकथा थाय, ज्यां सत्पुरुषोनां चरित्रपर विचार बंधाय, ज्यां तत्त्वज्ञानना तरंगनी लहरियो छूटे, ज्यां सरल स्वभावथी सिद्धांतविचार चर्चाय, ज्यां मोक्षजन्य कथनपर पुष्कळ विवेचन थाय एवो सत्संग ते महा दुर्लभ छे. कोइ एम कहे के, सत्संगमंडळमां कोइ मायावि नहि होय ? तो तेनुं समाधान आ छे: ज्यां माया अने स्वार्थ होय छे त्यां, सत्संग ज होतो नहीं. राजहंसनी सभानो कागदेखावे कदापि न कळाय तो अवश्य रागे कळाशे; मौन रह्यो तो मुखमुद्राए कळाशे. पण ते अंधकारमां जाय नहीं. तेम ज मायावियो सत्संगमां स्वार्थे जइने शुं करे ? त्यां पेट भर्यानी वात तो होय नहीं. वे घडी त्यां जइ ते विश्रांति लेतो होय तो भले ले के, जेथी रंग लागे नहीं तो बीजीवार तेनुं आगमन होय नहीं; जेम पृथ्वीपर तराय नहीं, तेम सत्संगथी बूडाय नहीं; आवी सत्संगमां चमत्कृति छे. निरंतर एवा निर्दोष समागममां

માયા લહને આવે પળ કોણ ? કોઈજ દુર્ભાગી; અને તે પળ અસંભવિત છે.

સત્સંગ એ આત્માનું પરમ હિતકારિ ઔષધ છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૫. પરિગ્રહને સંકોચવો.

જે પ્રાણીને પરિગ્રહની મર્યાદા નથી, તે પ્રાણી સુખી નથી; તેને જે મળ્યું તે ઓછું છે. કારણ જેટલું જાય તેટલાથી વિશેષ પ્રાપ્ત કરવા તેની ઇચ્છા થાય છે. પરિગ્રહની પ્રવલ્લતામાં જે કંઈ મળ્યું હોય તેનું સુખ તો ભોગવાતું નથી પરંતુ હોય તે પળ વચ્ચે જાય છે. પરિગ્રહથી નિરંતર ચલ્લવિચલ્લ પરિણામ અને પાપભાવના રહે છે; અકસ્માત્ યોગથી એવી પાપભાવનામાં આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો बहुधा અધોગતિનું કારણ થઈ પડે. કેવલ પરિગ્રહ તો મુનીશ્વરો ત્યાગી શકે ; પળ ગૃહસ્થો એની અમુક મર્યાદા કરી શકે. મર્યાદા થવાથી ઉપરાંત પરિગ્રહની ઉત્પત્તિ નથી ; અને એથી કરીને વિશેષ ભાવના પળ बहुधा થતી નથી ; અને વળી જે મળ્યું છે તેમ સંતોષ રાખવાની પૃથા પડે છે; એથી સુખમાં કાલ જાય છે. કોણ જાણે લક્ષ્મીઆદિકમાં કેવીએ વિચિત્રતા રહી છે કે જેમ જેમ લાભ થતો જાય છે તેમ તેમ લોભની વૃદ્ધિ થતી જાય છે ; ધર્મ સંબંધી કેટલું જ્ઞાન છતાં, ધર્મની દ્રઢતા છતાં પળ પરિગ્રહના પાશમાં પડેલો પુરુષ કોઈક જ છૂટી શકે છે; વૃત્તિ એમાંજ લટકી રહે છે; પરંતુ એ વૃત્તિ કોઈ કાલે સુખ-

દાયક કે આત્મહિતૈષી થઈ નથી. જેણે એની ટુંકી મર્યાદા કરી નહીં, તે વહોળા દુઃખના ભાગી થયા છે.

છ સ્વંડ સાધી આજ્ઞા મનાવનાર રાજાધિરાજ, ચક્રવર્તી કહેવાય છે. એ સમર્થ ચક્રવર્તીમાં સુશ્રુમ નામે એક ચક્રવર્તી થઈ ગયો છે. એણે છ સ્વંડ સાધી લીધા એટલે ચક્રવર્તી—પદથી તે મનાયો; પણ એટલેથી એની મનોવાંછ્છા તૃપ્ત ન થઈ; હજુ તે તરસ્યો રહ્યો. એટલે ધાતકી સ્વંડના છ સ્વંડ સાધવા એણે નિશ્ચય કર્યો. વધા ચક્રવર્તી છ સ્વંડ સાધે છે; અને હું પણ એટલા જ સાધુ તેમાં મહત્તા શાની? વાર સ્વંડ સાધવાથી ચિરંકાલ હું નામાંકિત થઈશ; સમર્થ આજ્ઞા જીવનપર્યંત એ સ્વંડોપર મનાવી શકીશ; એવા વિચારથી સમુદ્રમાં ચર્મરત્ન મૂક્યું; તે ઉપર સર્વ સૈન્યાદિકનો આધાર રહ્યો હતો. ચર્મરત્નના એક હજાર દેવતા સેવક કહેવાય છે; તેમાં પ્રથમ એકે વિચાર્યું કે કોણ જાણે કેટલાંય વર્ષે આમાંથી છૂટકો થશે? માટે દેવાંગનાને તો મલી આલું એમ ધારી તે ચાલ્યો ગયો; એવા જ વિચારે વીજો ગયો; પછી ત્રીજો ગયો; અને એમ કરતાં કરતાં હજારે ચાલ્યા ગયાં; ત્યારે ચર્મરત્ન વૂડ્યું; અશ્વ, ગજ અને સર્વ સૈન્યસહિત સુશ્રુમ નામનો તે ચક્રવર્તી વૂડ્યો; પાપભાવનામાં ને પાપભાવનામાં મરીને તે અનંત દુઃખથી ભરેલી સાતમી તમ-તમપ્રભા નર્કને વિષે જઈને પડ્યો. જુઓ! છ સ્વંડનું આધિપત્ય તો ભોગવવું રહ્યું; પરંતુ અકસ્માત્ અને ભયંકર રીતે પરિગ્રહની પ્રીતિથી એ ચક્રવર્તીનું મૃત્યુ થયું, તો પછી વીજા માટે તો

કહેવું જ શું? પરિગ્રહ એ પાપનું મૂળ છે; પાપનો પિતા છે; અને એકાદશવૃત્તને મહા દોષ દે એવો એનો સ્વભાવ છે. એ માટે થઈને આત્મહિતૈષિએ જેમ વને તેમ તેનો ત્યાગ કરી મર્યાદા પૂર્વક વર્તન કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૨૬. તત્ત્વ સમજવું.

શાસ્ત્રોનાં શાસ્ત્રો મુખ પાઠે હોય એવા પુરુષો ઘણા મળી શકે; પરંતુ જેણે થોડાં વચનો પર પ્રૌઢ અને વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી શાસ્ત્ર જેટલું જ્ઞાન હૃદયગત કર્યું હોય તેવા મળવા દુર્લભ છે. તત્ત્વને પહોંચી જવું એ કંઈ નાની વાત નથી. કૂદીને દરિયો ઓળંગી જવો છે.

અર્થ એટલે લક્ષ્મી, અર્થ એટલે તત્ત્વ અને અર્થ એટલે શદ્ધનું વીજું નામ. આવા અર્થશદ્ધના ઘણા અર્થ થાય છે. પણ ‘અર્થ’ એટલે ‘તત્ત્વ’ એ વિષય પર અહીં આગલ કહેવાનું છે. જેઓ નિર્ગ્રંથપ્રવચનમાં આવેલાં પવિત્ર વચનો મુખપાઠે કરે છે, તે તેઓનાં ઉત્સાહબલે સત્ફલ ઉપાર્જન કરે છે; પરંતુ જો તેનો મર્મ પામ્યા હોય તો એથી એ સુખ, આનંદ, વિવેક અને પરિણામે મહદ્ભૂત ફલ પામે છે. અમળપુરુષ સુંદર અક્ષર અને તાળેલા મિથ્યા લીટા એ બેના ભેદને જેટલું જાણે છે, તેટલું જ મુખપાઠી અન્ય ગ્રંથ વિચાર અને નિર્ગ્રંથપ્રવચનને ભેદ રૂપ માને છે, કારણ તેણે અર્થ પૂર્વક નિર્ગ્રંથ વચનામૃતો

धार्या नथी; तेम ते पर यथार्थ तत्त्वविचार कर्यो नथी. जो के तत्त्वविचार करवामां समर्थ बुद्धिप्रभाव जोइए छीए; तोपण कंइ विचार करी शके; पथ्थर पीगळे नहीं तोपण पाणीथी पलळे. तेम ज जे वचनामृतो मुखपाठे कर्या होय ते अर्थ सहित होय तो वहुं उपयोगी थई पडे; नहीं तो पोपट्वाळुं राम नाम. पोपटने कोई परिचये रामनाम कहेतां शीखडावे; परंतु पोपटनी वल्ला जाणे के राम ते दाडम के द्राक्ष. सामान्यार्थ समज्या वगर एवुं थाय छे. कच्छी वैश्योळुं द्रष्टांत एक कहेवाय छे ते कंईक हास्ययुक्त छे खरुं, परंतु एमांथी उत्तम शिक्षा मळी शके तेम छे; एटले अहीं कही जउं छउं. कच्छना कोई गाममां श्रावकधर्म पाळता रायशी, देवशी अने खेतशी एम त्रण नामधारी ओशवाळ रहेता हता. नियमित रीते तेओ संध्याकाळे, अने परोढिये प्रतिक्रमण करता हता. परोढिये रायशी अने संध्याकाळे देवशी प्रतिक्रमण करावता हता. रात्रि संवंधी पतिक्रमण रायशी करावतो; एने संवंधे 'रायशी पडिक्रमणुं ठायंमि, एम तेने बोलाववुं पडतुं; तेम ज देवशीने 'देवशी पडिक्रमणुं ठायंमि' एम संवंध होवाथी बोलाववुं पडतुं. योगानुयोगे घणाना आग्रहथी एक दिवस संध्याकाळे खेतशीने बोलाववा वेसार्यो. खेतशीए ज्यां 'देवशी पडिक्रमणुं ठायंमि' एम आव्युं, त्यां 'खेतशी पडिक्रमणुं ठायंमि, ए वाक्यो लगावी दीधां ! ए सांभळी वधा हास्यग्रस्त थया अने पूछ्युं आम कां? खेतशी बोल्यो: वळी आम ते केम? त्यां उत्तर मळ्यो के, 'खेतशी

પડિક્કમણું ઠાયંમિ' એમ તમે કેમ બોલો છો ? સ્વેતશીએ કહ્યું, હું ગરીબ છું એટલે મારું નામ આવ્યું ત્યાં પાધરી તકરાર લઈ વેઠા, પણ રાયશી અને દેવશી માટે તો કોઈ દિવસ કોઈ બોલતા પણ નથી. એ બન્ને કેમ 'રાયશી પડિક્કમણું ઠાયંમિ' અને 'દેવશી પડિક્કમણું ઠાયંમિ' એમ કહે છે ? તો પછી હું 'સ્વેતશી પડિક્કમણું ઠાયંમિ' એમ કાં ન કહું ? એની ભદ્રિકતાએ તો વધાને વિનોદ ઉપજાવ્યો ; પછી અર્થની કારણ સહિત સમજણ પાડી એટલે સ્વેતશી પોતાના મુખપાઠી પ્રતિક્રમણથી શરમાયો.

આ તો એક સામાન્ય વાત છે ; પરંતુ, અર્થની સુધી ન્યારી છે. તત્ત્વજ્ઞ તેપર બહુ વિચાર કરી શકે. બાકી તો ગોઠ ગઠ્ઠો જ લાગે તેમ નિર્ગ્રંથવચનામૃતો પણ સત્ફલ જ આપે. અહો ! પણ મર્મ પામવાની વાતની તો બલહારી જ છે !

શિક્ષાપાઠ ૨૭. યતના.

જેમ વિવેક એ ધર્મનું મૂળતત્ત્વ છે, તેમ યતના એ ધર્મનું ઉપતત્ત્વ છે. વિવેકથી ધર્મ તત્ત્વ ગ્રહણ કરાય છે ; તથા યતનાથી તે તત્ત્વ શુદ્ધ રાખી શકાય છે, અને તે પ્રમાણે પ્રવર્તન કરી શકાય છે. પાંચ સમિતિરૂપ યતના તો બહુ શ્રેષ્ઠ છે ; પરંતુ ગ્રહાશ્રમીથી તે સર્વ ભાવે પાળી શકાતી નથી ; છતાં જેટલા ભાવાંશે પાળી શકાય તેટલા ભાવાંશે પણ

સાવધાનીથી પાઠી શકતા નથી. જિનેશ્વર ભગવંતે બોધેલી સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ દયા પ્રત્યે જ્યાં બેદરકારી છે, ત્યાં તે બહુ દોષથી પાઠી શકાય છે. એ યતનાની ન્યૂનતાને લીધે છે. ઉતાવળી અને વેગભરી ચાલ, પાણી ગળી તેનો સંચાલો રાખવાની અપૂર્ણ વિધિ, કાષ્ઠાદિક ઇંધનનો વગર સ્વચ્છે, વગર જોયે ઉપયોગ; અનાજમાં રહેલા સૂક્ષ્મ જંતુઓની અપૂર્ણ તપાસ, પુંજ્યા પ્રમાજ્યા વગર રહેવાં દીધેલાં ઠામ, અસ્વચ્છ રાખેલા ઓરડા, આંગણામાં પાણીનું ઢોલકું, ઇઠનું રાખી મૂકવું, પાટલા વગર ધ્રુવધ્રુવતી થાળી નીચે મૂકવી, ઇથી પોતાને આ લોકમાં અસ્વચ્છતા, અગવડ, અનારોગ્યતા ઇત્યાદિક ફલરૂપ થાય છે; અને પરલોકમાં દુઃખ-દાયિ મહાપાપનાં કારણ પળ થઈ પડે છે, એ માટે થઈને કહેવાનો બોધ કે ચાલવામાં, બેસવામાં, ઉઠવામાં, જમવામાં અને વીજા હરેક પ્રકારમાં યતનાનો ઉપયોગ કરવો. ઇથી દ્રવ્યે અને ભાવે વન્ને પ્રકારે લાભ છે. ચાલ ધીમી અને ગંભીર રાખવી, ઘર સ્વચ્છ રાખવાં, પાણી વિધિસહિત ગળાવવું, કાષ્ઠાદિક ઇંધન સ્વચ્છેરી વાપરવાં એ કંઈ આપણને અગવડ પડતું કામ નથી; તેમ તેમાં વિશેષ વસ્તુ જતો નથી. એવા નિયમો દાખલ કરી દીધા પછી પાઠવા મુશ્કેલ નથી. ઇથી વિચારા અસંખ્યાત નિરપરાધી જંતુઓ વધે છે.

પ્રત્યેક કામ યતના પૂર્વક જ કરવું એ વિવેકી શ્રાવકનું કર્તવ્ય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૮. રાત્રિભોજન.

અહિંસાદિક પંચમહાવૃત્ત જેવું ભગવાને રાત્રિભોજનત્યાગ-વૃત્ત કહ્યું છે. રાત્રિમાં જે ચાર પ્રકારના આહાર છે તે અમ-ક્ષરૂપ છે. જે જાતિનો આહારનો રંગ હોય છે તે જાતિના તમસ્કાય નામના જીવ તે આહારમાં ઉત્પન્ન થાય છે. રાત્રિ-ભોજનમાં એ શિવાય પણ અનેક દોષ રહ્યા છે. રાત્રે જમના-રને રસોડાને માટે અગ્નિ સળગાવવો પડે છે ; ત્યારે સમીપની ભીંતપર રહેલા નિરપરાધી સૂક્ષ્મ જંતુઓ નાશ પામે છે. ઇંધનને માટે આળેલાં કાષ્ઠાદિકમાં રહેલા જંતુઓ રાત્રિએ નહીં દેખાવાથી નાશ પામે છે ; તેમજ સર્પના ઝેરનો, કરો-લિયાની લાઢનો અને મચ્છરાદિક સૂક્ષ્મ જંતુનો પણ ભય રહે છે ; વચ્ચે એ કુટુંબાદિકને ભયંકર રોગનું કારણ પણ થઈ પડે છે.

રાત્રિભોજનનો પુરાણાદિક મતમાં પણ સામાન્ય આ-ચારને આતર ત્યાગ કર્યો છે, છતાં તેઓમાં પરંપરાની રુઢિયે કરીને રાત્રિભોજન પેસી ગયું છે. પણ એ નિષેધક તો છે જ.

શરીરની અંદર વે પ્રકારનાં કમલ છે. તે સૂર્યના અસ્તથી સંકોચ પામી જાય છે ; એથી કરીને રાત્રિભોજનમાં સૂક્ષ્મ જીવ ભક્ષણરૂપ અહિંત થાય છે ; જે મહા રોગનું કારણ છે. એવો કેટલેક સ્થળે આયુર્વેદનો પણ મત છે.

સત્પુરુષો તો બે ઘડી દિવસ રહે ત્યારે વાલુ કરે ; અને બે ઘડી દિવસ ચઢ્યાં પહેલાં ગમે તે જાતનો આહાર

કરે નહીં. રાત્રિભોજનને માટે વિશેષ વિચાર મુનિસમાગમથી કે શાસ્ત્રથી જાણવો. એ સંબંધી બહુ સૂક્ષ્મ ભેદો જાણવા અવશ્યના છે.

ચારે પ્રકારના આહારરાત્રિને વિષે ત્યાગવાથી મહદ્ફલ છે. આ જિન વચન છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૯. સર્વ જીવની રક્ષા ભાગ ૧.

દયા જેવો એકે ધર્મ નથી. દયા એ જ ધર્મનું સ્વરૂપ છે. જ્યાં દયા નથી ત્યાં ધર્મ નથી. જગતિતલમાં એવા અનર્થકારક ધર્મમતો પડ્યા છે કે, જેઓ એમ કહે છે કે જીવને હણતાં લેશ પાપ થતું નથી; વહુ તો મનુષ્યદેહની રક્ષા કરો. તેમ એ ધર્મમતવાળા જ્ઞાનુની, અને મદાંધ છે, અને દયાનું લેશ સ્વરૂપ પણ જાણતા નથી. એઓ જો પોતાનું હૃદયપટ પ્રકાશમાં મૂકીને વિચારે તો અવશ્ય તેમને જણાશે કે એક સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જંતુને હણવામાં પણ મહા પાપ છે. જેવો મને મારો આત્મા પ્રિય છે તેવો તેને પણ તેનો આત્મા પ્રિય છે. હું મારા લેશ વ્યસન સ્વાતર કે લાભ સ્વાતર એવા અસંખ્યાતા જીવોને વેધડક હણું છું. એમને કેટલું વધું અનંત દુઃખનું કારણ થઈ પડશે? તેઓમાં બુદ્ધિનું बीज પણ નહીં હોવાથી તેઓ આવો સાત્ત્વિક વિચાર કરી શકતા નથી. પાપમાં ને પાપમાં

નિશદિન મગ્ન છે. વેદ, અને વૈષ્ણવાદિ પંથોમાં પણ સૂક્ષ્મ દયા સંબંધી કંઈ વિચાર જોવામાં આવતો નથી. તોપણ એઓ કેવલ દયાને નહીં સમજનાર કરતાં ઘણા ઉત્તમ છે. સ્થૂલ જીવોની રક્ષામાં એ ઠીક સમજ્યા છે; પરંતુ એ સઘળા કરતાં આપણે કેવા ભાગ્યશાળી કે જ્યાં એક પુણ્યપાંચઢી દૂભાય ત્યાં પાપ છે એ સ્વરૂપ તત્ત્વ સમજ્યા અને યજ્ઞયાગાદિક હિંસાથી તો કેવલ વિરક્ત રહ્યા છીએ ! વનતા પ્રયત્નથી જીવ બચાવીએ છીએ, વઢી ચાહિને જીવ હણવાની આપણી લેશ ઇચ્છા નથી. અનંતકાય અભક્ષ્યથી વહુ કરી આપણે વિરક્ત જ છીએ. આ કાલે એ સઘળો પુણ્યપ્રતાપ સિદ્ધાર્થ ભૂપાલના પુત્ર મહાવીરના કહેલા પરમતત્ત્વબોધના યોગવઢથી વધ્યો છે. મનુષ્યો રીદ્ધિ પામે છે, સુંદર સ્ત્રી પામે છે, આજ્ઞાકિત પુત્ર પામે છે, વહોલો કુટુંબપરિવાર પામે છે, માનપ્રતિષ્ઠા તેમ જ અધિકાર પામે છે, અને તે પામવાં કંઈ દુર્લભ નથી; પરંતુ સ્વરૂપ ધર્મતત્ત્વ કે તેની શ્રદ્ધા કે તેનો થોડો અંશ પણ પામવો મહા દુર્લભ છે. એ રીદ્ધિ ઇત્યાદિક અવિવેકથી પાપનું કારણ થઈ અનંત દુઃખમાં લઈ જાય છે; પરંતુ આ થોડી શ્રદ્ધા-ભાવના પણ ઉત્તમ પદ્ધિ પહોંચાડે છે. આમ દયાનું સત્પરિણામ છે, આપણે ધર્મતત્ત્વયુક્ત કુલમાં જન્મ પામ્યા છીએ તો હવે જેમ વને તેમ વિમલદયામય વર્તનમાં આવવું. વારંવાર લક્ષમાં રાખવું કે, સર્વ જીવોની રક્ષા કરવી. બીજાને પણ એવો જ યુક્તિપ્રયુક્તિથી બોધ આપવો. સર્વ જીવોની રક્ષા કરવા માટે એક બોધદાયક ઉત્તમ યુક્તિ બુદ્ધિશાળા અભય-

कुमारे करी हती ते आवता पाठमां हुं कहुं छुं ; एमज तत्त्वबोधने माटे यौक्तिक न्यायथी अनार्य जेवा धर्ममतवादी-ओने शिक्षा आपवानो वखत मळे तो आपणे केवा भाग्यशाळी!

शिक्षापाठ ३०. सर्व जीवनी रक्षा भाग २.

मगध देशनी राजगृही नगरीनो अधिराज श्रेणिक एक वखते सभा भरीने वेठो हतो. प्रसंगोपात वातचितना प्रसंगमां मांसलुब्ध सामंतो हता तेबोल्या के, हमणा मांसनी विशेष सस्ताई छे. आ वात अभयकुमारे सांभळी. ए उपरथी ए हिंसक सामंतोने बोध देवानो तेणे निश्चय कर्यो. सांजे सभा विसर्जन थई अने राजा अंतःपुरमां गया. त्यार पछी क्रयविक्रय माटे जेणे जेणे मांसनी वात उच्चारी हती तेने तेने घेर अभयकुमार गया. जेने घेर जाय त्यां सत्कार कर्या पछी तेओ पूछवा लाग्या के, आपनुं परिश्रम लई अमारे घेर केम पधारवुं थयुं छे? अभयकुमारे कहुं: “महाराजा श्रेणिकने अकस्मात् महा रोग उत्पन्न थयो छे. वैद्य भेळा करवाथी तेणे कहुं के, कोमळ मनुष्यना काळजानुं सवा टांकभार मांस होय तो आ रोग मटे. तमे राजाना प्रियमान्य छो माटे तमारे त्यां ए मांस लेवा आव्यो छुं.” प्रत्येक सामंते विचार्युं के काळजानुं मांस हुं सुवाविना शी रीते आपी शकुं? एथी अभयकुमारने पूछयुं: महाराज, ए तो

कैस थई शके ? एम कहीं पछी अभयकुमारने केटलुंक द्रव्य पोतानी वात राजा आगळ नहीं प्रसिद्ध करवा ते प्रत्येक सामंत आपता गया अने ते अभयकुमार लेता गया. एम सघळा सामंतोने घेर अभयकुमार फरी आव्या. सघळा मांस न आपी शक्या, अने आम तेमणे पोतानी वात छुपाववा द्रव्य आप्युं. पछी बीजे दिवसे ज्यारे सभा भेली थइ त्यारे सघळा सामंतो पोताने आसने आवीने बेठा. राजा पण सिंहासनपर बिराज्या हता. सामंतो आवी आवीने गइ कालनुं कुशळ पूछवा लाग्या. राजा ए वातथी विस्सीत थया. अभयकुमार भणी जोयुं एटले अभयकुमार बोल्याः “महाराज ! काले आपना सामंतो सभामां बोल्या हता के हमणा मांस सस्तुं मळे छे. जेथी हुं तेओने त्यां लेवा गयो हतो, त्यारे सघळाए मने बहु द्रव्य आप्युं ; परंतु कालजानुं सवा पैसाभार मांस न आप्युं. त्यारे ए मांस सस्तुं के मोंधुं ?” बधा सामंतो सांभळी शरमथी नीचुं जोइ रह्या. कोइथी कंइ बोली शकायुं नहीं. पछी अभयकुमारे कहुं: “आ कंइ में तमने दुःख आपवा कर्हुं नथी ; परंतु बोध आपवा कर्हुं छे. आपणने आपणा शरीरनुं मांस आपवुं पडे तो अनंतभय थाय छे, कारण आपणा देहनी आपणने प्रियता छे, तेम जे जीवनुं ते मांस हशे तेनो पण जीव वहालो हशे. जेम आपणे अमूल्य वस्तुओ आपीने पण पोतानो देह बचावीए छीए तेम ते बिचारां पामर प्राणीओने पण होवुं जोइए. आपणे समजणवाळां, बोलतां चालतां प्राणी छइए. ते बिचारां

અવાચક અને નિરાધાર પ્રાણી છે. તેમને મોતરૂપ દુઃખ આપીએ એ કેવું પાપનું પ્રબલ કારણ છે? આપણે આ વચન નિરંતર લક્ષમાં રાખવું કે સર્વ પ્રાણીને પોતાનો જીવ વહાલો છે; અને સર્વ જીવની રક્ષા કરવી એ જીવો એકે ધર્મ નથી. અભયકુમારના ભાષણથી શ્રેણિક મહારાજા સંતોષાયા. સઘડા સામંતો પણ બોધ પામ્યા. તેઓએ તે દિવસથી માંસ ખાવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, કારણ એક તો તે અભક્ષ્ય છે, અને કોઈ જીવ હણાયા વિના તે આવતું નથી એ મોટો અધર્મ છે; માટે અભય પ્રધાનનું કથન સાંભળીને તેઓએ અભયદાનમાં લક્ષ આપ્યું.

અભયદાન આત્માના પરમ સુખનું કારણ છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૧. પ્રત્યાખ્યાન.

‘પચ્ચક્ષાણ’ નામનો શબ્દ વારંવાર તમારા સાંભળવામાં આવ્યો છે. એનો મૂળ શબ્દ ‘પ્રત્યાખ્યાન’ છે; અને તે (શબ્દ) અમુક વસ્તુ ભણી ચિત્ત ન કરવું એમ તત્ત્વથી સમજી હેતુપૂર્વક નિયમ કરવો તેને બદલે વપરાય છે. પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો હેતુ મહા ઉત્તમ અને સૂક્ષ્મ છે. પ્રત્યાખ્યાન નહીં કરવાથી ગમે તે વસ્તુ ને જાણીને કે ન ભોગવો તોપણ તેથી સંવરણું નથી, કારણ કે તત્ત્વરૂપે કરીને ઇચ્છાનું રૂંધન કર્યું નથી. રાત્રે

આપણે ભોજન ન કરતા હોઈએ ; પરંતુ તેનો જો પ્રત્યાખ્યાનરૂપે નિયમ ન કર્યો હોય તો તે ફળ ન આપે ; કારણ આપણી ઇચ્છા સુલ્લી રહી. જેમ ઘરનું બારણું ઉઘાડું હોય અને શ્વાનાદિક જનાવર કે મનુષ્ય ચાલ્યું આવે તેમ ઇચ્છાનાં દ્વાર સુલ્લાં હોય તો તેમાં કર્મ પ્રવેશ કરે છે. એટલે કે એ મળી આપણા વિચાર છૂટથી જાય છે ; તે કર્મબંધનનું કારણ છે, અને જો પ્રત્યાખ્યાન હોય તો પછી એ મળી દ્રષ્ટી કરવાની ઇચ્છા થતી નથી. જેમ આપણે જાણીએ છીએ કે વાંસાનો મધ્ય ભાગ આપણાથી જોડે શકાતો નથી, માટે એ મળી આપણે દ્રષ્ટિ પળ કરતા નથી, તેમ પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી આપણે અમુક વસ્તુ સ્વવાય કે ભોગવાય તેમ નથી એટલે એ મળી આપણું લક્ષ સ્વાભાવિક જતું નથી, એ કર્મ આવવાને આડો કોટ થઈ પડે છે. પ્રત્યાખ્યાન કર્યા પછી વિસ્મૃતિ વગેરે કારણથી કોઈ દોષ આવી જાય તો તેનાં પ્રાયશ્ચિત્ત-નિવારણ પણ મહાત્માઓએ કહ્યાં છે.

પ્રત્યાખ્યાનથી એક બીજો પણ મોટો લાભ છે ; તે એકે અમુક વસ્તુઓમાં જ આપણું લક્ષ રહે છે, બાકી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ થઈ જાય છે ; જે જે વસ્તુ ત્યાગ કરી છે તે તે સંબંધી પછી વિશેષ વિચાર, ગ્રહણું, મૂકણું કે એવી કંઈ ઉપાધિ રહેતી નથી. એવડે મન બહુ બહોળતાને પામી નિયમરૂપી સડકમાં ચાલ્યું જાય છે. અથવા જો લગામમાં આવી જાય છે, તો પછી ગમે તેવો પ્રબલ છર્તા તેને ધારેલે રસ્તે જેમ લઈ જવાય છે તેમ મન એ નિયમરૂપી લગામમાં આવવાથી

પછી ગમે તે શુભ રાહમાં લઈ જવાય છે; અને તેમાં વારંવાર પર્યટન કરાવવાથી તે એકાગ્ર, વિચારશીલ અને વિવેકી થાય છે. મનનો આનંદ શરીરને પણ નિરોગી કરે છે. અમૃત, અનંતકાય, પરસ્ત્રિયાદિકના નિયમ કર્યાથી પણ શરીર નિરોગી રહી શકે છે. માદક પદાર્થો મનને અવલે રસ્તે દોરે છે, પણ પ્રત્યાખ્યાનથી મન ત્યાં જતું અટકે છે; એથી તે વિમલ થાય છે.

પ્રત્યાખ્યાન એ કેવી ઉત્તમ નિયમ પાલવાની પ્રતિજ્ઞા છે, તે આ ઉપરથી તમે સમજ્યા હશો. વિશેષ સદ્ગુરુ મુખથી અને શાસ્ત્રાવલોકનથી સમજવા હું બોધ કરું છું.

શિક્ષાપાઠ ૩૨. વિનયવડે તત્ત્વની સિદ્ધિ છે.

રાજગૃહી નગરીનાં રાજ્યાસનપર જ્યારે શ્રેણિક રાજા વિરાજમાન હતા, ત્યારે તે નગરીમાં એક ચંડાલ રહેતો હતો. એક વખતે એ ચંડાલની સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો, ત્યારે તેને કેરી ખાવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. તેણે તે લાવી આપવા ચંડાલને કહ્યું. ચંડાલે કહ્યું, આ કેરીનો વાવ નથી, એટલે મારો ઉપાય નથી. નહીં તો હું ગમે તેટલે ઊંચે હોય ત્યાંથી મારી વિદ્યાનાં વલ્લવડે લાવી તારી ઇચ્છા સિદ્ધ કરું.

चंडालणीए कहुं, राजानी महाराणीना बागमां एक अकाले केरी देनार आंबो छे. ते पर अत्यारे केरीओ लची रही हशे, माटे त्यां जइने ए केरी लावो. पोतानी स्त्रीनी इच्छा पुरी पाडवा चंडाल ते बागमां गयो. गुप्त रीते आंबा समीप जई मंत्र भणीने तेने नमाव्यो; अने केरी लीधी. बीजा मंत्रवडे करीने तेने हतो एम करी दीधो. पछी ते घेर आव्यो अने तेनी स्त्रीनी इच्छा माटे निरंतर ते चंडाल विद्याबळे त्यांथी केरी लाववा लाग्यो. एक दिवसे फरतां फरतां माळीनी द्रष्टि आंबा भणी गई. केरीओनी चोरी थयेली जोईने तेणे जइने श्रेणिकराजा आगळ नम्रता पूर्वक कहुं. श्रेणिकनी आज्ञाथी अभयकुमार नामना बुद्धिशाळी प्रधाने युक्तिवडे ते चंडालने शोधी काढ्यो. तेने पोता आगळ तेडावी पूछयुं, एटलां वधां माणसो बागमां रहेछे छतां तुं केवी रीते चढीने ए केरी लई गयो के ए बात कळवामां पण न आवी ? चंडाले कहुं, आप मारो अपराध क्षमा करजो. हुं साचुं बोली जउं छउं के मारी पासे एक विद्या छे ; तेना योगथी हुं ए केरीओ लइ शक्यो. अभयकुमारे कहुं, माराथी क्षमा न थइ शके; परंतु महाराजा श्रेणिकने ए विद्या तुं आपतो तेओने एवी विद्या लेवानो अभिलाष होवार्थी तारा उपकारना बदलामां हुं अपराध क्षमा करावी शकुं. चंडाले एम करवानी हा कही. पछी अभयकुमारे चंडालने श्रेणिकराजा ज्यां सिंहासनपर बेठा हता त्यां लावीने सामो उभो राख्यो; अने सघळी बात राजाने

કહી બતાવી. એ વાતની રાજાએ હા કહી. ચંડાલે પછી સામા ઉભા રહી થરથરતે પગે શ્રેણિકને તે વિદ્યાનો બોધ આપવા માંડ્યો ; પણ તે બોધ લાગ્યો નહીં. ઝડપથી ઉભા થઈ અભયકુમાર બોલ્યાઃ મહારાજ ! આપને જો એ વિદ્યા અવશ્ય શીખવી હોય તો સામા આવી ઉભા રહો ; અને એને સિંહાસન આપો. રાજાએ વિદ્યા લેવા સ્વાતર એમ કયું તો તત્કાલ વિદ્યા સિદ્ધ થઈ.

આ વાત માત્ર બોધ લેવાને માટે છે. એક ચંડાલનો પણ વિનય કર્યા વગર શ્રેણિક જેવા રાજાને વિદ્યા સિદ્ધ ન થઈ, તો તેમાંથી તત્ત્વ એ ગ્રહણ કરવાનું છે કે, સદ્વિદ્યાને સાધ્ય કરવા વિનય કરવો અવશ્યનો છે. આત્મવિદ્યા પામવા નિર્ગ્રંથગુરુનો જો વિનય કરીએ તો કેવું મંગલદાયક થાય !

વિનય એ ઉત્તમ વર્ણીકરણ છે. ઉત્તરાધ્યનમાં ભગવાને વિનયને ધર્મનું મૂલ કહી વર્ણવ્યો છે. ગુરુનો, મુનિનો, વિદ્વાનનો, માતાપિતાનો અને પોતાથી વડાનો વિનય કરવો એ આપણી ઉત્તમતાનું કારણ છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૩. સુદર્શન શેઠ.

પ્રાચીન કાલમાં શુદ્ધ એક પત્નીવ્રતને પાલનારા અસંખ્ય પુરુષો થઈ ગયા છે ; એમાંથી સંકટ સહી નામાંકિત થયેલો સુદર્શન નામનો એક સત્પુરુષ પણ છે. એ ધનાઢ્ય

सुंदर मुखमुद्रावाळो कांतिमान अने मध्य वयमां हतो. जे नगरमां ते रहेतो हतो, ते नगरना राज्यदरवार आगळथी कंइ काम प्रसंगने लीधे तेने नीकळवुं पडयुं. ते वेळा राजानी अभया नामनी राणी पोताना आवासना गोखमां वेठी होती. त्यांथी सुदर्शन भणी तेनी द्रष्टि गइ. तेनुं उत्तम रूप अने काया जोइने तेनुं मन ललचायुं. एक अनुचरी मोकलीने कपटभावथी निर्मळ कारण बतावीने सुदर्शनने उपर बोलाव्यो. केटलाक प्रकारनी वातचित कर्या पछी अभयाए सुदर्शनने भोग भोगववा संबंधीनुं आमंत्रण कर्युं. सुदर्शने केटलोक उपदेश आप्यो तोपण तेनुं मन शांत थयुं नहीं. छेवटे कंटाळीने सुदर्शने युक्तिथी कह्युं, बहेन, हुं पुरुषत्तमां नथी ! तोपण राणीए अनेक प्रकारना हावभाव कर्या. ए सघळी कामचेष्टाथी सुदर्शन चळ्यो नहीं ; एथी कंटाळी जइने राणीए तेने जतो कर्यो.

एक वार ए नगरमां उजाणी होती ; तेथी नगर बहार नगरजनो आनंदथी आम तेम भमता होता. धामधुम मची रही होती. सुदर्शन शेठना छ देव कुमार जेवा पुत्रो पण त्यां आव्या होता. अभया राणी कपिला नामनी दासी साथे ठाठमाठथी त्यां आवी होती. सुदर्शनना देवपूतळां जेवा छ पुत्रो तेना जोवामां आव्या, कपिलाने तेणे पूछयुं : आवा रम्य पुत्रो कोना छे ? कपिलाए सुदर्शन शेठनुं नाम आप्युं. नाम सांभळीने राणीनी छातीमां कटार भोकाइ ; तेने कारी घा वाग्यो. सघळी धामधुम बीती गया पछी मायाकथन

ગોઠવીને અભયાએ અને તેની દાસીએ મઠી રાજાને કહ્યું:
 “તમે માનતા હશો કે, મારા રાજ્યમાં ન્યાય અને નીતિ વર્તે
 છે; દુર્જનોથી મારી પ્રજા દુઃખી નથી; પરંતુ તે સઘળું
 મિથ્યા છે. અંતઃપુરમાં પણ દુર્જનો પ્રવેશ કરે ત્યાં સુધી હજુ
 અંધેર છે! તો પછી બીજાં સ્થળ માટે પૂછવું પણ શું? તમારા
 નગરના સુદર્શન નામના શેઠે મારી કને ભોગવું આમંત્રણ
 કર્યું. નહીં કહેવાયોગ્ય કથનો મારે સાંભળવાં પડ્યાં; પણ
 મેં તેનો તિરસ્કાર કર્યો. આથી વિશેષ અંધારું કયું કહેવાય?”
 ઘણા રાજા મૂલ કાનના કાચા હોયછે એ વાત જાણે બહુ
 માન્ય છે, તેમાં બઠી સ્ત્રીનાં માયાવિ મધુરાં વચન શું અસર
 ન કરે? તાતાતેલમાં ટાઢાં જલ જેવાં વચનથી રાજા ક્રોધા-
 યમાન થયા. સુદર્શનને શૂઠીએ ચઢાવી દેવાની તત્કાલ તેણે
 આજ્ઞા કરી દીધી, અને તે પ્રમાણે સઘળું થઈ પણ ગયું. માત્ર
 શૂઠીએ સુદર્શન બેસે એટલી વાર હતી.

ગમે તેમ હો, પણ સૃષ્ટિના દિવ્ય મંડારમાં અજવાળું
 છે. સત્યનો પ્રભાવ ઢાંક્યો રહેતો નથી. સુદર્શનને શૂઠીએ
 બેસાર્યો, કે શૂઠી ફીટીને તેનું ઢલઢલતું સોનાનું સિંહાસન
 થયું; અને દેવ દુંદુંભીના નાદ થયા; સર્વત્ર આનંદ વ્યાપી
 ગયો. સુદર્શનનું સત્યશીલ વિશ્વમંડલમાં ઢલઢલી ઉઠયું. સત્ય
 શીલનો સદા જય છે.

શીયલ અને સુદર્શનની ઉત્તમ દૃઢતા એ બન્ને આત્માને
 પવિત્ર શ્રેણિએ ચઢાવે છે !

शिक्षापाठ ३४. ब्रह्मचर्यविषे सुभाषित.

दोहरा.

निरखीने नवयौवना, लेश न विषयनिदान ;
गणे काष्ठनी पूतळी, ते भगवानसमान. १

आ सघळा संसारनी, रमणी नायकरूप ;
ए त्यागी, त्याग्युं बधुं, केवळ शोकस्वरूप. २

एक विषयने जीततां, जीत्यो सौ संसार ;
नृपति जीततां जीतिये, दळ, पुर, ने अधिकार. ३

विषयरूप अंकूरथी, टळे ज्ञान ने ध्यान ;
लेश मदीरापानथी, छाके ज्यम अज्ञान. ४

जे नववाद विशुद्धथी, धरे शियळ मुखदाइ ;
भव तेनो लव पछी रहे, तत्त्ववचन ए भाइ. ५

सुंदर शीयळसुरतरु, मन वाणी ने देह ;
जे नरनारी सेवशे, अनुपम फळ ले तेह. ६

पात्र विना वस्तु न रहे, पात्रे आत्मिक ज्ञान ;
पात्र थवा सेवो सदा, ब्रह्मचर्य मतिमान ! ७

शिक्षापाठ ३५. नमस्कारमंत्र.

नमो अरिहंताणं ;
 नमो सिद्धाणं ;
 नमो आयरियाणं ;
 नमो उवझायाणं ;
 नमो लोअे सव्वसाहुणं.

आ पवित्र वाक्योने निर्ग्रंथप्रवचनमां नवकार(नमस्कार) मंत्र के पंचपरमेष्ठिमंत्र कहे छे.

अर्हत भगवंतना बार गुण, सिद्ध भगवंतना आठ गुण, आचार्यना छत्रीश गुण, उपाध्यायना पंचवीश गुण, अने साधुना सत्तावीश गुण मळीने एकसो आठ गुण थया. अंगुठा विना बाकीनी चार आंगळीओनां बार ढेरवां थाय छे ; अने एथी ए गुणोनुं चिंतवन करवानी योजना होवाथी बारने नवे गुणतां १०८ थाय छे. एटले नवकार एम कहे-वामां साथे एवुं सूचवन रहुं जणाय छे के हे भव्य ! तारां ए आंगळीनां ढेरवांथी (नवकार) मंत्र नववार गण.—कार एटले करनार एम पण थाय छे. बारने नवे गुणतां जेटला थाय एटला गुणनो भरेलो मंत्र एम नवकार मंत्र तरीके एनो अर्थ थइ शके छे. पंच परमेष्ठि एटले आ सकळ जग-त्मां पांच वस्तुओ परमोत्कृष्ट छे ते ते कायि कायि ?—तो कही बतावी के अरिहंत, सिद्ध, आचार्य, उपाध्याय अने साधु, एने नमस्कार करवानो जे मंत्र ते परमेष्ठि मंत्र ; अने पांच

પરમેષ્ટિને સાથે નમસ્કાર હોવાથી પંચપરમેષ્ટિ મંત્ર એવો શદ્ધ થયો. આ મંત્ર અનાદિ સિદ્ધ મનાય છે; કારણ પંચપરમેષ્ટિ અનાદિ સિદ્ધ છે. એટલે એ પાંચે પાત્રો આદ્યરૂપ નથી, પ્રવાહ્ય અનાદિ છે, અને તેના જપનાર પણ અનાદિ સિદ્ધ છે. એથી એ જાપ પણ અનાદિ સિદ્ધ ઠરે છે.

પ્ર૦—એ પંચપરમેષ્ટિ મંત્ર પરિપૂર્ણ જાણવાથી મનુષ્ય ઉત્તમ ગતિને પામે છે એમ સત્પુરુષો કહે છે એ માટે તમારું શું મત છે?

ઉ૦—એ કહેવું ન્યાયપૂર્વક છે, એમ હું માનું છું.

પ્ર૦—એને કયાં કારણથી ન્યાયપૂર્વક કહી શકાય?

ઉ૦—હા. એ તમને હું સમજાવું; મનની નિગ્રહતા અર્થે એક તો સર્વોત્તમ જગદ્ભૂષણના સત્ય ગુણનું એ ચિંતવન છે. તત્ત્વથી જોતાં વળી અર્હતસ્વરૂપ, સિદ્ધસ્વરૂપ, આચાર્યસ્વરૂપ, ઉપાધ્યાય સ્વરૂપ અને સાધુસ્વરૂપ એનો વિવેકથી વિચાર કરવાનું પણ એ સૂચવન છે. કારણ કે તેઓ પૂજવા યોગ્ય શાથી છે? એમ વિચારતાં એઓનાં સ્વરૂપ, ગુણ इत्यादि માટે વિચાર કરવાની સત્પુરુષને તો સ્વરી અગત્ય છે. હવે કહો કે એ મંત્ર કેટલો કલ્યાણ કારક છે?

પ્રશ્નકાર—સત્પુરુષો નમસ્કાર મંત્રને મોક્ષનું કારણ કહે છે. એ આ વ્યાખ્યાનથી હું પણ માન્ય રાખું છું.

અર્હત ભગવંત, સિદ્ધ ભગવંત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એઓનો અકેકો પ્રથમ અક્ષર લેતાં “અસિઆસા”

એવું મહદ્ વાક્ય નીકળે છે. જેનું ઐ એવું યોગવિદુનું સ્વરૂપ થાય છે ; માટે આપણે એ મંત્રનો અવશ્ય કરીને વિમલ ભાવથી જાપ કરવો.

શિક્ષાપાઠ ૩૬. અનુપૂર્વી.

નર્કાનુપૂર્વી, તિર્યંચાનુપૂર્વી, મનુષ્યાનુપૂર્વી, અને દેવાનુપૂર્વી એ અનુપૂર્વીઓ વિષેનો આ પાઠ નથી, પરંતુ “અનુપૂર્વી” એ નામના એક અવધાની લઘુ પુસ્તકનાં મંત્ર સ્મરણ માટે છે.

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૧	૨	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

પિતા—આવી જાતનાં કોષ્ટકથી ભરેલું એક નાનું પુસ્તક છે તે-તે જોયું છે ?

પુત્ર—હા પિતાજી.

પિતા—એમાં આડા અવળા અંક મૂક્યા છે, તેનું કાંઈ પળ કારણ તારા સમજવામાં છે ?

પુત્ર—નહીં પિતાજી.—મારા સમજવામાં નથી માટે આપ તે કારણ કહો.

પિતા—પુત્ર ! પ્રત્યક્ષ છે કે મન એ એક બહુ ચંચલ ચીજ છે ; જેને એકાગ્ર કરવું બહુ બહુ વિકટ છે ; તે જ્યાં સુધી એકાગ્ર થતું નથી ત્યાં સુધી આત્મમલિનતા જતી નથી, પાપના વિચારો ઘટતા નથી. એ એકાગ્રતા માટે બાર પ્રતિજ્ઞા-દિક અનેક મહાન સાધનો ભગવાને કહ્યાં છે. મનની એકાગ્રતાથી મહા યોગની શ્રેણિયે ચઢવા માટે અને તેને કેટલાક પ્રકારથી નિર્મલ કરવા માટે સત્પુરુષોએ આ એક સાધનરૂપ કોષ્ટકાવલી કરી છે. પંચ પરમેષ્ટિ મંત્રના પાંચ અંક એમાં પહેલા મૂક્યા છે ; અને પછી લોમવિલોમસ્વરૂપમાં લક્ષવંધ એના એ પાંચ અંક મૂકીને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે કોષ્ટકો કર્યાં છે. એમ કરવાનું કારણ પણ મનની એકાગ્રતા થઈને નિર્જરા કરી શકાય, એ છે.

પુત્ર—પિતાજી ! અનુક્રમે લેવાથી એમ શામાટે ન થઈ શકે?

પિતા—લોમવિલોમ હોય તો તે ગોઠવતાં જવું પડે અને નામ સંભારતાં જવું પડે. પાંચનો અંક મૂક્યા પછી બેનો આંકડો આવે કે ‘નમો લોએ સઘ્વસાહુણ’ પછી—‘નમો અરિહંતાણં’ એ વાક્ય મૂકીને ‘નમો સિદ્ધાણં’ એ વાક્ય સંભારવું પડે. એમ પુનઃ પુનઃ લક્ષની દ્રઢતા રાખતાં મન એકા-

પ્રતાપ પહોંચે છે. અનુક્રમવંધ હોય તો તેમ થઈ શકતું નથી; કારણકે વિચાર કરવો પડતો નથી એ સૂક્ષ્મ વચ્ચેનાં મન પરમેષ્ઠિમંત્રમાંથી નીકળીને સંસારતંત્રની ચટપટમાં જઈ પડે છે; અને વચ્ચે ધર્મ કરતાં ધાડ પગ કરી નાખે છે, જેથી સત્પુરુષોએ અનુપૂર્વિની યોજના કરી છે, તે વધુ સુંદર છે અને આત્મશાંતિને આપનારી છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૭ સામાયિકવિચાર ભાગ ૧.

આત્મશક્તિનો પ્રકાશ કરનાર, સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનનો ઉદય કરનાર, શુદ્ધ સમાધિભાવમાં પ્રવેશ કરાવનાર, નિર્જરાનો અમૂલ્ય લાભ આપનાર, રાગદ્વેષથી મધ્યસ્થ બુદ્ધિ કરનાર એવું સામાયિક નામનું શિક્ષાવૃત્ત છે. સામાયિક શબ્દની વ્યુત્પત્તિ સમ+આય+ઇક એ શબ્દોથી થાય છે. ‘સમ’ એટલે રાગદ્વેષરહિત મધ્યસ્થ પરિણામ, ‘આય’ એટલે તે સમભાવનાથી ઉત્પન્ન થતો જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રરૂપ મોક્ષ માર્ગનો લાભ, અને ‘ઇક’ કહેતાં ભાવ એમ અર્થ થાય છે. એટલે જેવડે કરીને મોક્ષના માર્ગનો લાભદાયક ભાવ ઉપજે તે સામાયિક. આર્ત, અને રોદ્ર એ બે પ્રકારનાં ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને; મન, વચન કાયાના પાપભાવને રોકીને વિવેકી મનુષ્યો સામાયિક કરે છે.

મનના પુદ્ગલ તરંગી છે. સામાયિકમાં જ્યારે વિશુદ્ધ પરિણામથી રહેવું કહ્યું છે ત્યારે પણ એ મન આકાશ પાતાલના ઘાટ ઘડ્યા કરેછે. તેમજ ભૂલ, વિસ્મૃતિ, ઉન્માદ ઇત્યાદિથી વચનકાયામાં પણ દૂષણ આવવાથી સામાયિકમાં દોષ લાગેછે. મન, વચન અને કાયાના થઈને ત્રીશ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. દશ મનના, દશ વચનના અને વાર કાયાના એમ ત્રીશ દોષ જાણવા અવશ્યના છે. જે જાણવાથી મન સાવધાન રહેછે.

મનના દશ દોષ કહું છું.

૧ અવિવેકદોષ—સામાયિકનું સ્વરૂપ નહીં જાણવાથી મનમાં એવો વિચાર કરે કે આથી શું ફલ થવાનું હતું ? આથી તે કોણ તર્ક હશે ? એવા વિકલ્પનું નામ અવિવેકદોષ.

૨ યશોવાંછાદોષ—પોતે સામાયિક કરે છે એમ બીજા મનુષ્યો જાણે તો પ્રશંસા કરે એવી ઇચ્છાએ સામાયિક કરવું તે યશોવાંછાદોષ.

૩ ધનવાંછાદોષ—ધનની ઇચ્છાએ સામાયિક કરવું તે ધનવાંછાદોષ.

૪ ગર્વદોષ—મને લોકો ધર્મી કહે છે અને હું સામાયિક પણ તેવુંજ કરું છું ? એવો અધ્યવસાય તે ગર્વદોષ.

૫ મયદોષ—હું શ્રાવકકુલમાં જન્મ્યો છું ; મને લોકો મોટા તરીકે માન દેછે, અને જો સામાયિક નહીં કરું તો

कहेशे के आटली क्रिया पण नथी करतो; एम निदाना भयथी सामायिक करे ते भयदोष.

६ निदानदोष—सामायिक करीने तेनां फळथी धन, स्त्री, पुत्रादिक मळवानुं इच्छे ते निदानदोष.

७ संशयदोष—सामायिकनुं फळ हशे के नहीं होय? एवो विकल्प करे ते संशयदोष.

८ कषायदोष—सामायिक क्रोधादिकथी करवा बेसी जाय, किंवा पछी क्रोध, मान, माया, लोभमां वृत्ति धरे ते कषायदोष.

९ अविनयदोष—विनय वगर सामायिक करे ते अविनयदोष.

१० अबहुमानदोष—भक्तिभाव अने उमंग पूर्वक सामायिक न करे ते अबहुमानदोष.

शिक्षापाठ ३८ सामायिकविचार भाग २.

मनना दश दोष कहा हवे वचनना दश दोष कहुं छुं.

१ कुबोलदोष—सामायिकमां कुवचन बोलवुं ते कुबोलदोष.

२ सहसात्कारदोष—सामायिकमां सहसथी अविचारपूर्वक वाक्य बोलवुं ते सहसात्कारदोष.

૩ અસદારોપણદોષ—વીજાને ઓટો બોધ આપે, તે અસદારોપણદોષ.

૪ નિરપેક્ષદોષ—સામાયિકમાં શાસ્ત્રની દરકાર વિના વાક્ય બોલે તે નિરપેક્ષદોષ.

૫ સંક્ષેપદોષ—સૂત્રનાપાઠ ઇત્યાદિક ટુંકામાં બોલી નાખે ; અને યથાર્થ ખાખે નહીં તે સંક્ષેપદોષ.

૬ ક્લેશદોષ—કોઈથી કંકાશ કરે તે ક્લેશદોષ.

૭ વિકથાદોષ—ચાર પ્રકારની વિકથા માંડી બેસે તે વિકથાદોષ.

૮ હાસ્યદોષ—સામાયિકમાં કોઈની હાંસી મશ્કરી કરે તે હાસ્યદોષ.

૯ અશુદ્ધદોષ—સામાયિકમાં સૂત્રપાઠ ન્યૂનાધિક અને અશુદ્ધ બોલે તે અશુદ્ધદોષ.

૧૦ મુણમુણદોષ—ગડબડગોટાથી સામાયિકમાં સૂત્ર-પાઠ બોલે જે પોતે પળપૂરું માંડ સમજી શકે તે મુણમુણદોષ.

૧ વચનના દશ દોષ કહ્યા ; હવે કાયાના વાર દોષ કહું છું.

૧ અયોગ્યઆસનદોષ—સામાયિકમાં પગપર પગ ચઢાવી બેસે, તે શ્રીગુરુ આદિ પ્રત્યે અવિનયરૂપઆસન તે પહેલો અયોગ્યઆસનદોષ.

२ चलासनदोष—डगडगते आसने बेसी सामायिक करे, अथवा वारंवार ज्यांथी उठवुं पडे तेवे आसने बेसे ते चलासनदोष.

३ चलद्रष्टिदोष—कायोत्सर्गमां आंखो चंचळ ए चलद्रष्टिदोष.

४ सावद्यक्रियादोष—सामायिकमां कंड पाप क्रिया के तेनी संज्ञा करे ते सावद्यक्रियादोष.

५ आलंबनदोष—भींतादिक ओठीगण दइ बेसे एथी त्यां बेठेला जंतु आदिकनो नाश थाय के तेने पीडा थाय, तेमज पोताने प्रमादनी प्रवृत्ति थाय, ते आलंबनदोष.

६ आकुंचनप्रसारणदोष—हाथ पग संकोचे, लांबा करे ए आदि ते आकुंचनप्रसारणदोष.

७ आलसदोष—अंग मरडे, टचाका वगाडे ए आदि ते आलसदोष.

८ मोटनदोष—आंगळी वगेरे वांकी करे, टचाका वगाडे ते मोटनदोष.

९ मलदोष—घरडा घरड करी सामायिकमां चळ करी मेल खंखेरे ते मलदोष.

१० विमासणदोष—गळामां हाथ नाखी बेसे इत्यादि ते विमासणदोष.

૧૧ નિદ્રાદોષ-સામાયિકમાં ડુંઘ આવે તે નિદ્રાદોષ.

૧૨ વસ્ત્રસંકોચન-સામાયિકમાં ટાઢ પ્રમુખની ભીતિ-થી વસ્ત્રથી શરીર સંકોચે તે વસ્ત્રસંકોચનદોષ.

૬ વત્રિશ દૂષણરહિત સામાયિક કરવું. પાંચ અતિ-ચાર ટાલવા.

શિક્ષાપાઠ ૩૯. સામાયિકવિચાર ભાગ ૩.

एकाग्रता અને સાવધાની વિના ૬ વત્રીશ દોષમાંના અમુક દોષ પણ આવી જાય છે. વિજ્ઞાનવેતાઓ ૬ સામાયિકનું જઘન્ય પ્રમાણ વે ઘડીનું વાંધ્યું છે. ૬ વૃત્ત સાવધાની પૂર્વક કરવાથી પરમશાંતિ આપે છે. કેટલાકનો ૬ વે ઘડીનો કાલ, જ્યારે જતો નથી ત્યારે તેઓ વહુ કંટાળે છે. સામાયિકમાં નવરાશ લઈને વેસવાથી કાલ જાય પણ વ્યાંથી? આધુનિક કાલમાં સાવધાનીથી સામાયિક કરનારા વહુજ થોડા છે. પ્રતિક્રમણ સામાયિકની સાથે કરવાનું હોય છે ત્યારે તો વસ્ત્ર જવો સુગમ પડે છે. જો કે ૬વા પામરો પ્રતિક્રમણ લક્ષ પૂર્વક કરી શકતા નથી તોપણ કેવળ નવ-રાશ કરતાં ૬માં જરૂર કંડક ફેર પડે છે. સામાયિક પણ પૂરું જેઓને આવડતું નથી તેઓ વિચારા સામાયિકમાં પછી

વહુ મુજ્જાય છે. કેટલાક ભારે કર્મિયો એ અવસરમાં વ્યવ-
હારના પ્રપંચો પણ વડી રાखે છે. આથી સામાયિક વહુ
દોષિત થાય છે.

વિધિપૂર્વક સામાયિક ન થાય એ વહુ સ્વેદકારક અને
કર્મની વાહુલ્યતા છે. સાઠ વડીના અહોરાત્ર વ્યર્થ ચાલ્યા
જાય છે. અસંખ્યાત દિવસથી ભરેલાં અનંતા કાલચક્ર
વ્યતીત કરતાં પણ જે સાર્થક ન થયું તે વે વડીના વિશુદ્ધ
સામાયિકથી થાય છે. લક્ષપૂર્વક સામાયિક થવા માટે તેમાં
પ્રવેશ કર્યા પછી ચાર લોગસસથી વધારે લોગસસનો કાયો-
ત્સર્ગ કરી ચિત્તની કંડક સ્વસ્થતા આણવી ; પછી સૂત્રપાઠ
કે ઉત્તમ ગ્રંથનું મનન કરવું, વૈરાગ્યનાં ઉત્તમ કાવ્યો
વોલવાં, પાછળનું અધ્યયન કરેલું સ્મરણ કરી જવું, નૂતન
અભ્યાસ થાય તો કરવો. કોઈને શાસ્ત્રાધારથી વોધ આપવો,
એમ સામાયિકી કાલ વ્યતીત કરવો. મુનિરાજનો જો
સમાગમ હોય તો આગમવાળી સાંભળવી અને તે મનન
કરવી, તેમ ન હોય અને શાસ્ત્ર પરિચય ન હોય તો વિચક્ષણ
અભ્યાસી પાસેથી વૈરાગ્યવોધક કથન શ્રવણ કરવું ; કિંવા
કંઈ અભ્યાસ કરવો. એ સઘળી યોગવાઈ ન હોય તો કેટ-
લોક ભાગ લક્ષપૂર્વક કાયોત્સર્ગમાં રોકવો ; અને કેટલોક
ભાગ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રકથામાં ઉપયોગપૂર્વક રોકવો ;
પરંતુ જેમ વને તેમ વિવેકથી અને ઉત્સાહથી સામાયિકી-
કાલ વ્યતીત કરવો. કંઈ સાહિત્ય ન હોય તો પંચ પરમે-
ષ્ટિમંત્રનો જાપજ ઉત્સાહપૂર્વક કરવો, પણ વ્યર્થ કાલ કાઢી

નાસ્વવો નહીં. ધીરજથી, શાંતિથી અને યતનાથી સામાયિક કરવું. જેમ વને તેમ સામાયિકમાં શાસ્ત્રપરિચય વધારવો.

સાઠઘડીના અહોરાત્રિમાંથી વેઘડી અવશ્ય બચાવી સામાયિક તો સદ્ભાવથી કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૪૦. પ્રતિક્રમણવિચાર.

પ્રતિક્રમણ એટલે પાછું ફરવું-ફરીથી જોઈ જવું એમ. એનો અર્થ થઈ શકે છે. ભાવની અપેક્ષાએ જે દિવસે જે વચ્ચે પ્રતિક્રમણ કરવાનું થાય; તે વચ્ચેની અગાઉ અથવા તે દિવસે જે જે દોષ થયા હોય તે એક પછી એક અંતરાત્માથી જોઈ જવા અને તેનો પશ્ચાતાપ કરી તે દોષથી પાછું વળવું તેનું નામ પ્રતિક્રમણ કહેવાય.

ઉત્તમ મુનિયો અને ભાવિક શ્રાવકો સંધ્યાકાલે અને રાત્રિના પાછળના ભાગમાં દિવસે અને રાત્રે એમ અનુક્રમે થયેલાં દોષનો પશ્ચાતાપ કરે છે કે તેની ક્ષમાપના ઇચ્છે છે એનું નામ અહીં આગલ પ્રતિક્રમણ છે એ પ્રતિક્રમણ આપણે પણ અવશ્ય કરવું. કારણકે આ આત્મા મન, વચન અને કાયાનાં યોગથી અનેક પ્રકારનાં કર્મ વાંધે છે. પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં એનું દોહન કરેલું છે; જેથી દિવસ રાત્રમાં થયેલાં

पापनो पश्चात्ताप ते बड़े थईं शके छे. शुद्धभाव बड़े करी पश्चात्ताप करवाथी लेश पाप थतां परलोकभय अने अनु-कंपा छूटेछे; आत्मा कोमल थाय छे. त्यागवा योग्य वस्तुनो विवेक आवतो जायछे. भगवत्साक्षीए अज्ञान आदि जे जे दोष विस्मरण थया होय तेनो पश्चात्ताप पण थईं शकेछे. आम ए निर्जरा करवानुं उत्तम साधन छे.

एनुं आवश्यक एवुं पण नाम छे. आवश्यक एटले अवश्य करीने करवा योग्य; ए सत्य छे. ते बड़े आत्मानી मलिनता खसे छे, माटे अवश्य करवा योग्य छे.

सायंकाल जे प्रतिक्रमण करवायां आवे छे तेनुं नाम 'देवसीयपडिक्रमण' एटले दिवस संबंधी पापनो पश्चात्ताप; अने रात्रिना पाछला भागमां प्रतिक्रमण करवायां आवे छे ते 'राइयपडिक्रमण' कहेवाय छे. 'देवसीय' अने 'राइय' ए प्राकृत भाषाना शब्दो छे. पखवाडीए करवानुं प्रतिक्रमण ते पाक्षिक अने संवत्सरे करवानुं ते सांवत्सरिक (छमछरी) कहेवाय छे. सत्पुरुषोए योजनाथी बांधेलो ए सुंदर नियम छे.

केटलाक सामान्य बुद्धिमानो एम कहेछे के दिवस अने रात्रीनुं सवारे प्रायश्चितरूप प्रतिक्रमण कर्युं होय तो कंइ खोटुं नथी, परंतु ए कहेवुं प्रमाणिक नथी. रात्रिये अकस्मात् अमुक कारण आवी पडे के कालधर्म प्राप्त थाय तो दिवस संबंधी पण रही जाय.

પ્રતિક્રમણ સૂત્રની યોજના બહુ સુંદર છે. એનાં મૂલતત્ત્વ બહુ ઉત્તમ છે. જેમ બને તેમ પ્રતિક્રમણ ધીરજથી, સમજાય એવી ભાષાથી, શાંતિથી, મનની એકાગ્રતાથી અને યતના-પૂર્વક કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૪૧. ભીંસારીનો સ્વેદ ભાગ ૧.

એક પામર ભીંસારી જંગલમાં મટકતો હતો. ત્યાં તેને ભૂખ લાગી. એટલે તે વિચારો લડથડીમાં સ્વાતો સ્વાતો એક નગરમાં એક સામાન્ય મનુષ્યને ઘેર પહોંચ્યો. ત્યાં જઈને તેણે અનેક પ્રકારની આજીજી કરી ; તેના કાલાવાલાથી કરુણા પામીને તે ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ તેને ઘરમાંથી જમતાં વધેલું મિષ્ટાન્ન આપી આપ્યું. ભોજન મળવાથી ભીંસારી બહુ આનંદ પામતો પામતો નગરની વહાર આવ્યો, આવીને એક કાંડ તળે બેઠો ; ત્યાં જરા સ્વચ્છ કરીને એક વાજુએ અતિ જૂનો થયેલો પોતાનો જ઼ળનો ઘડો મૂક્યો. એક વાજુએ પોતાની ફાટીતુટી મલિન ગોદડી મૂકી અને એક વાજુએ પોતે તે ભોજન લઈને બેઠો. રાજી રાજી થતાં એણે તે ભોજન સ્વાદને પુરું કર્યું. પછી ઓશિકે એક પથ્થર મૂકીને તે સુતો. ભોજનના મદથી જરાવારમાં તેની આંસો મિંચાઈ ગઈ. નિદ્રાવશ થયો એટલે તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું. પોતે જાણે

महा राजरीद्धिने पाम्यो छे ; सुंदर वस्त्राभूषण धारण कर्यो छे ; देश आखामां पोताना विजयनो डंको बागी गयो छे ; समीपमां तेनी आज्ञा अवलंबन करवा अनुचरो उभा थइ रह्या छे ; आजुबाजु छडीदारो खमा खमा पोकारे छे ; एक रमणीय महेलमां सुंदर पलंगपर तेणे शयन कर्युं छे ; देवांगना जेवी स्त्रीओ तेना पग चांपे छे ; पंखाथी एक बाजुएथी पंखानो मंद मंद पवन ढोळाय छे ; एवा स्वप्नामां तेनो आत्मा चढी गयो. ते स्वप्नना भोग लेतां तेनां रोम उल्लसी गयां. एवामां मेघ महाराजा चढी आव्यो ; वीज-लीना झबकारा थवा लाग्या. सूर्य वादळांथी ढंकाइ गयो ; सर्वत्र अंधकार पथराइ गयो ; सुशलधार वर्षाद थशे एवुं जणायुं अने एटलामां गाजवीजथी एक प्रबळ कडाको थयो. कडाकाना अवाजथी भय पासीने ते पामर भीखारी जागी गयो.

शिक्षापाठ ४२. भीखारीनो खेद भाग २.

जुए छे तौ जे स्थळे पाणीनो खोखरो घडो पड्यो हतो ते स्थळे ते घडो पड्यो छे ज्यां फाटीं टुटी गोदडी पडी हती ; त्यांज ते पडी छे. पोते जेवां मलिन अने फाटेलां कपडां धारण कर्यो हतां तेवां ने तेवां ते वस्त्रो शरीर उपर छे. नथी तलभार वध्युं के नथी जवभार वध्युं.

નથી તે દેશ કે નથી તે નગરી, નથી તે મહેલ કે નથી તે પલંગ ; નથી તે ચામરછત્ર ધરનારા કે નથી તે છઢીદારો ; નથી તે સ્ત્રિયો કે નથી તે વસ્ત્રાલંકારો ; નથી તે પંખા કે નથી તે પવન ; નથી તે અનુચરો કે નથી તે આજ્ઞા ; નથી તે સુખ વિલાસ કે નથી તે મદોન્મત્તતા ; भाइ तो पीते जेवा हता तेवाने तेवा देखाया. एथी ते देखाव जोइने ते खेद पाम्यो. स्वप्नामां में मिथ्या आडंबर दीठो तेथी आनंद मान्यो एमांनुं तो अहीं कशुंए नथी ; स्वप्नाना भोग भोगव्या नहीं अने तेनुं परिणाम जे खेद ते हुं भोगवुं छुं. एम ए पामर जीव पश्चात्तापमां पडी गयो.

અહો ભવ્યો ! ભીખારીનાં સ્વપ્નાં જેવાં સંસારનાં સુખ અનિત્ય છે, સ્વપ્નામાં જેમ તે ભીખારીએ સુખ સમુદાય દીઠો અને આનંદ માન્યો તેમ પામર પ્રાણીઓ સંસાર સ્વપ્ના સુખ સમુદાયમાં આનંદ માને છે. જેમ તે સુખ સમુદાય જાગૃતિમાં મિથ્યા જણાયા તેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં; સંસારનાં સુખ તેવાં જણાય છે. સ્વપ્નાના ભોગ ન ભોગવ્યા છતાં જેમ ભીખારીને સ્વેદની પ્રાપ્તિ થઈ, તેમ મોહાંધ પ્રાણીઓ સંસારનાં સુખ માની બેસે છે ; અને ભોગવ્યા સમ ગણે છે. પરંતુ પરિણામે સ્વેદ, દુર્ગતિ અને પશ્ચાત્તાપ લે છે ; તે ચપલ અને વિનાશી છતાં સ્વપ્નાનાં સ્વેદ જેવું તેનું પરિણામ રહ્યું છે. એ ઉપરથી બુદ્ધિમાન પુરુષો આત્મહિતને શોધે છે. સંસારની અનિત્યતાપર એક કાવ્ય છે કે:—

ઉપજાતિ.

વિદ્યુત્ લક્ષ્મી પ્રખુતા પતંગ ;
 આયુષ્ય તે તો જલના તરંગ ;
 પુરંદરી ચાપ અનંગરંગ ;
 શું રાચિયે ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ ?

વિશેષાર્થ:—લક્ષ્મી વીજળી જેવી છે. વીજળીનો ક્ષવ-
 કાર જેમ થઈને ઓલવાઈ જાય છે, તેમ લક્ષ્મી આવીને
 ચાલી જાય છે. અધિકાર પતંગના રંગ જેવો છે, પતંગનો
 રંગ જેમ ચાર દિવસની ચટકી છે; તેમ અધિકાર માત્ર
 થોડો કાલ રહી હાથમાંથી જતો રહે છે. આયુષ્ય પાણીના
 મોજાં જેવું છે. પાણીનો હિલોલો આવ્યો કે ગયો તેમ જન્મ
 પામ્યા, અને એક દેહમાં રહ્યા કે ન રહ્યા ત્યાં વીજા દેહમાં પડવું
 પડે છે. કામભોગ આકાશમાં ઉત્પન્ન થતા ઇંદ્રના ધનુષ્ય
 જેવા છે. ઇંદ્રધનુષ્ય વર્ષાકાલમાં થઈને ક્ષણવારમાં લય થઈ
 જાય છે; તેમ યૌવનમાં કામના વિકાર ફળીભૂત થઈ જરા
 વયમાં જતા રહે છે; ટુંકામાં હે જીવ! એ સઘળી વસ્તુઓનો
 સંબંધ ક્ષણભર છે. એમાં પ્રેમવંધનની સાંકળે બંધાઈને શું
 રાચવું? તાત્પર્ય એ સઘળાં ચપલ અને વિનાશી છે, તું અસ્વંદ
 અને અવિનાશી છે; માટે તારા જેવી નિત્ય વસ્તુને પ્રાપ્ત કર!
 એ બોધ યથાર્થ છે.

शिक्षापाठ ४३. अनुपम क्षमा.

क्षमा ए अंतर्शत्रु जीतवामां खड्ग छे. पवित्र आचारनी रक्षा करवामां बख्तर छे. शुद्धभावे असह्य दुःखमां, समपरिणामथी क्षमा राखनार मनुष्य भवसागर तरी जाय छे.

कृष्ण वासुदेवना गजसुकुमार नामना नाना भाइ महासुरूपवानं, सुकुमार मात्र बार वर्षनी वये भगवान् नेमिनाथनी पासेथी संसारत्यागी थइ स्मशानमां उग्र ध्यानमां रह्या हता; त्यारे तेओ एक अद्भुत क्षमामय चरित्रथी महासिद्धिने पामी गया, ते अहीं कहुं छउं.

सोमल नामना ब्राह्मणनी सुरूपवर्णसंपन्न पुत्री जोडे गजसुकुमारनुं सगपण कर्युं हतुं. परंतु लग्न थयां पहेलां गजसुकुमार तो संसार त्यागी गया. आथी पोतानी पुत्रीनुं पुख जवाना द्वेषथी ते सोमल ब्राह्मणने भयंकर क्रोध व्याप्यो. गजसुकुमारनो शोध करतो करतो ए स्मशानमां ज्यां महामुनि गजसुकुमार एकाग्र विशुद्ध भावथी कायोत्सर्गमां छे, त्यां आवी पहोंच्यो. कोमल गजसुकुमारना माथापर चीकणी माटीनी वाड करी; अने अंदर धखधखता अंगारा भर्या, इंधन पूर्युं एटले महा ताप थयो. एथी गजसुकुमारनो कोमलदेह बलवा मंड्यो एटले ते सोमल जतो रह्यो. ते बखतना गजसुकुमारना असह्य दुःखनुं वर्णन केम थई शके ? त्यारे पण तेओ समभाव परिणाममां रह्या. किंचित् क्रोध के द्वेष एना हृदयमां जन्म पाम्यो नहीं.

પોતાના આત્માને સ્થિતિસ્થાપક કરીને બોધ દીધો કે જો !
તું એની પુત્રીને પરણ્યો હોત તો એ કન્યાદાનમાં તને પાઘડી
આપત, એ પાઘડી થોડા વસ્ત્રમાં ફાટી જાય તેવી અને
પરિણામે દુઃખદાયક થાત. આ એનો વહુ ઉપકાર થયો કે
એ પાઘડી બદલ એને મોક્ષની પાઘડી બંધાવી. એવા વિશુદ્ધ
પરિણામથી અડગ રહી સમભાવથી અસહ્ય વેદના સહીને
તેઓ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી થઈ અનંત જીવન સુખને પામ્યા. કેવી
અનુપમ ક્ષમા અને કેવું તેનું સુંદર પરિણામ ! તત્ત્વજ્ઞાનીઓનાં
વચન છે કે, આત્મા માત્ર સ્વસદ્ભાવમાં આવવો જોઈએ ;
અને તે આવ્યો તો મોક્ષ હથેલીમાં જ છે, ગજસુકુમારની
નામાંકિત ક્ષમા કેવો શુદ્ધ બોધ કરે છે !

શિક્ષાપાઠ ૪૪. રાગ.

શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના અગ્રેસર ગણધર ગૌતમનું
નામ તમે બહુવાર જાણ્યું છે. ગૌતમસ્વામીના બોધેલા કેટલાક
શિષ્યો, કેવલજ્ઞાન પામ્યા છતાં ગૌતમ પોતે કેવલજ્ઞાન
પામ્યા નહોતા, કારણ કે ભગવાન મહાવીરનાં અંગોપાંગ,
વર્ણ, વાણી, રૂપ ઇત્યાદિપર હજુ ગૌતમને મોહ હતો. નિર્ગંથ
પ્રવચનનો નિષ્પક્ષપાતી ન્યાય એવો છે કે, ગમે તે વસ્તુપરનો
રાગ દુઃખદાયક છે. રાગ એ મોહ અને મોહ એ સંસાર જ
છે. ગૌતમના હૃદયથી એ રાગ જ્યાં સુધી યસ્યો નહીં ત્યાં

સુધી તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા નહીં. શ્રમણ ભગવાન જ્ઞાતપુત્ર જ્યારે અનુપમેય સિદ્ધિને પામ્યા, ત્યારે ગૌતમ નગરમાંથી આવતા હતા. ભગવાનના નિર્વાણસમાચાર સાંભળી વેઓ સ્વેદ પામ્યા. વિરહથી તેઓ અનુરાગ વચનથી બોલ્યા: “હે મહાવીર ! તમે મને સાથે તો ન રાખ્યો પરંતુ સંભાર્યો નહીં. મારી પ્રીતિ સામી તમે દ્રષ્ટિ પૂર્ણ કરી નહીં ! આમ તમને છાજતું નહોતું. એવા વિકલ્પો થતાં થતાં તેનું લક્ષ્ય ફર્યું, ને તે નિરાગશ્રેણિ ચઢ્યા ; હું બહુ સૂક્ષ્મતા કરું છું. એ વીતરાગ, નિર્વિકારી અને નિરાગી તે મારામાં કેમ મોહ રાખે ? એની શત્રુ અને મિત્રપર કેવલ સમાન દ્રષ્ટિ હતી ! હું એ નિરાગીનો મિથ્યા મોહ રાખું છું ! મોહ સંસારનું પ્રબલ કારણ છે ;” એમ વિચારતાં દિવ્યારતાં તેઓ શોક તજીને નિરાગી થયા. એટલે અનંતજ્ઞાન પ્રકાશિત થયું ; અને પ્રાંતે નિર્વાણ પધાર્યા.

ગૌતમમુનિનો રાગ આપણને બહુ સૂક્ષ્મ बोध આપે છે. ભગવાનપરનો મોહ ગૌતમ જેવા ગણધરને દુઃસ્વદાયક થયો, તો પછી સંસારનો, તે વળી પામર આત્માઓનો મોહ કેવું અનંત દુઃસ્વ આપતો હશે ! સંસારરૂપી ગાડીને રાગ અને દ્વેષ એ બે રૂપી વલ્લદ છે. એ ન હોય તો સંસારનું અટકન છે. જ્યાં રાગ નથી ત્યાં દ્વેષ નથી ; આ માન્ય સિદ્ધાંત છે. રાગ ત્રીવ્ર કર્મબંધનનું કારણ છે ; એના ક્ષયથી આત્મસિદ્ધિ છે.

शिक्षापाठ ४५. सामान्य मनोर्थ.

सवैया.

मोहिनिभाव विचार आधीन थइ,
ना निरखुं नयने परनारी ;
पत्थरतुल्य गणुं परवैभव,
निर्मळ तात्त्विक लोभ समारी !

द्वादश वृत्त अने दीनता धरि,
सात्त्विक थाउं स्वरूप विचारी ;
ए मुज नेम सदा शुभ क्षेमक,
नित्य अखंड रहो भवहारी.

१

ते त्रिशलातनये मन चिंतवि,
ज्ञान, विवेक, विचार वधारुं ;
नित्य विशोध करी नव तत्त्वनो,
उत्तम बोध अनेक उच्चारुं.

संशयबीज उगे नहिं अंदर,
जे जिननां कथनो अवधारुं.
राज्य, सदा मुज एज मनोरथ,
धार, थशे अपवर्ग, उतारुं.

२

शिक्षापाठ ४६. कपिलमुनि भाग १.

कौसांबी नामनी एक नगरी हती, त्यांना राजदर-
बारमां राज्यनां आभूषणरूप काश्यप नामनो एक शास्त्री
रहेतो हतो, एनी स्त्रीनुं नाम श्रीदेवी हतुं, तेना उदरथी
कपिल नामनो एक पुत्र जन्म्यो हतो, ते पंदर वर्षनो थयो
त्यारे तेना पिता परधाम गया, कपिल लाडपाडमां उछ-
रेलो होवाथी कंइ विशेष विद्वता पाम्यो नहतो, तेथी एना
पितानी जगो कोइ बीजा विद्वानने मळी, काश्यपशास्त्री जे
पुंजी कमाइ गया हता ते कमावामां अशक्त एवा कपिले
खाइने पुरी करी, श्रीदेवी एक दिवस घरना बारणामां
उभी हती त्यां वे चार नोकरो सहित पोताना पतिनी
शास्त्रीयपदवी पामेलो विद्वान जतो तेना जोवामां आव्यो,
घणां मानथी जता आ शास्त्रीने जोइने श्रीदेवीने पोतानी
पूर्व स्थितिनुं स्मरण थइ आव्युं, ज्यारे मारा पति आ पदवी-
पर हता त्यारे हुं केवुं सुख भोगवती हती ! ए मारुं सुख
तो गयुं परंतु मारो पुत्रपण पुरुं भण्यो नहीं, एम विचारमां
डोलतां डोलतां तेनी आंखमांथी दड दड आंसु खरवा
मंड्यां, एवामां फरतो फरतो कपिल त्यां आवी पहाँच्यो ;
श्रीदेवीने रडती जोइ तेनुं कारण पूछ्युं, कपिलना बहु
आग्रहथी श्रीदेवीए जे हतुं ते कही बताव्युं, पछी कपिल
बोल्यो “जो मा ! हुं बुद्धिशाली छडं, परंतु मारी बुद्धिनो
उपयोग जेवो जोइए तेवो थइ शक्यो नथी, एटले विद्या

बगर हुं ए पदवी पाय्यो नहीं. तुं कहे त्यां जइने हवे हुं माराथी बनती विद्या साध्य करुं; श्रीदेवीए खेद साथे कह्युं: “ए ताराथी बनी शके नहीं, नहीं तो आर्यावर्त्तनी मर्यादापर आवेली श्रावस्ति नगरीमां इंद्रदत्त नामनो तारा पितानो मित्र रहे छे, ते अनेक विद्यार्थियोने विद्यादान दे छे; जो ताराथी त्यां जवाय तो धारेली सिद्धि थाय खरी.” एक बे दिवस रोकाइ सज्ज थइ अस्तु कही कपिलनी पथे पड्या.

अवध बीततां कपिल श्रावस्तिए शास्त्रीजीने घेर आवी पहुँच्या. प्रणाम करीने पोतानो इतिहास कही बताव्यो. शास्त्रीजीए मित्रपुत्रने विद्यादान देवाने माटे बहु आनंद देखाड्यो; पण कपिल आगळ कंड पुंजी नहोती के ते तेमांथी खाय, अने अभ्यास करी शके; एथी करीने तेने नगरमां याचवा जवुं पडतुं हतुं. याचतां याचतां बपौर थइ जता हता, पछी रसोइ करे, अने जमे त्यां सांजनो थोडो भाग रहेतो हतो; एटले कंड अभ्यास करी शकतो नहोतो. पंडिते तेनुं कारण पूछ्युं त्यारे कपिले ते कही बताव्युं. पंडित तेने एक गृहस्थ पासे तेडी गया. ते गृहस्थे कपिलनी अनुकंपा खातर एने हमेशां भोजन मळे एवी गोठवण एक विधवा ब्राह्मणीने त्यां करी दीधी. जेथी कपिलने ए एक चिंता ओछी थइ.

શિક્ષાપાઠ ૪૭. કપિલમુનિભાગ ૨.

ए नानी चिंता ओछी थइ त्यां बीजी मोटी जंजाल
 उभी थइ. भद्रिक कपिल हवे युवान् थयो हतो ; अने जेने
 त्यां ते जमवा जतो ते विधवा बाइ पण युवान् हती. तेनी
 साथे तेना घरमां बीजुं कोइ माणस नहोतुं. हमेशनो पर-
 स्परनो वातचितनो संबंध वध्यो. वधीने हास्यविनोदरूपे
 थयो ; एम करतां करतां बन्नेने प्रीति बंधाइ. कपिल तेनाथी
 कुब्धायो ! एकांत बहु अनिष्ट चीज छे !!

विद्या प्राप्त करवानुं ते भूली गयो. गृहस्थ तरफथी मळतां
 सीधांथी बन्नेनुं मांड पुरुं थतुं हतुं ; पण लूगडालत्तांना
 बांधा थया. कपिले गृहस्थाश्रम मांडी बेठां जेवुं करी मूक्युं.
 गमे तेवो छतां हलुकर्मी जीव होवाथी संसारनी विशेष
 लोताळनी तेने माहिती पण नहोती. एथी पैसा केम पेदा
 करवा ते विचारो ते जाणतो पण नहोतो. चंचळ स्त्रीए तेने
 रस्तो बताव्यो के, मुंझावामां कंइ वळवानुं नथी ; परंतु
 उपायथी सिद्धि छे. आ गामना राजानो एवो नियम छे
 के, सवारमां पहेलो जइ जे ब्राह्मण आशिर्वाद आपे तेने बे
 मासा सोनुं आपवुं. त्यां जो जइ शको अने प्रथम आशि-
 र्वाद आपी शको, तो ते बेमासा सोनुं मळे. कपिले ए वातनी
 हा कही. आठ दिवस सुधी आंटा खाधा पण वखत वीत्या
 पछी जाय एठले कंइ वळे नहीं. एथी तेणे एक दिवस
 एवो निश्चय कर्यो के, जो हुं चोकमां सुउं तो चीवट राखीने

उठाशे. पछी ते चोकमां सुतो, अधरात भागतां चंद्रनो उदय थयो. कपिले प्रभात समीप जाणीने मुठीओ वाळीने आशिर्वाद देवा माटे दोडतां जवा मांडयुं. रक्षपाळे चोर जाणीने तेने पकडी राख्यो. एक करतां बीजुं थइ पडयुं. प्रभात थयो एटले रक्षपाळे तेने लइ जइने राजानी समक्ष उभो राख्यो. कपिल बेभान जेवो उभो रह्यो; राजाने तेनां चोरना लक्षण भाश्यां नहीं. एथी तेने सधलुं वृत्तांत पूछयुं. चंद्रना प्रकाशने सूर्य समान गणनारनी भद्रिकतापर राजाने दया आवी. तेनी दरिद्रता टाळवा राजानी इच्छा थइ एथी कपिलने कह्युं, आशिर्वादाने माटे थइ तारे जो एटली बधी तरखड थइ पडीछे तो हवे तारी इच्छा पूरतुं तुं मागी ले. हुं तने आपीश. कपिल थोडीवार मूढ जेवो रह्यो. एथी राजाए कह्युं, केम विप्र, कंइ मागता नथी? कपिले उत्तर आप्यो; मारुं मन हजु स्थिर थयुं नथी; एटले शुं मागवुं ते सूझतुं नथी. राजाए सामेना बागमां जइ त्यां बेसीने स्वस्थता पूर्वक विचार करी कपिलने मागवानुं कह्युं. एटले कपिल ते बागमां जइने विचार करवा वेठो.

शिक्षापाठ ४८ कपिलमुनि भाग ३.

बे मासा सोनुं लेवानी जेनी इच्छा हती बे कपिल हवे तृष्णातरंगमां घसडायो. पांच महोर मागवानी इच्छा करी तो त्यां विचार आव्यो के पांचथी कंइ पुरुं थनार

નથી. માટે પંચવીશ મહોર માગવી. એ વિચાર પણ ફર્યો. પંચવીશ મહોરથી કંઈ આશું વર્ષ ઉતરાય નહીં માટે સો મહોર માગવી ; ત્યાં વઢી વિચાર ફર્યો. સો મહોરે બે વર્ષ ઉતરી, વૈભવ ભોગવીએ ; પાછાં દુઃખનાં દુઃખ. માટે એક હજાર મહોરની યાચના કરવી ઠીક છે ; પણ એક હજાર મહોર છોકરાંછૈયાનાં બેચાર સ્વર્ચ આવે કે એવું થાય તો પુરું પણ શું થાય ? માટે દશ હજાર મહોર માગવી કે જેથી જીંદગી પર્યંત પણ ચિંતા નહીં. ત્યાં વઢી ઇચ્છા ફરી. દશ હજાર મહોર સ્વર્ગ જાય એટલે પછી મુઢી વગરના થઈ રહેવું પડે. માટે એક લાખ મહોરની માગણી કરું કે જેના વ્યાજમાં વધા વૈભવ ભોગવું ; પણ જીવ ! લક્ષાધિપતિ તો ઘણાય છે. એમાં આપણે નામાંકિત ક્યાંથી થવાના ? માટે કરોડ મહોર માગવી કે જેથી મહાન્ શ્રીમંતતા કહેવાય. વઢી પાછો રંગ ફર્યો. મહાન્ શ્રીમંતતાથી પણ ઘેર અમલ કહેવાય નહીં માટે રાજાનું અર્ધું રાજ્ય માગવું ; પણ જો અર્ધું રાજ્ય માગીશ તોય રાજા મારા તુલ્ય ગણાશે. અને વઢી હું એનો યાચક પણ ગણાઈશ. માટે માગવું તો આશું રાજ્ય માગવું. એમ એ તૃપ્ણામાં ડુબ્યો ; પરંતુ તુચ્છ સંસારી એટલે પાછો વઢ્યો ; મલા જીવ ! આપણે એવી કૃતઘ્નતા શામાટે કરવી પડે કે જે આપણને ઇચ્છા પ્રમાણે આપવા તત્પર થયો તેનુંજ રાજ્ય લઈ લેવું ; અને તેનેજ ભ્રષ્ટ કરવો ? સ્વરૂં જોતાં તો એમાં આપણીજ ભ્રષ્ટતા છે. માટે અર્ધું રાજ્ય માગવું ; પરંતુ એ ઉપાધિએ મારે નથી જોડતી. ત્યારે નાણાંની ઉપાધિ પણ

ક્યાં ઓછીછે? માટે કરોડ લાખ મૂકીને સો વસેં મહોરજ માગી લેવી. જીવ, સો વસેં મહોર હમણાં આવશે તો પછી વિષયવૈભવમાંજ વચ્ચત ચાલ્યો જશે ; અને વિદ્યા-ભ્યાસ પળ ધર્યો રહેશે ; માટે પાંચ મહોર હમણાં તો લઈ જવી પછીની વાત પછી. અરે ! પાંચ મહોરનીએ હમણાં કંઈ જરૂર નથી ; માત્ર બે માસા સોનું લેવા આવ્યો હતો તેજ માગી લેવું. આ તો જીવ બહુ થઈ. તૃષ્ણાસમુદ્રમાં તેં બહુ ગઢકાં સ્વાધાં. આશું રાજ્ય માગતાં પળ તૃષ્ણા છીપતી નહોતી, માત્ર સંતોષ અને વિવેકથી તે ઘડાડી તો ઘટી. એ રાજા જો ચક્રવર્તી હોત તો પછી હું એથી વિશેષ શું માગી શકત ? અને વિશેષ જ્યાં સુધી ન મળત ત્યાંસુધી મારી તૃષ્ણા શમાત પળ નહીં ; જ્યાં સુધી તૃષ્ણા શમાત નહીં ત્યાંસુધી હું સુખી પળ નહોત. એટલેથી એ મારી તૃષ્ણા ટકે નહીં તો પછી બે માસાથી કરીને ક્યાંથી ટકે ? એનો આત્મા સવઢીએ આવ્યો અને તે બોલ્યો, હવે મારે એ બે માસા સોનાનું પળ કંઈ કામ નથી. બે માસાથી વધીને હું કેટલે સુધી પહોંચ્યો ! સુખ તો સંતોષમાંજ છે. તૃષ્ણા એ સંસાર વૃક્ષનું બીજ છે. એનો હે ! જીવ, તારે શું સ્વપ છે ? વિદ્યા લેતાં તું વિષયમાં પડી ગયો ; વિષયમાં પડવાથી આ ઉપાધિમાં પડ્યો ; ઉપાધિ વડે કરિને અનંત તૃષ્ણા સમુદ્રના તરંગમાં તું પડ્યો. એક ઉપાધિમાંથી આ સંસારમાં એમ અનંત ઉપાધિ વેઠવી પડે છે. એથી એનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. સત્ય સંતોષ જેવું નિરુપાધિ સુખ એકે નથી. એમ વિચા-

રતાં વિચારતાં, તૃષ્ણા શમાવવાથી તે કપિલનાં અનેક આવરણ ક્ષય થયાં. તેનું અંતઃકરણ પ્રફુલ્લિત અને વંદુ વિવેકશીલ થયું. વિવેકમાં ને વિવેકમાં ઉત્તમ જ્ઞાનવડે તે સ્વાત્મનો વિચાર કરી શક્યો. અપૂર્વશ્રેણિ ચઢી તે કૈવલ્યજ્ઞાનને પામ્યો.

તૃષ્ણા કેવી કનિષ્ઠ વસ્તુ છે ! જ્ઞાનીઓ એમ કહેછે કે તૃષ્ણા આકાશના જેવી અનંત છે ; નિરંતર તે નવયૌવન રહેછે. કંડક ચાહના જેટલું મળ્યું એટલે ચાહના વધારી દે છે. સંતોષ એજ કલ્પવૃક્ષ છે ; અને એજ માત્ર મનોવાંછિતતા પૂર્ણ કરે છે.

શિક્ષાપાઠ ૪૯. તૃષ્ણાની વિચિત્રતા.

મનહર છંદ.

(એક ગરીવની વધતી ગયેલી તૃષ્ણા.)
 હતી દીનતાઈ ત્યારે તાકી પટેલાઈ અને,
 મઠી પટેલાઈ ત્યારે તાકી છે શેઠાઈને ;
 સાંપડી શેઠાઈ ત્યારે તાકી મંત્રિતાઈ અને,
 આવી મંત્રિતાઈ ત્યારે તાકી નૃપતાઈને.
 મઠી નૃપતાઈ ત્યારે તાકી દેવતાઈ અને,

दीठी देवताइ त्यारे ताकी शंकराइने ;
अहो ! राज्यचंद्र मानो मानो शंकराइ मळी ;
वधे तृष्णाइ तोय जाय न मराइने.

१

(२)

करोचली पडी डाढी डाचांतणो दाट वळ्यो,
काळी केशपटी विषे, श्वेतता छवाइ गइ ;
सुंघवुं, सांभळवुं ने, देखवुं ते मांडी वळ्युं,
तेम दांत आवली ते, खरी, के खवाइ गइ.
वळी केड वांकी, हाड गयां, अंगरंग गयो,
उठवानी आय जतां लाकडी लेवाइ गइ ;
अरे ! राज्यचंद्र एम, युवानी हराइ पण,
मनथी न तोय रांड, ममता मराइ गइ.

२

(३)

करोडोना करजना, शीरपर डंका वागे,
रोगथी रुंधाइ गयुं, शरीर सूकाइने ;
पुरपति पण माथे, पीडवाने ताकी रह्यो,
पेट तणी वेठ पण, शके न पुराइने.
पितृ अने परणी ते, मचावे अनेक धंध,
पुत्र, पुत्री भाखे खाउं खाउं दुःखदाइने,
अरे ! राज्यचंद्र तोय जीव झावा दावा करे,
जंजाळ छडाय नहीं तजी तृषनाइने.

३

(૪)

થઈ ક્ષીણ નાડી અવાચક જેવો રહ્યો પડી,
જીવન દીપક પામ્યો કેવલ ઝંઘાઈને,
છેલ્લી ઇસે પડ્યો ભાળી માઈએ ત્યાં એમ માર્યું,
હવે ટાઢી માટી થાય તો તો ઠીક માઈને.
હાથને હલાવી ત્યાં તો સ્ત્રીજી બુઢે સૂચવ્યું એ,
બોલ્યા વિના બેશ વાલ તારી ચતુરાઈને!
અરે રાજ્યચંદ્ર દેખો દેખો આશાપાશ કેવો ?
જતાં ગઈ નહીં ઢોશે મમતા મરાઈને !

૪

શિક્ષાપાઠ ૫૦. પ્રમાદ.

ધર્મની અનાદરતા, ઉન્માદ, આલસ, કષાય એ સઘળાં પ્રમાદનાં લક્ષણ છે.

ભગવાને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ગૌતમને કહ્યું કે, હે ! ગૌતમ, મનુષ્યનું આયુષ્ય ઢાઢની અળીપર પડેલા જલના બિંદુ જેવું છે. જેમ તે બિંદુને પડતાં વાર લાગતી નથી તેમ આ મનુષ્યાયુ જતાં વાર લાગતી નથી. એ બોધના કાવ્યમાં ચોથી કહી સ્મરણમાં અવશ્ય રાખવા જેવી છે 'સમયં ગોચમ માપમાણ'—એ પવિત્ર વાક્યના બે અર્થ થાયછે. એક તો હે

ગૌતમ ! સમય એટલે અવસર પામીને પ્રમાદ ન કરવો અને વીજો એકે મેષાનુમેષમાં ચાલ્યા જતા અસંખ્યાતમા ભાગના જે સમય કહેવાય છે તેટલો વચ્ચત પણ પ્રમાદ ન કરવો. કારણ દેહ ક્ષણભંગુર છે ; કાલ્કશીકારી માથે ધનુષ્યવાણ ચઢાવીને ડમો છે. લીધો કે લેશે એમ જંજાલ થઈ રહી છે ; ત્યાં પ્રમાદથી ધર્મ કર્તવ્ય રહી જશે.

અતિ વિચક્ષણ પુરુષો સંસારની સર્વોપાધિ ત્યાગીને અહો રાત્ર ધર્મમાં સાવધાન થાય છે ; પલ્લનો પણ પ્રમાદ કરતા નથી. વિચક્ષણ પુરુષો અહો રાત્રના થોડા ભાગને પણ નિરંતર ધર્મકર્તવ્યમાં ગાળે છે ; અને અવસરે અવસરે ધર્મકર્તવ્ય કરતા રહે છે. પણ મૂઢ પુરુષો નિદ્રા, આહાર, મોજશોખ અને વિકથા તેમજ રંગરાગમાં આયુ વ્યતીત કરી નાખે છે. એનું પરિણામ તેઓ અધોગતિ રૂપ પામે છે.

જેમ બને તેમ યતના અને ઉપયોગથી ધર્મને સાધ્ય કરવો યોગ્ય છે. સાઠઘડીના અહો રાત્રમાં વિશઘડી તો નિદ્રામાં ગાળીએ છીએ. બાકીની ચાલીશ ઘડી ઉપાધિ, ટેલટપ્પા અને રઝાલવામાં ગાળીએ છીએ. એ કરતાં એ સાઠઘડીના વચ્ચતમાંથી બે ચારઘડી વિશુદ્ધ ધર્મકર્તવ્યને માટે ઉપયોગમાં લઈએ તો વની શકે એવું છે. એનું પરિણામ પણ કેવું સુંદર થાય !

પછી એ અમૂલ્ય चीज છે. ચક્રવર્તી પણ એક પલ્લ પામવા આવી રિદ્ધિ આપે તો પણ તે પામનાર નથી. એક

પલ વ્યર્થ સ્વોવાથી એક ભવ હારી જવા જેવું છે. એમ તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ સિદ્ધ છે !

શિક્ષાપાઠ ૫૧. વિવેક એટલે શું ?

લઘુ શિષ્યોઃ—ભગવન્ ! આપ અમને સ્થલે સ્થલે કહેતા આવો છો કે વિવેક એમહાન્ શ્રેયસ્કર છે. વિવેક એ અંધારામાં પડેલા આત્માને ઓઝસ્વવાનો દીવો છે. વિવેક વડે કરીને ધર્મ ટકે છે. વિવેક નથી ત્યાં ધર્મ નથી તો વિવેક એટલે શું ? તે અમને કહો.

ગુરુઃ—આયુષ્યમનો ! સત્યાસત્યને તેને સ્વરૂપે કરીને સમજવાં તેનું નામ વિવેક.

લઘુ શિષ્યોઃ—સત્યને સત્ય અને અસત્યને અસત્ય કહેવાનું તો વધાય સમજે છે. ત્યારે મહારાજ ! એઓ ધર્મનું મૂળ પામ્યાં કહેવાય ?

ગુરુઃ—તમે જે વાત કહો છો તેનું એક દૃષ્ટાંત આપો જોડે.

લઘુ શિષ્યોઃ—અમે પોતે કડવાને કડવુંજ કહીએ છીએ, મધુરાંને મધુરું કહીએ છીએ. ઝેરને ઝેર ને અમૃતને અમૃત કહીએ છીએ.

ગુરુ:—આયુષ્યમાનો ! એ વધાં દ્રવ્ય પદાર્થ છે ; પરંતુ આત્માને કઈ કડવાશ, કઈ મધુરાશ, કયું ઝેર અને કયું અમૃત છે ? એ ભાવપદાર્થોની એથી કંઈ પરીક્ષા થઈ શકે ?

લઘુ શિષ્ય:—ભગવન્ ! એ સંબંધી તો અમારું લક્ષણ નથી.

ગુરુ:—ત્યારે એજ સમજવાનું છે કે જ્ઞાન-દર્શનરૂપ આત્માના સત્ય ભાવ પદાર્થને અજ્ઞાન અને અદર્શન રૂપ અસત્ વસ્તુએ ઘેરી લીધા છે, એમાં એટલી વધી મિશ્રતા થઈ ગઈ છે કે પરીક્ષા કરવી અતિ અતિ દુર્લભ છે; સંસારનાં સુખો અનંતિવાર આત્માએ ભોગવ્યાં છતાં, તેમાંથી હજુ પણ મોહ ટલ્યો નહીં, અને તેને અમૃત જેવો ગણ્યો એ અવિવેક છે; કારણ સંસાર કડવો છે. કડવા વિપાકને આપે છે. તેમજ વૈરાગ્ય જે એ કડવા વિપાકનું ઔષધ છે, તેને કડવો ગણ્યો ; આ પણ અવિવેક છે. જ્ઞાન દર્શનાદિંગુણો અજ્ઞાન દર્શને ઘેરી લઈ જે મિશ્રતા કરી નાંખી છે તે ઓઝ-ખી ભાવ અમૃતમાં આવવું; એનું નામ વિવેક છે. કહો ત્યારે હવે વિવેક એ કેવી વસ્તુ ઠરી ?

લઘુ શિષ્ય:—અહો ! વિવેક એજ ધર્મનું મૂળ અને ધર્મ રક્ષક કહેવાય છે તે સત્ય છે. આત્મ સ્વરૂપને વિવેક વિના ઓઝખી શકાય નહીં એ પણ સત્ય છે. જ્ઞાન, શીલ, ધર્મ, તત્ત્વ અને તપ એ સઘઠાં વિવેક વિના ઉદય પામે નહીં એ આપનું કહેવું યથાર્થ છે. જે વિવેકી નથી તે અજ્ઞાની અને

મંદ છે. તેજ પુરુષ મત ભેદ અને મિથ્યા દર્શનમાં લપટાઈ રહે છે. આપની વિવેક સંવંધીની શિક્ષા અમે નિરંતર મનન કરીશું.

શિક્ષાપાઠ ૫૨. જ્ઞાનીઓએ વૈરાગ્ય શા માટે બોધ્યો ?

સંસારનાં સ્વરૂપ સંવંધી આગળ કેટલુંક કહેવામાં આવ્યું છે. તે તમને લક્ષમાં હશે.

જ્ઞાનીઓએ એને અનંત સ્વેદમય, અનંત દુઃસ્વમય, અવ્યવસ્થિત, ચલ્લવિચલ્લ, અને અનિત્ય કહ્યો છે. આ વિશેષણો લગાડવા પહેલાં એમણે સંસાર સંવંધી સંપૂર્ણ વિચાર કરેલો જણાય છે. અનંત ભવતું પર્યટન, અનંતકાલનું અજ્ઞાન, અનંત જીવનનો વ્યાધાત, અનંત મરણ, અનંત શોક એ વડે કરીને સંસારચક્રમાં આત્મા ભમ્યાં કરે છે. સંસારની દેખાતી ઇંદ્રવારણા જેવી સુંદર મોહિનીએ આત્માને તટસ્થ લીન કરી નાંખ્યો છે. એ જેવું સુખ આત્માને વ્યાંય ભાસતું નથી. મોહિનીથી સત્યસુખ અને એનું સ્વરૂપ જોવાથી એણે આકાંક્ષા પળ કરી નથી. પતંગની જેમ દીપક પ્રત્યે મોહિની છે તેમ આત્માની સંસાર સંવંધે મોહિની છે. જ્ઞાનીઓ એ સંસારને ક્ષણભર પણ સુખરૂપ કહેતા નથી. એ સંસારની તલ જેટલી

જગ્યા પળ ઝેર વિના રહી નથી. એક ઝુંડથી કરીને એક ચક્રવર્તી સુધી ભાવે કરીને સરસાપણું રહું છે એટલે ચક્રવર્તીની સંસાર સંબંધમાં જેટલી મોહિની છે, તેટલીજ બલકે તેથી વિશેષ ઝુંડને છે. ચક્રવર્તી જેમ સમગ્ર પ્રજાપર અધિકાર ભોગવે છે, તેમ તેની ઉપાધિ પણ ભોગવે છે. ઝુંડને એમાંનું કશું ભોગવું પડતું નથી. અધિકાર કરતાં ઉલટી ઉપાધિ વિશેષ છે. ચક્રવર્તીનો પોતાની પત્ની પ્રત્યેનો જેટલો પ્રેમ છે, તેટલો જ અથવા તેથી વિશેષ ઝુંડનો પોતાની ઝુંડળી પ્રત્યે પ્રેમ રહ્યો છે. ચક્રવર્તી ભોગથી જેટલો રસ લે છે, તેટલોજ રસ ઝુંડ પણ માની વેટું છે. ચક્રવર્તીની જેટલી વૈભવની વહોળતા છે, તેટલીજ ઉપાધિ છે. ઝુંડને એના વૈભવના પ્રમાણમાં છે. વન્ને જન્મ્યાં છે અને વન્ને મરવાનાં છે. આમ સૂક્ષ્મ વિચારે જોતાં ક્ષણિકતાથી, રોગથી, જરા વગેરેથી વન્ને ગ્રાહિત છે. દ્રવ્યે ચક્રવર્તી સમર્થ છે, મહા પુણ્યશાળી છે, મુખ્યપણે સાતાવેદનીય ભોગવે છે, અને ઝુંડ વિચારું અસાતાવેદનીય ભોગવી રહું છે. વન્નેને અસાતા-સાતાપણ છે; પરંતુ ચક્રવર્તી મહા સમર્થ છે. પણ જો એ જીવન પર્યંત મોહાંધ રહ્યો તો સઘળી બાજી હારી જવા જેવું કરે છે. ઝુંડને પણ તેમજ છે. ચક્રવર્તી શલાકાપુરુષ હોવાથી ઝુંડથી એ રૂપે એની તુલ્યના નથી; પરંતુ આ સ્વરૂપે છે. ભોગ ભોગવવામાં વન્ને તુચ્છ છે; વન્નેનાં શરીર પર માંસાદિકનાં છે; અસાતાથી પરાધીન છે; સંસારની આ ઉત્તમોત્તમ પદ્ધિ આવી રહી તેમાં આવું દુઃખ, આવી ક્ષણિકતા, આવી

તુચ્છતા, આવું અંધપણું એ રહું છે તો પછી વીજે સુખ શા માટે ગણવું જોડે ? એ સુખ નથી, છતાં સુખ ગણો તો જે સુખ ભયવાળાં અને ક્ષણિક છે તે દુઃખજ છે. અનંત તાપ, અનંત શોક, અનંત દુઃખ જોડેને જ્ઞાનીઓએ એ સંસારને પુંઠ દીધી છે ; તે સત્ય છે. એ મળી પાછું વાળી જોવા જેવું નથી. ત્યાં દુઃખ દુઃખને દુઃખજ છે. દુઃખનો એ સમુદ્ર છે.

વૈરાગ્ય એજ અનંત સુખમાં લઈ જનાર ઉત્કૃષ્ટ મોમિયો છે.

શિક્ષાપાઠ ૫૩. મહાવીરશાસન.

હમણાં જે જિન શાસન પ્રવર્ત્તમાન છે તે ભગવાન મહાવીરનું પ્રણીત કરેલું છે. ભગવાન મહાવીરને નિર્વાણ પધાર્યાં ૨૪૦૦ વર્ષ ઉપર થઈ ગયાં. મગધ દેશના ક્ષત્રિયકુંડ નગરમાં સિદ્ધાર્થ રાજાની રાણી ત્રિશલાદેવી ક્ષત્રિયાણીની કુલે ભગવાન મહાવીર જન્મ્યા. મહાવીર ભગવાનના મોટા ભાઈનું નામ નંદીવર્દ્ધમાન હતું. તેમની સ્ત્રીનું નામ યશોદા હતું. ત્રીશ વર્ષ તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા. એકાંતિક વિહારે સાડાવાર વર્ષ એક પક્ષ તપાદિક સમ્યકાચારે એમણે અશેષ ઘનવાતી કર્મને વાળીને ભસ્મીભૂત કર્યાં ; અનુપમેય કેવલ-જ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઋજુવાલિકા નદીને કિનારે પામ્યા ; એકંદર વહોતેર વર્ષ લગભગ આયુ મોગવી સર્વ કર્મ ભસ્મી-

ભૂત કરી સિદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા. વર્તમાન ચોવીશીના એ છેલ્લા જિનેશ્વર હતા.

એઓનું આ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તે છે. તે ૨૧૦૦૦ હજાર વર્ષ એટલે પંચમકાલની પૂર્ણતા સુધી પ્રવર્તશે ; એમ ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે.

આ કાલ દશ આશ્ચર્યથી યુક્ત હોવાથી એ શ્રી ધર્મતીર્થ પ્રત્યે અનેક વિપત્તિઓ આવી ગઈ છે, આવે છે, અને આવશે.

જૈનસમુદાયમાં પરસ્પર મતભેદ વહુ પડી ગયા છે. પરસ્પર નિંદાગ્રંથોથી જંજાલ માંડી વેઠા છે. મધ્યસ્થ પુરુષો મતમતાંતરમાં નહીં પડતાં વિવેક વિચારે જિનશિક્ષાનાં મૂલ તત્ત્વપર આવે છે ; ઉત્તમ શીલવાન મુનિયોપર ભાવિક રહે છે, અને સત્ય એકાગ્રતાથી પોતાના આત્માને દમે છે.

કાલપ્રભાવને લીધે વચ્ચે વચ્ચે શાસન કંઈ ન્યૂનાધિક પ્રકાશમાં આવે છે.

‘વંક જડાય પછિમા’ એવું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વચન છે ; એનો ભાવાર્થ એ છે કે છેલ્લા તીર્થંકર (મહાવીરસ્વામી) ના શિષ્યો વાંકા અને જડ થશે. અને તેની સત્યતા વિષે કોઈને બોલવું રહે તેમ નથી. આપણે ક્યાં તત્ત્વનો વિચાર કરીએ છીએ ? ક્યાં ઉત્તમ શીલનો વિચાર કરીએ છીએ ? નિયમિત વચ્ચે ધર્મમાં ક્યાં વ્યતીત કરીએ છીએ ? ધર્મતીર્થના ઉદયને માટે ક્યાં લક્ષ રાખીએ છીએ ? ક્યાં દાઝવડે ધર્મતત્ત્વને શોધીએ છીએ ? શ્રાવક કુલમાં જન્મ્યા એથી ક-

रीने श्रावक, ए वात आपणे भावे करीने मान्य करवी जोइती नथी ; एने माटे जोइता आचार-ज्ञान-शोध के एमांनां कंइ विशेष लक्षणो होय तेने श्रावक मानिये तो ते यथायोग्य छे. द्रव्यादिक केटलाक प्रकारनी सामान्य दया श्रावकने घेर जन्मे छे अने ते पाळेछे, ए वात वखाणवा लायक छे ; पण तत्त्वने कोइकज जाणेछे ; जाण्या करतां झाझी शंका करनारा अर्धदग्धो पण छे ; जाणीने अहंपद करनार पण छे. परंतु जाणीने तत्त्वना कांटांमां तोळनारा कोइक विरलाज छे. परंपर आम्नायथी केवळ, मनःपर्यव अने परम अवधिज्ञान विच्छेद गयां. द्रष्टिवाद विच्छेद गयुं, सिद्धांतनो घणो भाग पण विच्छेद गयो ; मात्र थोडा रहेला भागपर सामान्य समजणथी शंका करवी योग्य नथी. जे शंका थाय ते विशेष जाणनारने पूछवी, त्यांथी मनमानतो उत्तर न मळे तोपण जिनवचननी श्रद्धा चळविचळ करवी योग्य नथी, केमके अनेकांत शैलीना स्वरूपने धिरला जाणे छे.

भगवाननां कथन रुप मणिनां घरमां केटलाक पामर प्राणीयो दोषरुप काणुं शोधवानुं मथन करी अधोगति जन्य कर्मबांधे छे. लीलोत्रीने वदले तेनी सुकवणी करी लेवानुं कोणे केवा विचारथी शोधी काढयुं हशे ? आ विषय बहु मोटो छे. अहीं आगळ एसंवंधी कंइ कहेवानी योग्यता नथी. टुंकामां कहेवानुं के आपणे आपणा आत्मानां सार्थक अर्थ मतभेदमां पडवुं नहीं.

ઉત્તમ અને શાંત મુનિઓનો સમાગમ, વિમલઆચાર વિવેક, તેમજ દયા, ક્ષમા આદિનું સેવન કરવું. મહાવીર તીર્થને અર્થે બને તો વિવેકી બોધ કારણ સહિત આવવો. તુચ્છ બુદ્ધિથી શંકિત થવું નહીં, એમાં આપણું પરમ મંગલ છે એ વિસર્જન કરવું નહીં.

શિક્ષાપાઠ ૫૪. અશુચિ કોને કહેવી ?

જિજ્ઞાસુ—મને જૈન મુનિયોના આચારની વાત વહુ રુચી છે. જોના જેવો કોઈ દર્શનના સંતોમાં આચાર નથી. ગમે તેવી શીયાળાની ટાઢમાં અમુક વસ્ત્રવડે તેઓને રેડવું પડે છે ; ઊનાળામાં ગમે તેવો તાપ તપતા છતાં પગમાં તેઓને પગરખાં કે માથાપર છત્રી લેવાતી નથી. ઊની રેતીમાં આ તૃપ્તિ લેવી પડે છે. યાવજીવ ઊંટું પાણી પીએ છે. ગૃહસ્થને ઘેર તેઓ વેસી શકતા નથી. શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે. ફૂટી વદામ પળ પાસે રાખી શકતા નથી. અયોગ્ય વચન તેનાથી બોલી શકાતું નથી. વાહન તેઓ લઈ શકતા નથી. આવા પવિત્ર આચારો, સ્વેદ ! મોક્ષદાયક છે. પરંતુ નવ વાઢમાં ભગવાને સ્નાન કરવાની ના કહી છે એ વાત ને મને યથાર્થ લાગતી નથી.

रीने श्रावक, ए वात आपणे भावे करीने मान्य करवी जोइती नथी ; एने माटे जोइता आचार-ज्ञान-शोध के एमांनां कंइ विशेष लक्षणो होय तेने श्रावक मानिये तो ते यथायोग्य छे. द्रव्यादिक केटलाक प्रकारनी सामान्य दया श्रावकने घेर जन्मे छे अने ते पाळेछे, ए वात वखाणवा लायक छे ; पण तत्त्वने कोइकज जाणेछे ; जाण्या करतां झाझी शंका करनारा अर्धदग्धो पण छे ; जाणीने अहंपद करनार पण छे. परंतु जाणीने तत्त्वना कांटांमां तोळनारा कोइक विरलाज छे. परंपर आम्नायथी केवळ, मनःपर्यव अने परम अवधिज्ञान विच्छेद गयां. द्रष्टिवाद विच्छेद गर्भुं, सिद्धांतनो घणो भाग पण विच्छेद गयो ; मात्र थोडा रहेला भागपर सामान्य समजणथी शंका करवी योग्य नथी. जे शंका थाय ते विशेष जाणनारने पूछवी, त्यांथी मनमानतो उत्तर न मळे तोपण जिनवचननी श्रद्धा चळविचळ करवी योग्य नथी, केमके अनेकांत शैलीना स्वरूपने विरला जाणेछे.

भगवाननां कथन रूप मणिनां घरमां केटलाक पामर प्राणीयो दोषरूप काणुं शोधवानुं मथन करी अधोगति जन्य कर्मबांधे छे. लीलोत्रीने बदले तेनी सुकवणी करी लेवानुं कोणे केवा विचारथी शोधी काढ्युं हशे ? आ विषय बहु मोटो छे. अहीं आगळ एसंबंधी कंइ कहेवानी योग्यता नथी. टुंकामां कहेवानुं के आपणे आपणा आत्मानां सार्थक अर्थ मतभेदमां पडवुं नहीं.

उत्तम अने शांत मुनिओनो समागम, विमलआचार
विवेक, तेमज दया, क्षमा आदिनुं सेवन करवुं. महावीर
तीर्थने अर्थे बने तो विवेकी बोध कारण सहित आपवो.
तुच्छ बुद्धिथी शंकित थवुं नहीं, एमां आपणुं परम मंगल
छे ए विसर्जन करवुं नहीं.

शिक्षापाठ ५४. अशुचि कोने कहेवी !

जिज्ञासु—मने जैन मुनियोना आचारनी बात बहु रूची
छे. एओना जेवो कोइ दर्शनना संतोमां आचार नथी. गमे
तेवा शीयाळानी टाढमां अमुक वस्त्रवडे तेओने रेडववुं पडे
छे ; उनाळामां गमे तेवो ताप तपता छतां पगमां तेओने
पगरखां के माथापर छत्री लेवाती नथी. उनी रेतीमां आ
तापना लेवी पडे छे. यावज्जीव उनुं पाणी पीए छे. गृह-
स्थने घेर तेओ बेसी शकता नथी. शुद्ध ब्रह्मचर्य पाळे छे.
फूटी वदाम पण पासे राखी शकता नथी. अयोग्य वचन
तेनाथी बोली शकातुं नथी. वाहन तेओ लइ शकता नथी.
आवा पवित्र आचारो, खरे ! मोक्षदायक छे. परंतु नव
वाडमां भगवाने स्नान करवानी ना कही छे ए बात तो
मने यथार्थ वेसती नथी.

સત્ય—શા માટે બેસતી નથી.

જિજ્ઞાસુ—કારણ એથી અશુચિ વધે છે.

સત્ય—કંઈ અશુચિ વધે છે ?

જિજ્ઞાસુ—શરીર મલિન રહેછે એ.

સત્ય—ભાઈ, શરીરની મલિનતાને અશુચિ કહેવી એ વાત કંઈ વિચાર પૂર્વક નથી. શરીર પોતે શાનું બન્યું છે એતો વિચાર કરો. રક્ત, પિત્ત, મળ, મૂત્ર શ્લેષ્મનો એ મંડાર છે. તેપર માત્ર ત્વચા છે ; છતાં એ પવિત્ર કેમ થાય ? વઢી સાધુએ એવું કંઈ સંસાર કર્તવ્ય કર્યું ન હોય કે જેથી તેઓને સ્નાન કરવાની આવશ્યકતા રહે.

જિજ્ઞાસુ—પણ સ્નાન કરવાથી તેઓને હાનિ શું છે ?

સત્ય—એ તો સ્થૂલબુદ્ધિનુંજ પ્રશ્ન છે. નહાવાથી કામાગ્નિની પ્રદીપ્તતા, વૃત્તનો ભંગ, પરિણામનું બદલવું, અસંખ્યાતા જંતુનો વિનાશ, એ સઘળી અશુચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને એથી આત્મા મહામલિન થાય છે. પ્રથમ એનો વિચાર કરવો જોઈએ. જીવહિંસાયુક્ત શરીરની જે મલિનતા છે તે અશુચિ છે. અન્ય મલિનતાથી તો આત્માની ડઝવળતા થાય છે, એ તત્ત્વવિચારે સમજવાનું છે ; નહાવાથી વૃત્તભંગ થઈ આત્મા મલિન થાય છે ; અને આત્માની મલિનતા એજ અશુચિ છે.

જિજ્ઞાસુ—મને તમે બહુ સુંદર કારણ બતાવ્યું. સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં જિનેશ્વરનાં કથનથી વોધ અને અત્યાનંદ

प्राप्त थाय छे. वारु, गृहस्थाश्रमीओए सांसारिक प्रवर्त्तनथी थयेली अनिच्छित जीवहिंसादियुक्त एवी शरीर संबंधी अशुचि टाळवी जोड़ए के नहीं ?

सत्य-समजण पूर्वक अशुचि टाळवीज जोड़ए. जैन जेवुं एक्के पवित्र दर्शन नथी; यथार्थ पवित्रतानो बांधक ते छे. परंतु शौचाशौचनुं स्वरूप समजवुं जोड़ए.

शिक्षापाठ ५५. सामान्य नित्यनियम.

प्रभात पहेलां जागृत थइ नमस्कारमंत्रनुं स्मरण करी मनविशुद्ध करवुं. पापव्यापारनी वृत्ति रोकी रात्रिसंबंधी थयेला दोषनुं उपयोगपूर्वक प्रतिक्रमण करवुं.

प्रतिक्रमण कर्या पछी यथावसर भगवाननी उपासना स्तुति तथा स्वाध्यायथी करी मनने उज्ज्वल करवुं.

मात पितानो विनय करी संसारीकाममां आत्महितनो लक्ष भूलाय नहीं तेम व्यावहारिक कार्यमां प्रवर्त्तन करवुं.

पोते भोजन करतां पहेलां सत्पात्रे दान देवानी परम आतुरता राखी तेबो योग मळतां यथोचित प्रवृत्ति करवी.

૧૦૬ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત મોક્ષમાળા.

આહારવિહારાદિમાં નિયમ સહિત પ્રવર્તવું.

સત્શાસ્ત્રના અભ્યાસનો નિયમિત વચ્ચે રાખવો.

સાચંકાળે ઉપયોગપૂર્વક સંધ્યાવશ્યક કરવું.

નિદ્રા નિયમિતપણે લેવી.

સુતા પેહેલાં અઠાર પાપસ્થાનક, દ્વાદશઘટતદોષ, અને સર્વ જીવ પ્રત્યે ક્ષમાવી, પંચ પરમેષ્ઠિ મંત્રનું સ્મરણ કરી, સમાધિ પૂર્વક શયન કરવું.

આ સામાન્ય નિયમો બહુ મંગલકારી છે. જે અહીં સંક્ષેપમાં કહ્યા છે. વિશેષ વિચારવાથી અને તેમ પ્રવર્તવાથી તે વિશેષ મંગલદાયક અને આનંદકારક થશે.

શિક્ષાપાઠ ૫૬. ક્ષમાપના.

હે ભગવાન ! હું બહુ ભૂલી ગયો, મેં તમારાં અમૂલ્ય વચનને લક્ષમાં લીધાં નહીં. મેં તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્ત્વનો વિચાર કર્યો નહીં. તમારાં પ્રણીત કરેલાં ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહીં. તમારાં કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓળખ્યાં નહીં. હે ભગવાન ! હું ભૂલ્યો, આથ-
ડ્યો-રક્તલ્યો અને અનંત સંસારની વિટમ્બનામાં પડ્યો

છડું. હું પાપી છડું. હું વહુ મદોન્મત્ત અને કર્મ રજથી
 કરીને મલિન છડું. હે પરમાત્મા ! તમારાં કહેલાં તત્ત્વવિના
 મારો મોક્ષ નથી. હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડ્યો છડું ; અજ્ઞાનથી
 અંધ થયો છડું ; મારામાં વિવેકશક્તિ નથી અને હું મૂઢ
 છડું, હું નિરાશ્રિત છડું, અનાથ છડું. નિરાગી પરમાત્મા !
 હવે હું તમારું, તમારા ધર્મનું અને તમારા મુનિનું શરણ ગૃહું
 છડું. મારા અપરાધ ક્ષય થઈ હું તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ
 એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલાં પાપોનો હું હવે
 પશ્ચાતાપ કરું છડું. જેમ જેમ હું સૂક્ષ્મ વિચારથી ડંડો ઉતરું
 છડું તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના ચમત્કારો મારા સ્વરૂપનો
 પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિર્વિકારી, સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ,
 સહજાનંદી, અનંતજ્ઞાની, અનંતદર્શી, અને ત્રૈલોક્યપ્રકાશક
 છો. હું માત્ર મારા હિતને અર્થે તમારી સાક્ષી ક્ષમા ચાહું
 છડું. એક પળ પણ તમારાં કહેલાં તત્ત્વની શંકા ન થાય,
 તમારા કહેલા રસ્તામાં અહોરાત્ર હું રહું, એજ મારી આ-
 કાંક્ષા અને વૃત્તિ થાઓ ! હે સર્વજ્ઞ ભગવાન્ ! તમને હું
 વિશેષ શું કહું ? તમારાથી કંઈ અજાણ્યું નથી. માત્ર પશ્ચા-
 તાપથી હું કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઇચ્છું છડું—ૐ શાંતિઃ
 શાંતિ શાંતિ :

શિક્ષાપાઠ ૬૭. વૈરાગ્ય એ ધર્મનું સ્વરૂપ છે.

એક વસ્ત્ર લોહીની મલિનતાથી રંગાયું તેને જો લોહીથી ધોઈએ તો તે ડઝલું થઈ શકે નહીં; પણ વધારે રંગાય છે. જો પાણીથી એ વસ્ત્રને ધોઈએ તો તે મલિનતા જવાનો સંભવ છે. આ દ્રષ્ટાંતપરથી આત્માપર વિચાર લઈએ. અનાદિકાલથી આત્મા સંસારરૂપી લોહીથી મલિન થયો છે. મલિનતા પ્રદેશે પ્રદેશે વ્યાપી રહી છે! એ મલિનતા આપણે વિષય શૃંગારથી ટાલવી ધારીએ તો ટાલી શકે નહીં. લોહીથી જેમ લોહી ધોવાતું નથી, તેમ શૃંગારથી કરીને વિષયજન્ય આત્મમલિનતા ટલનાર નથી એ જાણે નિશ્ચયરૂપ છે. આ જગત્માં અનેક ધર્મમતો ચાલે છે, તે સંબંધી અપક્ષપાતે વિચાર કરતાં આગલથી આટલું વિચારવું અવશ્યનું છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ ભોગવવાનો ઉપદેશ કર્યો હોય, લક્ષ્મીલીલાની શિક્ષા આપી હોય, રંગ, રાગ, ગુલતાન અને એશઆરામ કરવાનું તત્ત્વ બતાવ્યું હોય ત્યાં આપણા આત્માની સત્ શાંતિ નથી, કારણ એ ધર્મમત ગણીએ તો આશ્વો સંસાર ધર્મમતયુક્તજ છે. પ્રત્યેક ગૃહસ્થનું ઘર એજ યોજનાથી ભરપૂર હોય છે. છોકરાંછૈયાં, સ્ત્રી, રંગ, રાગ, તાન ત્યાં જામ્યું પહ્યું હોય છે અને તે ઘર ધર્મમંદિર કહેવું, તો પછી અધર્મ-સ્થાનક કયું? અને જેમ વર્તીએ છીએ તેમ વર્તવાથી સ્વોટું પેળ શું? કોઈ એમ કહે કે પેલાં ધર્મમંદિરમાં તો પ્રભુની ભક્તિ થઈ શકે છે તો તેઓને માટે સ્વેદપૂર્વક આટલોજ

ઉત્તર દેવાનો છે કે તે પરમાત્મતત્ત્વ અને તેની વૈરાગ્યમય ભક્તિને જાણતા નથી. ગમે તેમ હો પણ આપણે આપણા મૂલ વિચારપર આવવું જોઈએ. તત્ત્વજ્ઞાનીની દ્રષ્ટિએ આત્મા સંસારમાં વિષયાદિક મલિનતાથી પર્યટન કરે છે. તે મલિનતાનો ક્ષય વિશુદ્ધ ભાવ જલ્દી થવો જોઈએ. અર્હતનાં તત્ત્વરૂપ સાચું અને વૈરાગ્યરૂપી જલ્લ વડે, ઉત્તમ આચારરૂપ પથ્થરપર, આત્મવસ્ત્રને ધોનાર નિર્ગ્રંથ ગુરુ છે.

આમાં જો વૈરાગ્યજલ્લ ન હોયતો વીજાં વધાં સાહિત્યો કંઈ કરી શકતાં નથી ; માટે વૈરાગ્યને ધર્મનું સ્વરૂપ કહી શકાય. અર્હતપ્રણીત તત્ત્વ વૈરાગ્યજ બોધ છે, તો તેજ ધર્મનું સ્વરૂપ એમ ગણવું.

શિક્ષાપાઠ ૫૮. ધર્મના મતભેદ ભાગ ૧.

આ જગત્માં અનેક પ્રકારથી ધર્મના મત પડેલા છે. તેવા મતભેદ અનાદિકાલથી છે, એ ન્યાયસિદ્ધ છે. પણ એ મત ભેદો કંઈ કંઈ રૂપાંતર પામ્યા જાય છે. એ સંબંધી કેટલોક વિચાર કરીએ.

કેટલાક પરસ્પર મલ્લતા અને કેટલાક પરસ્પર વિરુદ્ધ છે ; કેટલાક કેવળ નાસ્તિકના પાથરેલા પણ છે. કેટલાક સામાન્ય નીતિને ધર્મ કહે છે. કેટલાક જ્ઞાનનેજ ધર્મ કહે છે, કેટલાક અજ્ઞાન એજ ધર્મમત કહે છે. કેટલાક ભક્તિને

કહે છે ; કેટલાક ક્રિયાને કહે છે ; કેટલાક વિનયને કહે છે અને કેટલાક શરીરને સાચવવું એને જ ધર્મમત કહે છે.

એ ધર્મમત સ્થાપકોએ એમ બોધ કર્યો જણાય છે કે અમે જે કહીએ છીએ તે સર્વજ્ઞવાણીરૂપ છે; કે સત્ય છે. બાકીના સઘળા મતો અસત્ય અને કુતર્કવાદી છે; તથા પરસ્પર તે મત વાદીઓએ યોગ્ય કે અયોગ્ય સ્વંડન કર્યું છે. વેદાંતના ઉપદેશક એજ બોધે છે; સાંખ્યનો પણ એજ બોધ છે. બૌદ્ધનો પણ એજ બોધ છે. ન્યાયમતવાળાનો પણ એજ બોધ છે; વૈશેષિકનો એજ બોધ છે; શક્તિપંથીનો એજ બોધ છે; વૈષ્ણવાદિકનો એજ બોધ છે. ઇસ્લામીનો એજ બોધ છે. અને એજ રીતે ક્રાઇસ્ટનો એમ બોધે છે કે આ અમારું કથન તમને સર્વ સિદ્ધિ આપશે. ત્યારે આપણે હવે શું વિચાર કરવો ?

વાદી પ્રતિવાદી બન્ને સાચા હોતા નથી, તેમ બન્ને સ્વોટા હોતા નથી. બહુ તો વાદી કંઈક વધારે સાચો; અને પ્રતિવાદી કંઈક ઓછો સ્વોટો હોય. અથવા પ્રતિવાદી કંઈક વધારે સાચો, અને વાદી કંઈક ઓછો સ્વોટો હોય. કેવળ બન્નેની વાત સ્વોટી હોવી ન જોઈએ. આમ વિચાર કરતાં તો એક ધર્મમત સાચો ઠરે; અને બાકીના સ્વોટા ઠરે.

જિજ્ઞાસુ—એ એક આશ્ચર્યકારક વાત છે. સર્વને અસત્ય કે સર્વને સત્ય કેમ કહી શકાય? જો સર્વને અસત્ય એમ કહીએ તો આપણે નાસ્તિક ઠરીએ ! અને ધર્મની સચ્ચાઈ

जाय. आ तो निश्चय छे के धर्मनी सच्चाइ छे, तेम जगत-पर ते अवश्य छे. एक धर्ममत सत्य अने बाकीना सर्व असत्य एम कहिए तो ते बात सिद्ध करी बताववी जोइए. सर्व सत्य कहिए तो तो ए रेतीनी भीत जेवी बात करी; कारण के तो आटला बधा मतभेद केम पडे? जो कंइ पण मतभेद न होय तो पछी जुदा जुदा पोतपोताना मतो स्थापवा शा माटे यत्न करे? एम अन्योन्यना विरोधथी थोडीवार अटकवुं पडे छे.

तोपण ते संबंधी अत्रे कंइ समाधान करीशुं. ए समाधान सत्य अने मध्यस्थभावनानी द्रष्टिथी कर्युं छे. एकांतिक के मतांतिक द्रष्टिथी कर्युं नथी. पक्षपाती के अविवेकी नथी; उत्तम अने विचारवा जेवुं छे. देखावे ए सामान्य लागशे; परंतु सूक्ष्म विचारथी बहु भेदवाळुं लागशे.

शिक्षापाठ ५९. धर्मना मतभेद भाग २.

आटळुं तो तमारे स्पष्ट मानवुं के गमे ते एक धर्म आ लोकपर संपूर्णसत्यता धरावे छे. हवे एक दर्शनने सत्य कहेतां बाकीना धर्ममतने केवल असत्य कहेवा पडे; पण हुं एम कहि न शकुं. शुद्ध आत्मज्ञानदाता निश्चयनयवडे तो ते असत्यरूप ठरे; परंतु व्यवहारनये ते असत्य कहि सकाय नहीं. एक सत्य अने बाकीना अपूर्ण अने सदोष छे एम

कहुं छुं, तेमज केटलाक कुतर्कवादी अने नास्तिक छे ते केवल असत्य छे ; परंतु जेओ परलोक संबंधी के पाप संबंधी कंइपण बोध के भय बतावे छे ते जातना धर्ममतने अपूर्ण अने शदोष कही सकाय छे. एक दर्शन जे निर्दोष अने पूर्ण कहेवानुं छे ते विषेनी बात हमणा एक बाजु राखीए.

हवे तमने शंका थशे के सदोष अने अपूर्ण एवं कथन एना प्रवर्तके शा माटे बोध्युं हशे ? तेनुं समाधान थवुं जो-इए. एनुं समाधान एम छे के ते धर्ममतवालाओनी ज्यां सुधी बुद्धिनी गति पहोंची त्यांसुधी तेमणे विचारो कर्या. अनुमान, तर्क अने उपमादिक आधारबडे तेओने जे कथन सिद्ध जणायुं ते प्रत्येक्षरूपे जाणे सिद्ध छे एवं तेमणे दर्शव्युं ; जे पक्ष लीधो तेमां मुख्य एकांतिक वाद लीधो ; भक्ति, विश्वास, नीति, ज्ञान, क्रिया आदि एक पक्षने विशेष लीधो, एथी बीजा मानवा योग्य विषयो तेमणे दूषित करी दीधा. वली जे विषयो तेमणे वर्णव्या ते सर्व भाव भेदे तेओए कंइ जाण्या नहोता, पण पोतानी बुद्धि अनुसारे बहुवर्णव्या. तार्किक सिद्धांत द्रष्टांतदिकथी सामान्य बुद्धिवाला आगळ के जडभरत आगळ तेओए सिद्ध करी बताव्यो. कीर्ति, लोकहित, के भगवान मनावानी आकांक्षा एमांनी एकादि पण एमना मननी भ्रमणा होवाथी अत्युग्र उद्यमादिथी तेओ जय पाय्या. केटलाके शृंगार अने लोके-

ચ્છિત સાધનોથી મનુષ્યનાં મન હરણ કર્યાં. દુનિઆ મોહમાં તો મૂળે ડુબી પડી છે ; એટલે એ ઇચ્છિત દર્શનથી ગાઢર-રુપે થઈને તેઓએ રાજી થઈ તેનું કહેવું માન્ય રાખ્યું. કેટલાકે નીતિ, તથા કંઈ વૈરાગ્યાદિ ગુણ દેખી-ઈત્યાદિક દેખી તે કથન માન્ય રાખ્યું. પ્રવર્તકની વૃદ્ધિ તેઓ કરતાં વિશેષ હોવાથી તેને પછી ભગવાનરુપજ માની લીધા. કેટલાકે વૈરાગ્યથી ધર્મમત ફેલાવી પાછળથી કેટલાંક સુવ-શીલિયાં સાધનનો વોધ યોગી પોતાના મતની વૃદ્ધિ કરી. પોતાનો મત સ્થાપન કરવાની મહાન ભ્રમણાએ અને પોતાની અપૂર્ણતા ઇત્યાદિક ગમે તે કારણથી વીજાનું કહેલું પોતાને ન રુચ્યું એટલે તેણે જુદોજ રાહ કાઢ્યો. આમ અનેક મત-મતાંતરની જાલ થતી ગઈ. ચાર પાંચ પેઢી એકનો એક ધર્મ મત રહ્યો એટલે પછી તે કુલધર્મ થઈ પડ્યો. એમ સ્થળે સ્થળે થતું ગયું.

શિક્ષાપાઠ ૬૦. ધર્મના મતભેદ ભાગ ૩.

જો એક દર્શન પૂર્ણ અને સત્ય ન હોય તો વીજા ધર્મ મતને અપૂર્ણ અને અસત્ય કોઈ પ્રમાણથી કહી શકાય નહીં; એ માટે થઈને જે એક દર્શન પૂર્ણ અને સત્ય છે તેના તત્ત્વ-પ્રમાણથી વીજા મતોની અપૂર્ણતા અને એકાંતિકતા જોઈએ.

એ વીજા ધર્મમતોમાં તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી યથાર્થ સૂક્ષ્મ વિચારો નથી. કેટલાક જગત્કર્તાનો વોધ કરેછે ; પણ

જગત્કર્તા પ્રમાણવડે સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. કેટલાક જ્ઞાનથી મોક્ષછે એમ કહેછે તે એકાંતિક છે ; તેમજ ક્રિયાથી મોક્ષ છે એમ કહેનારા પણ એકાંતિક છે. જ્ઞાન, ક્રિયા એ બન્નેથી મોક્ષ કહેનારા તેના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણતા નથી ; અને એ બન્નેના ભેદ શ્રેણિબંધ નથી કહી શક્યા એજ એમની સર્વજ્ઞતાની સ્વામી જણાઈ આવેછે. એ ધર્મમતસ્થાપકો સદ્દેવતત્ત્વમાં કહેલાં અષ્ટાદશ દૂષણોથી રહિત નહોતા, એમ એઓએ ઉપદેશોમાં શાસ્ત્રો અથવા તેમના ચરિત્રોપરથી પણ તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ જોતાં દેખાય છે. કેટલાક મતોમાં હિંસા, અબ્રહ્મચર્યં ઇત્યાદિ અપવિત્ર આચરણનો વૌધ છે તે તો સહજમાં અપૂર્ણ અને સરાગીના સ્થાપેલાં જોવામાં આવેછે. કોઈએ એમાં સર્વવ્યાપક મોક્ષ, કોઈએ કંઈ નહીં એ રૂપે મોક્ષ, કોઈએ સાકારમોક્ષ અને કોઈએ અમુક કાલસુધી રહી પતિત થવું એ રૂપ મોક્ષ માન્યો છે ; પણ એમાંથી કોઈ વાત તેઓની સપ્રમાણ થઈ શકતી નથી. એઓના વિચારોનું અપૂર્ણપણું નિષ્પૃહીતત્ત્વવેત્તાઓએ દર્શાવ્યું છે, તે યથાવસ્થિત જાણવું યોગ્ય છે.

વેદ શિવાયના વીજા મતોના પ્રવર્ત્તકોનાં ચરિત્રો અને વિચારો ઇત્યાદિક જાણવાથી તે મતો અપૂર્ણ છે એમ જણાઈ આવે છે. વર્ત્તમાનમાં જે વેદો છે તે ઘણા પ્રાચીન ગ્રંથો છે તેથી તે મતનું પ્રાચીનપણું છે, પરંતુ તે પણ હિંસા કરીને દૂષિત હોવાથી અપૂર્ણ છે, તેમજ સરાગીનાં વાક્ય છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

જે પૂર્ણ દર્શન વિષે અત્રે કહેવાનું છે તે જૈન દ્રષ્ટિ નિરાગીનાં સ્થાપન કરેલાં દર્શન વિષે છે. એના બોધદાતા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હતા ; કાલભેદ છે તોપણ એ વાત સિદ્ધાંતિક જણાય છે. દયા, બ્રહ્મચર્ય, શીલ, વિવેક, વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, ક્રિયાદિ એનાં જેવાં પૂર્ણ એકેએ વર્ણવ્યાં નથી. તેની સાથે શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન, તેની કોટિઓ, જીવનાં ચ્યવન, જન્મ, ગતિ, વિગ્રહગતિ, યોનિદ્વાર, પ્રદેશ, કાલ, તેનાં સ્વરૂપ—એ વિષે એવો સૂક્ષ્મ બોધ છે કે જેવડે તેની સર્વજ્ઞતાની નિઃશંકતા થાય. કાલભેદે પરંપરામ્નાયથી કેવલજ્ઞાનાદિ જ્ઞાનો જોવામાં નથી આવતાં, છતાં જે જે જિનેશ્વરનાં રહેલાં સિદ્ધાંતિક વચનો છે તે અખંડ છે. તેઓનાં કેટલાક સિદ્ધાંતો એવા સૂક્ષ્મ છે કે જે એકેક વિચારતાં આંખી જોંદગી વહી જાય.

જિનેશ્વરનાં કહેલાં ધર્મતત્ત્વથી કોઈ પણ પ્રાણીને લેશ શ્વેદ ઉત્પન્ન થતો નથી. સર્વ આત્માની રક્ષા અને સર્વાત્મ શક્તિનો પ્રકાશ એમાં રહ્યો છે. એ ભેદો, વાંચવાથી, સમજવાથી અને તે પર અતિ અતિ સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામી જૈનદર્શનની સર્વોત્કૃષ્ટપણાની હા કહેવરાવે છે. બહુ મનનથી સર્વ ધર્મમત જાણી પછી તુલના કરનારને આ કથન અવશ્ય સિદ્ધ થશે.

નિર્દોષ દર્શનનાં મૂલતત્ત્વો અને સદોષ દર્શનનાં મૂલતત્ત્વો વિષે અહીં વિશેષ કહી શકાય દ્રષ્ટી જગ્યા નથી.

શિક્ષાપાઠ ૬૧. સુખવિષેવિચાર ભાગ ૧.

એક બ્રાહ્મણ દરિદ્રાવસ્થાથી વહુ પીડાતો હતો. તેણે કંટાળીને છેવટે દેવનું ઉપાસન કરી લક્ષ્મી મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતે વિદ્વાન હોવાથી ઉપાસન કરવા પહેલાં વિચાર કર્યો કે કદાપિ દેવ તો કોઈ તુષ્ટ થશે ; પણ પછી તે આગલ સુખ કયું માગવું ? તપ કરી પછી માગવાનું કંઈ સૂજે નહીં, અથવા ન્યૂનાધિક સૂજે તો કરેલ તપ પણ નિરર્થક જાય ; માટે એક વચત આશા દેશમાં પ્રવાસ કરવો. સંસારના મહત્પુરુષોનાં ધામ, વૈભવ અને સુખ જોવાં. એમ નિશ્ચય કરી તે પ્રવાસમાં નીકળી પડ્યો. ભારતનાં જે જે રમણીય અને રીઝિમાન શહેરો હતાં તે જોયાં. યુક્તિપ્રયુક્તિએ રાજાધિરાજનાં અંતઃપુર, સુખ અને વૈભવ જોયાં. શ્રીમંતોના આવાસ, વહિવટ, વાગવર્ગીચા અને કુટુંબ પરિવાર જોયા ; પણ એથી તેનું કોઈ રીતે મન માન્યું નહીં. કોઈને સ્ત્રીનું દુઃખ, કોઈને પતિનું દુઃખ, કોઈને અજ્ઞાનથી દુઃખ, કોઈને વહાલાંના વિયોગનું દુઃખ, કોઈને નિર્ધનતાનું દુઃખ, કોઈને લક્ષ્મીની ઉપાધિનું દુઃખ, કોઈને શરીર સંવંધી દુઃખ, કોઈને પુત્રનું દુઃખ, કોઈને શત્રુનું દુઃખ, કોઈને જડતાનું દુઃખ, કોઈને માવાપનું દુઃખ, કોઈને વૈધવ્ય દુઃખ, કોઈને કુટુંબનું દુઃખ, કોઈને પોતાનાં નીચકુલનું દુઃખ, કોઈને પ્રીતિનું દુઃખ, કોઈને રૂપ્પાનું દુઃખ, કોઈને હાનિનું દુઃખ, એમ એક, બે વિશેષ કે વધાં દુઃખ, સ્થળે સ્થળે તે

विप्रना जोवामां आव्यां. एथी करीने एनुं मन कोइ स्थळे मान्युं नहीं; ज्यां जुए त्यां दुःख, तो खरुंज. कोई स्थळे संपूर्ण सुख तेना जोवामां आव्युं नहीं. हवे त्यारे शुं मागवुं? एम विचारतां विचारतां एक महाधनाढ्यनी प्रशंसा सांभळीने ते द्वारिकामां आव्यो. द्वारिका महारीद्धिमान, वैभव-युक्त, वागवगीचावडे करीने सुशोभित अने वस्तीथी भरपूर शहेर तेने लाग्युं. सुंदर अने भव्य आवासो जोतो, अने पूछतो पूछतो ते पेला महाधनाढ्यने घेर गयो. श्रीमंत सुखग्रहमां बेठा हता. तेणे अतिथि जाणीने ब्राह्मणने सन्मान आप्युं; कुशलता पूछी अने तेओने माटे भोजननी योजना करावी. जरा बार जवा दई धीरजथी शेठे ब्राह्मणने पूछ्युं, आपनुं आगमन कारण जो मने कहेवाजेवुं होय तो कहो. ब्राह्मणे कह्युं, हमणा आप क्षमा राखो; आपनो सघळी जातनो वैभव, धाम, वागवगीचा इत्यादि मने देखाडवुं पडशे; ए जोया पछी आगमनकारण कहीश. शेठे एनुं कंई मर्मरूप कारण जाणीने कह्युं, भले, आनंद-पूर्वक आपनी इच्छा प्रमाणे करो. जम्या पछी ब्राह्मणे शेठे पोते साथे आवीने धामादिक वताववा विनंति करी. धनाढ्ये ते मान्य राखी; अने पोते साथे जई वागवगीचा, धाम, वैभव ए सघळुं देखाड्युं. शेठनी स्त्री अने पुत्रो पण त्यां ब्राह्मणना जोवामां आव्या. तेओए योग्यतापूर्वक ते ब्राह्मणनो सत्कार कर्यो. एओनारूप, विनय अने स्वच्छता जोइने तेमज तेओनी मधुरवाणी शांभळीने ब्राह्मण राजी

થયો. પછી તેની દુકાનનો વહિવટ જોયો. તેમાં સોએક વહિવટિયા ત્યાં વેઢેલા જોયા. તેઓ પળ માયાલુ, વિનયિ અને નમ્ર તે બ્રાહ્મણના જોવામાં આવ્યા. એથી તે બહુ સંતુષ્ટ થયો. એનું મન અહીં કંડક સંતોષાયું. સુખી તો જગત્માં આજ જણાય છે એમ તેને લાગ્યું.

શિક્ષાપાઠ ૬૨. સુખવિષેવિચાર ભાગ ૨.

કેવાં એનાં સુંદર ઘર છે ! કેવી સુંદર તેની સ્વચ્છતા અને જાલવળી છે ! કેવી શાળી અને મનોજ્ઞા તેની સુશીલ સ્ત્રી છે ! કેવા તેના કાંતિમાન અને કહ્યાગરા પુત્રો છે ! કેવું સંપીલું તેનું કુટુંબ છે ! લક્ષ્મીની મહેરપળ એને ત્યાં કેવી છે ! આજ્ઞા ભારતમાં એના જેવો બીજો કોઈ સુખી નથી. હવે તપ કરીને જો હું માગું તો આ મહાધનાઢ્ય જેવુંજ સઘળું માગું, બીજી યાહના કરું નહીં.

દીવસ વીતી ગયો અને રાત્રિ થઈ. સુવાનો વચ્ચે થયો. ધનાઢ્ય અને બ્રાહ્મણ ંકાંતમાં બેઠા હતા; પછી ધનાઢ્યે વિપ્રને આગમન કારણ કહેવા વિનંતિ કરી.

વિપ્ર—હું ઘેરથી ંવો વિચાર કરી નીકળ્યો હતો કે યથાથી વધારે સુખી કોણ છે તે જોવું; અને તપ કરીને

पछी एना जेवुं सुख संपादन करवुं. आखा भारत ने तेनां सघळां रमणीय स्थलो जोयां; परंतु कोइ राजाधिराजने त्यां पण मने संपूर्ण सुख जोवामां आव्युं नही. ज्यां जोयुं त्यां आधि, व्याधि अने उपाधि जोवामां आवी. आप भणी आवतां आपनी प्रशंसा सांभळी एटले हुं अहीं आव्यो; अने संतोष पण पाम्यो. आपना जेवी रीद्धि, सत्पुत्र, कमाइ, स्त्री, कुटुंब, घर वगेरे मारा जोवामां क्यांय आव्युं नथी. आप पोते पण धर्मशील, सद्गुणी अने जिने-श्वरना उत्तम उपासक छो. एथी हुं एम मानुं छडं के आपना जेवुं सुख बीजे नथी. भारतमां आप विशेष सुखीछो. उपासना करीने कदापि देव कने याचुं तो आपना जेवी सुखस्थिति याचुं.

धनाढ्य-पंडितजी, आप एक बहु मर्मभरेला विचारथी नीकळ्या छो; एटले अवश्य आपने जेम छे तेम स्वानुभवी वात कहुं छडं; पछी जेम तमारी इच्छा थाय तेम करजो. मारे त्यां आपे जेजे सुख जोयां ते ते सुख भारतसंबंधमां क्यांय नथी एम आपे कहुं तो तेम हशे; पण खरुं ए मने संभवतुं नथी; मारो सिद्धांत एवोछे के जगत्मां कोइ स्थले वास्तविक सुख नथी. जगत् दुःखथी करीने दाझतुं छे. तमे मने सुखी जुओ छो परंतु वास्तविक रीते हुं सुखी नथी.

विप्र-आपनुं आ कहेवुं कोइ अनुभवसिद्ध अने मार्मिक हशे. में अनेक शास्त्रो जोयां छे; छतां आवां मर्मपूर्वक

વિચારો લક્ષમાં લેવા પરિશ્રમજ લીધો નથી. તેમ મને એવો અનુભવ સર્વને માટે થઈને થયો નથી. હવે આપને શું દુઃખ છે? તે મને કહો.

ધનાઢ્ય-પંડિતજી આપની ઇચ્છાછે તો હું કહું છું. તે લક્ષપૂર્વક મનન કરવા જેવું છે; અને એ ઉપરથી કંઈ રસ્તો પામવા જેવું છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૩. સુખવિષેવિચાર ભાગ ૩.

જે સ્થિતિ હમણાં મારી આપ જુઓછો તેવી સ્થિતિ લક્ષ્મી, કુટુંબ અને સ્ત્રી સંબંધમાં આગલ પળ હતી. જે વસ્તુ-તની હું વાત કરું છું, તે વસ્તુતને લગભગ વિશ વર્ષ થયાં. વ્યાપાર, અને વૈભવની વહોળાશ એ સઘળું વહિવટ અવલો પડવાથી ઘટવા મંડ્યું. કોઢ્યાવધિ કહેવાતો હું ઉપરાચાપરી સોટના ભાર વહન કરવાથી લક્ષ્મી વગરનો માત્ર ત્રણ વર્ષમાં થઈ પડ્યો. જ્યાં કેવલ સઘળું ધારીને નાંખ્યું હતું ત્યાં અવલું પડ્યું. એવામાં મારી સ્ત્રી પળ ગુજરી ગઈ. તે વસ્તુમાં મને કંઈ સંતાન નહોતું. જવરી સોટોને લીધે મારે અહીંથી નીકળી જવું પડ્યું. મારાં કુટુંબીઓએ થતી રક્ષા કરી; પરંતુ તે આમ ફાઢ્યાનું થીગડું હતું. અન્નને અને દાંતને વેર થયાની સ્થિતિએ, હું વહુ આગલ નીકળી પડ્યો. જ્યારે હું

त्यांथी नीकळ्यो त्यारे मारां कुटुंबीओ मने रोकी राखवा मंड्यां के तें गामनो दरवाजो पण दीठो नथी, माटे तने जवा दइ शकाय नहीं. तारुं कोमळ शरीर कंड पण करी शके नहीं ; अने तुं त्यां जा अने सुखी था तो पछी आव पण नहीं ; माटे ए विचार तारे मांडी वाळवो. घणा प्रकार्थी तेओने समजावी, सारी स्थितिमां आवीश त्यारे अवश्य अहीं आवीश. एम वचन दइ जावावंदर हुं पर्यटने नीकळी पड्यो.

प्रारब्ध पाछां वळवानी तैयारी थइ. दैवयोगे मारी कने एक दमडी पण रही नहोती. एक के वे महीना उदर पोषण चाले तेवुं साधन रह्युं नहोतुं. छतां जावामां हुं गयो; त्यां मारी बुद्धि ए प्रारब्ध खीलव्यां. जे वहाणमां हुं वेठो हतो ते वहाणना नाविके मारी चंचळता अने नमृता जो-इने पोताना शेठ आगळ मारां दुःखनी वात करी. ते शेठे मने बोलावी अमुक काममां गोठव्यो; जेमां हुं मारा पोषणथी चोगणुं पेदा करतो हतो. ए वेपारमां मारुं चित्त ज्यारे स्थिर थयुं त्यारे भारतसाथे ए वेपार वधारवा में प्रयत्न कर्युं; अने तेमां फाव्यो. वेवर्षमां पांच लाख जेटली कमाइ थइ. पछी शेठ पांसेथी राजी खुशीथी आज्ञा लइ में केटलोक माल खरीदी द्वारिकां भणी आववानुं कर्युं. थोडे काळे त्यां आवी पहोच्यो त्यारे, बहु लोक सन्मान आपवा मने सामा आव्या हता. हुं मारां कुटुंबीओने आनंदभावथी जइ मळ्यो. तेओ मारा भाग्यनी प्रशंसा

કરવા લાગ્યાં. જાવેથી લીધેલા માલે મને એકના પાંચ કરાવ્યા. પંડિતજી ! ત્યાં કેટલાક પ્રકારથી મારે પાપ કરવાં પડ્યાં હતાં ; પુરું સ્વાદા પણ હું પામ્યો નહોતો ; પરંતુ એકવાર લક્ષ્મી સાધ્ય કરવાનો જે પ્રતિજ્ઞાભાવ કર્યો હતો તે પ્રારબ્ધ યોગથી પડ્યો. જે દુઃસ્વદાયક સ્થિતિમાં હું હતો તે દુઃસ્વમાં શું સ્વામી હતી ? સ્ત્રી, પુત્ર એતો જાણે નહોતાંજ, માવાપ આગળથી પરલોક પામ્યાં હતાં. કુટુંબી-ઓના વિયોગવડે અને વિના દમડીએ જાવે જે વચ્ચે હું ગયો તે વચ્ચેની સ્થિતિ અજ્ઞાનદૃષ્ટિથી આંસુમાં આંસુ આપી દે તેવી છે ; આ વચ્ચે પણ ધર્મમાં લક્ષ રાખ્યું હતું. દિવસનો અમુક ભાગ તેમાં રોકાતો હતો ; તે લક્ષ્મી કે એવી લાલચે નહીં ; પરંતુ સંસારદુઃસ્વથી એ તારનાર સાધન છે એમ ગણીને મોતનો ભય ક્ષણ પણ દૂર નથી, માટે એ કર્તવ્ય જેમ વને તેમ ત્વરાથી કરી લેવું, એ મારી મુખ્ય નીતિ હતી. દુરાચારથી કંઈ સુખ નથી ; મનની તૃપ્તિ નથી ; અને આત્માની મલિનતા છે. એ તત્ત્વ મળી મેં મારું લક્ષ દોરેલું હતું.

શિક્ષાપાઠ ૬૪. સુખવિષેવિચાર ભાગ ૪.

અહીં આવ્યા પછી હું સારાં ઠેકાણાંની કન્યા પામ્યો. તે પણ સુલક્ષણી અને મર્યાદશીલ નીવડી ; એ વડે કરીને મારે ત્રણ પુત્ર થયા. વહિવટ પ્રવલ્લ હોવાથી અને નાણું

नाणाने वधारतुं होवाथी दश वर्षमां हुं महाकोट्यावधि थइ पड्यो. पुत्रना नीति, विचार, अने बुद्धि उत्तम रहेवा में बहु सुंदर साधनो गोठव्यां. जेथी, तेओ आ स्थिति पाम्या छे. मारां कुटुंबीओने योग्य योग्य स्थळे गोठवी तेओनी स्थितिने सुधरती करी. दुकानना में अमुक नियमो बांध्या. उत्तम धामनो आरंभ पण करी लीधो. आ फक्त एक ममत्व खातर कर्युं. गयेळुं पाळुं मेळव्युं; अने कुळ परंपरानुं नामांकितपणुं जतुं अटकाव्युं, एम कहेवरावा माटे आसवळुं कर्युं; एने हुं सुख मानतो नथी. जोके हुं बीजा करतां सुखी छउं; तोपण ए सातावेदनीय छे; सत्सुख नथी. जगत्मां बहुधा करीने असातावेदनी छे. में धर्ममां मारो काळ गाळवानो नियम राख्यो छे. सतशास्त्रोनां वांचन-मनन, सत्पुरुषोना समागम, यमनियम, एक महीनामां बार दिवस ब्रह्मचर्य, वनतुं गुप्तदान, ए आदिधर्मरूपे मारो काळ गाळुं छुं. सर्व व्यवहार संबधीनी उपाधिमांथी केटलोक भाग बहु अंशे में त्याग्यो छे. पुत्रोने व्यवहारमां यथायोग्य करीने हुं निर्ग्रथ थवानी इच्छा राखुं छउं. हमणां निर्ग्रथ थइ शकुं तेम नथी; एमां संसारमोहिनी के एवुं कारण नथी; परंतु ते पण धर्मसंबंधी कारण छे. गृहस्थधर्मनां आचरण बहु कनिष्ठ थइ गयांछे; अने मुनियो ते सुधारी शकता नथी. गृहस्थ गृहस्थने विशेष बोध करी शके; आचरणथी पण असर करी शके. एटला माटे थइने धर्म-संबंधे गृहस्थ वर्गने हुं घणे भागे बोधी यमनियममां आणुं

છંડ. દરસપ્રાહિકે આપણે ત્યાં પાંચસેં જેટલા સદ્ગૃહસ્થોની સભા ભરાય છે. આઠ દિવસનો નવો અનુભવ અને બાકીનો આગલનો ધર્માનુભવ એમને બે ત્રણ મુહૂર્તે બોધું છંડ. મારી સ્ત્રી ધર્મશાસ્ત્રનો કેટલોક બોધ પામેલી હોવાથી તે પણ સ્ત્રી વર્ગને ઉત્તમ યમનિયમનો બોધ કરી સપ્તાહિક સભા ભરેછે. પુત્રો પણ શાસ્ત્રનો વનતો પરિચય રાખે છે. વિદ્વાનોનું સન્માન, અતિથિનો વિનય, અને સામાન્ય સત્યતા—એકજ ભાવ—એવા નિયમો બહુધા મારા અનુચરો પણ સેવેછે. એઓ બધા એથી સાતા ભોગવી શકેછે. લક્ષ્મીની સાથે મારાં નીતિ, ધર્મ, સદ્ગુણ, વિનય એણે જનસમુદાયને બહુ સારી અસર કરી છે. રાજાસહિત પણ મારી નીતિવાત અંગીકાર કરે તેવું થયું છે. આ સઘળું આત્મપ્રશંસા માટે હું કહેતો નથી, એ આપે સ્મૃતિમાં રાખવું; માત્ર આપના પૂછેલા ખુલાસા દાખલ આ સઘળું સંક્ષેપમાં કહેતો જઈ છંડ.

શિક્ષાપાઠ ૬૫. સુખવિષેવિચાર ભાગ ૫.

આ સઘળાં ઉપરથી હું સુખી છંડ એમ આપને લાગી શકશે, અને સામાન્યવિચારે મને બહુસુખી માનો તો માની શકાય તેમ છે. ધર્મ, શીલ અને નીતિથી તેમજ શાસ્ત્રાવધાનથી મને જે આનંદ ઉપજે છે તે અવર્ણનીય છે. પણ તત્ત્વ દૃષ્ટિથી હું સુખી ન મનાઉં. જ્યાંસુધી સર્વ પ્રકારે બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિગ્રહ મેં ત્યાગ્યો નથી, ત્યાંસુધી, રાગ દોષનો

भावछे. जो के ते बहु अंशे नथी, पण छे; तो त्यां उपाधि पण छे. सर्वसंग परित्याग करवानी मारी संपूर्ण आकांक्षा छे; पण ज्यांसुधी तेम थयुं नथी त्यांसुधी कोइ प्रियजननो वियोग, व्यवहारमां हानि, कुटुंबीनुं दुःख ए थोडे अंशे पण उपाधि आपी शके. पोताना देहपर मोत शिवाय पण नाना प्रकारना रोगनो संभव छे. माटे केवल निर्ग्रथ, बाह्याभ्यंतर परिग्रहनो त्याग, अल्पारंभनो त्याग ए सघळुं नथी थयुं त्यांसुधी, हुं मने केवल सुखी मानतो नथी. हवे आपने तत्त्वनी द्रष्टिए विचारतां मालम पडशे के लक्ष्मी, स्त्री, पुत्र के कुटुंब एवढे सुख नथी. अने एने सुख गणुं तो ज्यारे मारी स्थिति पतित थइ हती त्यारे ए सुख क्यां गयुं हतुं? जेनो वियोग छे, जे क्षणभंगुर छे अने ज्यां अव्या-बाध पणुं नथी ते संपूर्ण के वास्तविक सुख नथी. एटला माटे थइने हुं मने सुखी कही शकतो नथी. हुं बहु विचारी विचारी व्यापार वहिवट करतो हतो, तोपण मारे आरं-भोपाधि, अनीति अने लेश पण कपट सेववुं पडयुं नथी, एम तो नथीज. अनेक प्रकारना आरंभ, अने कपट मारे सेववां पड्यां हतां. आप जो धारता होके देवोपासनथी लक्ष्मी प्राप्त करवी, तो ते जो पुण्य नहोय तो कोइ काले मळनार नथी. पुण्यथी पामेली लक्ष्मीवडे महारंभ, कपट अने मानप्रमुख वधारवां ते महापापनां कारण छे; पाप तरकमां नाखेछे. पापथी आत्मा महान् मनुष्यदेह एळे गुमावी दे छे. एकतो जाणे पुण्यने खाइ जवां; बाकी बली

पापनुं बंधन करवुं ; लक्ष्मीनी अने ते वडे आखा संसारनी उपाधि भोगववी ते हुं धारुं छउं के विवेकी आत्माने मान्य न होय. में जे कारणथी लक्ष्मी उपार्जन करी हती, ते कारण में आगळ आपने जणाव्युं हतुं. जेम आपनी इच्छा होय तेम करो. आप विद्वान् छो. हुं विद्वानने चाहुं छउं. आपनी अभिलाषा होयतो धर्मध्यानमां प्रसक्त थइ सहकु-टुंव अहीं भले रहो. आपनी उपजीविकानी सरळ योजना जेम कहो तेम हुं रुचिपूर्वक करावी आपुं. अहीं शास्त्राध्ययन अने सद्वस्तुनो उपदेश करो. मिथ्यारंभोपाधिनी लोलु-पतामां हुं धारुं छउं के न पडो, पछी आपनी जेवी इच्छा.

पंडित—आपे आपना अनुभवनी बहु मनन करवा जेवी आख्यायिका कही. आप अवश्य कोइ महात्मा छो. पुण्यानुबंधीपुण्यवान जीव छो ; विवेकी छो ; आपनी विचारशक्ति अद्भुत छे ; हुं दरिद्रताथी कंटाळीने जे इच्छा राखतो हतो ते एकांतिक हती. आवा सर्व प्रकारना विवेकी विचार में कर्या नहोता. आवो अनुभव—आवी विवेकशक्ति हुं गमे तेवो विद्वान् छउं छतां मारामां नथी, ए वात हुं सत्यज कहुं छउं. आपे मारे माटे जे योजना दर्शावी ते माटे आपनो बहु उपकार यालुं छउं ; अने नम्रतापूर्वक ए हुं अंगीकार करवा हर्ष वतावुं छउं. हुं उपाधिने चहातो नथी. लक्ष्मीनो फंद उपाधिज आपे छे. आपनुं अनुभव-सिद्ध कथन मने बहु रुच्युं छे. संसार बळतोज छे. एमां सुख नथी. आपे निरुपाधि मुनिसुखनी प्रशंसा कही ते

સત્ય છે. તે સન્માર્ગ પરિણામે સર્વોપાધિ, આધિ વ્યાધિથી તેમજ સર્વ અજ્ઞાનભાવથી રહિત એવા શાશ્વત મોક્ષનો હેતુ છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૬. સુખવિષેવિચાર ભાગ ૬.

ધનાઢ્ય—આપને મારી વાત રુચી એથી હું નિરભિમાનપૂર્વક આનંદ પામું છું. આપને માટે હું યોગ્ય યોજના કરીશ. મારા સામાન્ય વિચારો કથાતુરુપ અહીં કહેવાની હું આજ્ઞા લઉં છું.

જેઓ માત્ર લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવામાં કપટ, લોભ અને માયામાં મુંઝાયા પડ્યા છે તે વધુ દુઃખી છે. તેનો તે પુરો ઉપયોગ કે અધુરો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. માત્ર ઉપાધિજ ભોગવે છે. તે અસંખ્યાત પાપ કરે છે. તેને કાઠ અચાનક લઈને ઉપાડી જાય છે. અધોગતિ પામી તે જીવ અનંતસંસાર વધારે છે. મઢેહો મનુષ્ય દેહ નિર્માલ્ય કરી નાખે છે જેથી તે નિરંતર દુઃખીજ છે.

જેઓએ પૌતાનાં ઉપજીવિકા જેટલાં સાધનમાત્ર અલ્પારંભથી રાખ્યાં છે, શુદ્ધ એક પત્નીવૃત્ત, સંતોષ, પરાત્માની રક્ષા, યમ, નિયમ, પરોપકાર, અલ્પરાગ, અલ્પદ્રવ્યમાયા અને સત્ય તેમજ શાસ્ત્રાધ્યયન રાખેલ છે, જે સત્પુરુષોને સેવેછે, જેને નિર્ગ્રંથતાનો મનોર્થ રાખ્યો છે, વધુ પ્રકારે

કરીને સંસારથી જે ત્યાગી જેવા છે, જેના વૈરાગ્ય અને વિવેક ઉત્કૃષ્ટ છે તેવા પુરુષો પવિત્રતામાં સુખપૂર્વક કાલ નિર્ગમન કરે છે.

સર્વ પ્રકારના આરંભ અને પરિગ્રહથી જેઓ રહિત થયા છે, દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી જેઓ અપ્રતિબંધપણે વિચરે છે, શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યે જે સમાન દ્રષ્ટિવાળા છે અને શુદ્ધ આત્મધ્યાનમાં જેમનો કાલ નિર્ગમન થાય છે, અથવા સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં જે લીન છે, એવા જિતેન્દ્રિય અને જિતક્રણ્ય તે નિર્ગ્રંથો પરમ સુખી છે.

સર્વ ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય જેમણે કર્યો છે, ચાર કર્મ પાતળાં જેનાં પડ્યાં છે, જે મુક્ત છે, જે અનંતજ્ઞાની અને અનંતદર્શી છે તે તો સંપૂર્ણ સુખીજ છે. મોક્ષમાં તેઓ અનંત જીવનનાં અનંતસુખમાં સર્વ કર્મવિરક્તતાથી વિરાજે છે.

આમ સત્પુરુષોએ કહેલો મત મને માન્ય છે. પહેલો તો મને ત્યાજ્ય છે. વીજો હમણાં માન્ય છે; અને ઘણે ભાગે એ ગ્રહણ કરવાનો મારો વોધ છે. ત્રીજો બહુ માન્ય છે. અને ચોથો તો સર્વમાન્ય અને સંચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે.

એમ પંડિતજી આપની અને મારી સુખસંવંધી વાતચિત થઈ. પ્રસંગોપાત તે વાત ચર્ચતા જઈશું. તેપર વિચાર કરીશું. આ વિચારો આપને કહ્યાથી મને બહુ આનંદ થયો છે. આપ તેવા વિચારને અનુકૂળ થવા एથી વળી આનંદમાં વૃદ્ધિ

थइ छे. एम परस्पर वातचित करतां करतां हर्षभेर पछी तेओ समाधिभावथी शयन करी गया.

जे विवेकीओ आ सुखसंवंधी विचार करशे तेओ बहु तत्त्व अने आत्मश्रेणिनी उत्कृष्टताने पामशे. एमां कहेला अल्पारंभी, निरारंभी अने सर्वमुक्त लक्षणो लक्षपूर्वक मनन करवा जेवां छे. जेम बने तेम अल्पारंभी थइ सम्भावथी जनसमुदायना हित भणी वळवुं, परोपकार, दया, शांति, क्षमा अने पवित्रतानुं सेवन करवुं ए बहु सुखदायक छे. निर्ग्रथताविषे तो विशेष कहेवानुं नथी. मुक्तात्मा अनंत सुखमयज छे.

शिक्षापाठ ६७. अमूल्य तत्त्वविचार.

हरिगीत छंद.

बहु पुण्यकेरा पुंजथी शुभ देह मानवनो मळयो ;
तोये अरे ! भवचक्रनो आंटो नहिं एके टळयो ;
सुख प्राप्त करतां सुख टळेछे लेश ए लक्षे लहो ;
क्षण क्षण भयंकर भावमरणे कां अहो राची रहो ?

लक्ष्मी अने अधिकार बधतां, शुं बध्युं ते तो कहो ?
शुं कुटुंब के परिवारथी बधवापणुं, ए नय गृहो.
बधवापणुं संसारनुं नर देहने हारी जवो,
एनो विचार नहीं अहोहो ! एकपळ तमने हवो !!! २

૧૩૦ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત મોક્ષમાળા.

નિર્દોષ સુખ નિર્દોષ આનંદ, લ્યો ગમે ત્યાંથી ભલે ;
એ દિવ્યશક્તિમાન જેથી જંજિરેથી નીકળે ! !
પરવસ્તુમાં નહિ મુંઝવો, એની દયા મુજને રહી ;
એ ત્યાગવા સિદ્ધાંત કે પશ્ચાત્તુઃસ્વ તે સુખ નહીં. ૩

હું કોણ છું ? ક્યાંથી થયો ? શું સ્વરૂપ છે મારું સ્વરૂં ?
કોના સંબંધે વલ્લગણા છે ? રાસું કે એ પરિહરું ?
એના વિચાર વિવેક પૂર્વક શાંત ભાવે જો કર્યા ;
તો સર્વ આત્મિકજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતતત્ત્વ અનુભવ્યાં. ૪

તે પ્રાપ્ત કરવા વચન કોનું સત્ય કેવલ માનવું ?
નિર્દોષ નરનું કથન માનો તેહ જેણે અનુભવ્યું.
રે ! આત્મ તારો ! આત્મ તારો ! શીઘ્ર એને ઓલ્લસો ;
સર્વાત્મમાં સમદ્રષ્ટિ ઘો આ વચનને હૃદયે લસો. ૫

શિક્ષાપાઠ ૬૮. જિતેન્દ્રિયતા.

જ્યાંસુધી જીભ સ્વાદિષ્ટ ભોજન चाहेછે, જ્યાંસુધી
નાસિકા સુગંધ चाहेછે, જ્યાંસુધી કાન વારાંગનાઆદિનાં
ગાયન અને વાજિત્ર चाहेછે, જ્યાંસુધી આંસુ વનોપવન
જોવાનું લક્ષ રાખેછે, જ્યાંસુધી ત્વચા સુગંધીલેપન चाहेછે,
ત્યાંસુધી તે મનુષ્ય નિરાગી, નિર્ગ્રંથ, નિઃપરિગ્રહી, નિરાસંભી
અને બ્રહ્મચારી થઈ શકતો નથી. મનને વશ કરવું એ સર્વો-

તમ છે. એના વડે સઘળી ઇન્દ્રિયો વશ કરી શકાય છે. મન જીતવું બહુ દુર્ઘટ છે. એક સમયમાં અસંખ્યાતા યોજન ચાલનાર અશ્વ તે મન છે. એને થકાવવું બહુ દુલ્લભ છે. એની ગતિ ચપલ અને ન ઝાલી શકાય તેવી છે. મહા જ્ઞાની-ઓએ જ્ઞાનરૂપી લગામવડે કરીને એને સ્થંભિત રાખી સર્વ જય કર્યો છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં નમિરાજ મહર્ષિએ શક્રેન્દ્રપ્રત્યે એમ કહ્યું કે દશ લાખ સુભટને જીતનાર કંઈક પડ્યા છે; પરંતુ સ્વાત્માને જીતનારા ઘણા દુલ્લભ છે; અને તે દશ લાખ સુભટને જીતનાર કરતાં અત્યુત્તમ છે.

મનજ સર્વોપાધિની જન્મદાતા ભૂમિકા છે. મનજ વંધ અને મોક્ષનું કારણ છે. મનજ સર્વ સંસારની મોહિની રૂપ છે. એ વશ થતાં આત્મસ્વરૂપને પામવું લેશ માત્ર દુલ્લભ નથી.

મનવડે ઇન્દ્રિયોની લોલુપતા છે. ભોજન, વાજિત્ર, સુગંધી, સ્ત્રીનું નિરીક્ષણ, સુંદર વિલેપન એ સઘળું મનજ માગે છે. એ મોહિની આડે તે ધર્મને સંભારવા પળ દેતું નથી. સંભાર્યા પછી સ્મવધાન થવા દેતું નથી. સાવધાન થયા પછી પતિતંતા કરવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે. એમાં નથી પાવતું ત્યારે સાવધાનીમાં કંઈ ન્યૂનતા પહોંચાડે છે. જેઓ એ ન્યૂનતા પળ ન પામતાં અડગ રહીને તે મનને જીતે છે તેઓ સર્વથા સિદ્ધિને પામે છે.

મન કોઈથીજ અકસ્માત્ જીતી શકાય છે, નહીં તો ગૃહસ્થાશ્રમે અભ્યાસ કરીને જીતાય છે; એ અભ્યાસ નિર્ગ્રંથતામાં વહુ થઈ શકે છે; છતાં સામાન્ય પરિચય કરવા માંગીએ તો તેનો મુખ્ય માર્ગ આ છે કે તે જે દુરિચ્છા કરે તેને ભૂલી જવી; તેમ કરવું નહીં. તે જ્યારે શદ્ધસ્પર્શાદિ વિલાસ ઇચ્છે, ત્યારે આપવા નહીં. ટુંકામાં આપણે ઇથી દોરાવું નહીં પણ આપણે એને દોરવું; મોક્ષમાર્ગ ચિંતવ્યામાં રોકવું. જિતેન્દ્રિયતા વિના સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ ડહીજ રહી છે. ત્યાગે ન ત્યાગ્યા જેવો થાય છે, લોક લજ્જાએ તેને સેવવો પડે છે. માટે અભ્યાસે કરીને પણ મનને સ્વાધીનતામાં લઈ અવશ્ય આત્મહિત કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૬૯. બ્રહ્મચર્યની નવવાડ.

જ્ઞાનીઓએ થોડા શદ્ધોમાં કેવા ભેદ અને કેવું સ્વરૂપ બતાવેલ છે? એ વડે કેટલી વધી આત્મોન્નતિ થાય છે! બ્રહ્મચર્ય જેવા ગંભીર વિષયનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં અતિ ચમત્કારિક રીતે આપ્યું છે. બ્રહ્મચર્યરૂપી એક સુંદર જ્ઞાન અને તેને રક્ષા કરનારી જે નવ વિધિયો તેને વાડનું રૂપ આપી આચાર પાલ્લવામાં વિશેષ સ્મૃતિ રહી શકે એવી સરલતા કરી છે. એ નવ વાડ જેમ છે તેમ અહીં કહી જઈ છું.

૧ વસતિ—બ્રહ્મચારી સાધુએ સ્ત્રી, પશુ કે પડંગ ઇથી સંયુક્ત વસતિમાં રહેવું નહીં. સ્ત્રી એ પ્રકારની છે;—મનુષ્યિની.

अने देवांगना. ए प्रत्येकना पाछा बे बे भेद छे. एकतो मूल अने बीजी स्त्रीनी मूर्ति के चित्र. एमांथी गमे ते प्रकारनी स्त्री ज्यां होय त्यां ब्रह्मचारी साधुए न रहेवुं, केमके ए विकारहेतु छे. पशु एटले तिर्यचिणी. गाय भेंस इत्यादिक जे स्थले होय ते स्थले न रहेवुं. अने पडंग एटले नपुंसक एनो वास होय त्यां पण न रहेवुं. एवा प्रकारनो वास ब्रह्मचर्यनी हानि करे छे. तेओना कामचेष्टा हाव भाव इत्यादिक विकारो मनने भ्रष्ट करे छे.

२ कथा—मात्र एकली स्त्रियोनेज के एकज स्त्रीने धर्मोपदेश ब्रह्मचारीए न करवो. कथा ए मोहनी उत्पत्ति रुप छे. ब्रह्मचारीए स्त्रीना रुप कामविलास संबंधी ग्रंथो वांचवा नहीं, तेमज जेथी चित्त चले एवा प्रकारनी गमे ते शृंगार संबंधी कथा ब्रह्मचारीए करवी नहीं.

३ आसन—स्त्रियोनी साथे एक आसने न बेसवुं, तेमज ज्यां स्त्री बेठी होय त्यां बे घडी सुधीमां ब्रह्मचारीए न बेसवुं. ए स्त्रियोनी स्मृतिनुं कारण छे, एथी विकारनी उत्पत्ति थाय छे. एम भगवाने कह्युं छे.

४ इंद्रियनिरीक्षण—स्त्रीओनौ अंगोपांग ब्रह्मचारी साधुए न जोवां; न निरखवां. एनां अमुक अंगपर द्रष्टि एकाग्र थवाथी विकारनी उत्पत्ति थाय छे.

૬ કુહ્યાંતર-મીંત, કનાત કે ત્રાટાનો અંતરપટ રાત્રી સ્ત્રી-પુરુષ જ્યાં મૈથુન સેવે ત્યાં બ્રહ્મચારીએ રહેવું નહીં. કારણ શબ્દ, ચેષ્ટાદિક વિકારનાં કારણ છે.

૬ પૂર્વક્રિડા-પોતે ગૃહસ્થાવાસમાં ગમે તેવી જાતના શૃંગારથી વિષયક્રિડા કરી હોય તેની સ્મૃતિ કરવી નહીં; તેમ કરવાથી બ્રહ્મચર્ય ભંગ થાય છે.

૭ પ્રણીત-દૂધ, દહીં, ઘૃતાદિમધુરા અને ચીકાશ-વાળા પદાર્થોનો વહુધા આહાર ન કરવો. એથી વીર્યની વૃદ્ધિ અને ઉન્માદ થાય છે અને તેથી કામની ઉત્પત્તિ થાય છે. માટે બ્રહ્મચારીએ તેમ કરવું નહીં.

૮ અતિમાત્રાહાર-પેટ ભરીને અતિમાત્રાહાર કરવો નહીં; તેમ અતિ માત્રાની ઉત્પત્તિ થાય તેમ કરવું નહીં. એથી પણ વિકાર વધે છે.

૯ વિભૂષણ-સ્નાન, વિલેપન કરવાં નહીં, તેમજ પુ-ષ્પાદિક બ્રહ્મચારીએ ગ્રહણ કરવું નહીં. એથી બ્રહ્મચર્યને હાનિ ઉત્પન્ન થાય છે.

એમ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યને માટે ભગવંતે નવવાડ કહી છે. વહુધા એ તમારા સાંભળવામાં આવી હશે; પરંતુ ગૃહસ્થાવાસમાં અમુક અમુક દિવસ બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવામાં અભ્યાસી-ઓને લક્ષમાં રહેવા અહીં આગળ કંઈક સમજણપૂર્વક કહી છે.

शिक्षापाठ ७०. सनत्कुमार भाग १.

चक्रवर्तीना वैभवमां शी खामी होय? सनत्कुमार ए चक्रवर्ती हता. तेनां वर्ण अने रुप अत्युत्तम हतां. एक वेळा सुधर्मसभामां ते रुपनी स्तुति थइ; कोइ वे देवोने ते वात रुची नहीं; पछी तेओ ते शंका टाळवाने विप्ररुप सनत्कुमारनां अंतःपुरमां गया. सनत्कुमारनो देह ते वेळा खेळथी भयीं हतो. तेने अंग मर्दनादिक पदार्थोनुं मात्र विलेपन हतुं. तेणे एक नानुं पंचीयुं पहेर्युं हतुं. अने तै स्नान मज्जन करवा माटे बेठा हता. विप्ररुपे आवेला देवता तेनुं मनोहर मुख, कंचनवर्णी काया, अने चंद्र जेवी कांति जोइने बहु आनंद पाम्या, अने माथुं धुणाव्युं. आ जोईने चक्रवर्तीए पूछयुं, तमे माथुंशा माटे धुणाव्युं? देवोए कह्युं अमे तमारुं रुप अने वर्ण निरखवा माटे बहु अभिलाषी हता. स्थळे स्थळे तमारा वर्ण रुपनी स्तुति सांभळी हती; आजे अमे ते प्रत्यक्ष जोयुं, जेथी अमने पूर्ण आनंद उपज्यो. माथुं धुणाव्युं एनुं कारण एके जेवुं लोकोमां कहेवाय छे तेवुंज रुप छे. एथी विशेष छे पण ओछुं नथी. सनत्कुमार स्वरूपवर्णनी स्तुतिथी प्रभुत्व लावी वोल्हो, तमे आ वेळा मारुं रुप जोयुं ते भळे, परंतु हुं राजसभामां वस्त्रालंकार धारण करी, केवळ सज्ज थइने ज्यारे सिंहासनपर बेसुं छडं त्यारे, मारुं रुप अने मारो वर्ण जोवा योग्य छे. अत्यारे तो हुं खेळभरी कायाए बेठो छडं. जो

તે વેળા તમે મારાં રૂપ વર્ણ જુઓ તો અદ્ભુત ચમત્કારને પામો અને ચકિત થઈ જાઓ. દેવોએ કહ્યું, ત્યારે પછી અમે રાજસભામાં આવીશું; એમ કહીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. સનતકુમારે ત્યાર પછી ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કર્યા. અનેક ઉપચારથી જેમ પોતાની કાયા વિશેષ આશ્ચર્યતા ઉપજાવે તેમ કરીને તે રાજસભામાં આવી સિંહાસનપર બેઠો. આજુબાજુ સમર્થ મંત્રિયો, સુભટો, વિદ્વાનો અને અન્ય સભાસદો યોગ્ય આસને બેસી ગયા હતા. રાજેશ્વર ચામર છત્રથી વિદ્વાતા અને સ્વમા સ્વમાથી વધાવતાં વિશેષ શોભી રહ્યા છે, ત્યાં પેલા દેવતાઓ પાછા વિપ્રરૂપે આવ્યા. અદ્ભુત રૂપવર્ણથી આનંદ પામવાને બદલે જાણે સ્વેદ પામ્યા છે એવા સ્વરૂપમાં તેઓએ માથું ધુણાવ્યું. ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું, અહો બ્રાહ્મણો ! ગઈ વેળા કરતાં આ વેળા તમે જુદા રૂપમાં માથું ધુણાવ્યું એનું શું કારણ છે, તે મને કહો. અવધિજ્ઞાનાનુસાર વિપ્રે કહ્યું કે હે, મહારાજા ! તે રૂપમાં અને આ રૂપમાં ભૂમિ આકાશનો ફેર પડી ગયો છે. ચક્રવર્તીએ તે સ્પષ્ટ સમજાવવાને કહ્યું. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું, અધિરાજ ! તમારી કાયા પ્રથમ અમૃતતુલ્ય હતી; આ વેળા સ્નેહ તુલ્ય છે. જ્યારે અમૃતતુલ્ય અંગ હતું ત્યારે આનંદ પામ્યા, અને આ વેળા સ્નેહ તુલ્ય છે ત્યારે સ્વેદ પામ્યા. અમે કહીએ છીએ તે વાતની સિદ્ધતા કરવી હોય તો તમે તાંબુલ થુંકો, તત્કાલ તે પર માંચી બેસશે અને તે પરલોક પહોંચી જશે.

शिक्षापाठ ७१. सनत्कुमार भाग २.

सनत्कुमारे ए परीक्षा करी तो सत्य ठरी. पूर्वित कर्मनां पापनो जे भाग तेमां आ कायाना मद संबंधीनुं मेळवण थवार्थी ए चक्रवर्त्तीनी काया झेरमय थइ गइ हती. विनाशी अने अशुचिमय कायानो आवो प्रपंच जोइने सनत्कुमारने अंतःकरणमां वैराग्य उत्पन्न थयो. आ संसार केवळ तजवा योग्य छे. आवीने आवी अशुचि स्त्री, पुत्र, मित्रादिकनां शरीरमां रही छे. ए सघळुं मोहमान करवा योग्य नथी, एम विचारीने ते छ खंडनी प्रभुता त्यागी चाली नीकळ्या. साधुरूपे ज्यारे विचरता हता त्यारे तेओने महारोग उत्पन्न थयो. तेनां सत्यत्तनी परीक्षा लेवाने कोइ देव त्यां वैदरूपे आव्यो. साधुने कहुं, हुं बहु कुशल राजवैद छउं. तमारी काया रोगनो भोग थयेली छे. जो इच्छा होय तो तत्काळ हुं ते रोगने टाळी आपुं. साधु बोल्या, हे वैद्य ! कर्मरूपी रोग महोन्मत्त छे; ए रोग टाळवानी तमारी जो समर्थता होय तो भले मारो ए रोग टाळो, ए समर्थता न होयतो आ रोग भले रह्यो. देवता बोल्यो, ए रोग टाळवानी समर्थता नथी. साधुइ पोतानी लब्धिनां परिपूर्ण प्रबलवडे थुंकवाली अंगुलि करी ते रोगने खरडी के तत्काळ ते रोगनो नाश थयो; अने काया पाछी हती तेवी बनी गइ. पछी ते वेळा देवे पोतानुं स्वरूप प्रकाश्युं; धन्यवाद गाइ वंदन करी ते पोताने स्थानक गयो.

રક્તપીત્ત જેવા, સદૈવ લોહી પરુથી ગદ્ગદ્તા, મહારોગની ઉત્પત્તિ જે કાયામાં છે, પઝમાં વળસી જવાનો જેનો સ્વભાવ છે, જે પ્રત્યેક રોમે પોળા વઘ્બે રોગવાળી હોઈ રોગનો મંડાર છે, અન્ન વગેરેની ન્યૂનાધિકતાથી જે પ્રત્યેક કાયામાં દેખાવ દેછે, મઝમૂત્ર, નર્ક, હાડ, માંસ, પરુ અને શ્લેષ્મથી જેનું વંધારણ ટક્યું છે, ત્વચાથી માત્ર જેની મનો-હરતા છે તે કાયાનો મોહ સ્વરે વિભ્રમજ છે. સનત્કુમારે જેનું લેશમાત્ર માન કર્યું તે પણ જેથી સંસ્વાયું નહીં તે કાયામાં અહો પામર ! તું શું મોહે છે ? એ મોહ મંગલદાયક નથી.

શિક્ષાપાઠ ૭૨. વત્રિશ યોગ.

સત્પુરુષો નીચેના વત્રિશ યોગનો સંગ્રહ કરી આત્માને ઉજ્જવલ કરવાનું કહેછે.

૧. મોક્ષસાધકયોગ માટે શિષ્યે આચાર્ય પ્રત્યે આલોચના કરવી.

૨. આલોચના બીજા પાસે પ્રકાશવી નહીં.

૩. આપત્તિકાલે પણ ધર્મનું દ્રઢપણું ત્યાગવું નહીં.

૪. આ લોક, પરલોકનાં સુખનાં ફલની વાંછનાવિના તપ કરવું.

५. शिक्षा मळी ते प्रमाणे यतनाथी वर्त्तवुं; अने नवी शिक्षा विवेकथी गृहण करवी.

६. ममत्वनो त्याग करवो.

७. गुप्त तप करवुं.

८. निर्लोभता राखवी.

९. परिषह उपसर्गने जीतवा.

१०. सरळ चित्त राखवुं.

११. आत्मसंयम शुद्ध पाळवो.

१२. समकित शुद्ध राखवुं.

१३. चित्तनी एकाग्र समाधि राखवी.

१४. कपटरहित आचार पाळवो.

१५. विनय करवा योग्य पुरुषोनो यथायोग्य विनय करवो.

१६. संतोषथी करीने तृष्णानी मर्यादा ठुंकी करी नांखवी.

१७. वैराग्यभावनामां निमग्न रहेवुं.

१८. मायारहित वर्त्तवुं.

१९. शुद्ध करणीमां सावधान थवुं.

२०. सम्बरमे आदरवो अने पापने रोकवां.

२१. पोताना दोष सम्भावपूर्वक टाळवा.

१४० श्रीमद् राजचंद्र प्रणीत मोक्षमाला.

२२. सर्व प्रकारना विषयथी विरक्त रहेवुं.
२३. मूल गुणे पंचमहावृत्त विशुद्ध पाळवां.
२४. उत्तर गुणे पंचमहावृत्त विशुद्ध पाळवां.
२५. उत्साहपूर्वक कार्योत्सर्ग करवो.
२६. प्रमादरहित ज्ञान ध्यानमां प्रवर्त्तन करवुं.
२७. हमेशां आत्मचारित्रमां सूक्ष्म उपयोगथी वर्त्तवुं.
२८. ध्यान, जितेंद्रियता अर्थे एकाग्रतापूर्वक करवुं.
२९. मरणांत दुःखथी पण भय पामवो नहीं.
३०. स्त्रियादिकनां संगने त्यागवो.
३१. प्रायश्चित्त विशुद्धि करवी.
३२. मरणकाले आराधना करवी.

ए एकेका योग अमूल्य छे. सघळा संग्रह करनार परिणामें अनंत सुखने पामे छे.

शिक्षापाठ ७३. मोक्ष सुख.

आ जगत् मंडळपर केटलीक एवी वस्तुओ अने मने-
च्छा रही छे के जे केटलाक अंशे जाणता छतां कही
शकाती नथी. छतां ए वस्तुओ कंडसंपूर्ण शाश्वत के अनंत
भेदवाली नथी. एवी वस्तुनुं ज्यारे वर्णन न थइ शके

त्यारे अनंत सुखमय मोक्ष संबंधी तो उपमा क्यांथीज मळे? भगवानने गौतमस्वामीए मोक्षना अनंत सुखविषे प्रश्न कर्तुं त्यारे भगवाने उत्तरमां कहुं, गौतम! ए अनंतसुख हुं जाणुं छुं; पण ते कही शकाय एवी अहीं आगळ कंड उपमा नथी. जगत्मां ए सुखना तुल्य कोइपण वस्तु के सुख नथी, एम वदी एक भीलनुं द्रष्टांत नीचेना भावमां आप्युं हतुं.

एक जंगलमां एक भद्रिक भीलतेनां बाळबच्चां सहीत रहेतो हतो. शहेर वगेरेनी समृद्धिनी उपाधिनुं तेने लेश भान पण नहोतुं. एक दिवस कोइ राजा अश्वक्रीडा माटे फरतो फरतो त्यां नीकळी आव्यो; तेने बहु तृषा लागी हतीं; जेथी करीने सानवडे भील आगळ पाणी माग्युं. भीले पाणी आप्युं. शीतळ जळथी राजा संतोषायो. पोताने भील तरफथी मळेलां अमूल्य जळदाननो प्रत्युपकार करवा माटे भीलने समजावीने साथे लीधो. नगरमां आव्या पछी तेणे भीलने तेनी जींदगीमां नहीं जोयेली वस्तुमां राख्यो. सुंदर सहेलमां, कने अनेक अनुचरो, मनोहर छत्रपलंग, अने स्वादिष्ट भोजनथी मंदमंद पवनमां, सुगंधी विलेपनमां तेने आनंद आनंद करी आप्यो. विविध जातिनां हीरामाणेक, मौक्तिक, मणिरत्न अने रंग बेरंगी अमूल्य चीजो निरंतर ते भीलने जोवा माटे मोकल्यां करे; वागवगीचामां फरवा हरवा मोकळे. एम राजा तेने सुख आप्यां करतो हतो. कोइ रात्रे बधां सूइ रक्षां हतां, त्यारे ते भीलने बाळबच्चां

सांभरी आव्यां एटले ते त्यांथी कंइ लीधां कर्यावगर
एकाएक नीकळी पड्यो. जइने पोतानां कुटुंबीने मळ्यो.
ते वधांये मळीने पूछ्युं के तुं क्यां हतो? भीले कह्युं, बहु
सुखमां; त्यां में बहु वखाणवा लायक वस्तुओ जोइ.

कुटुंबीओ—पण ते केवी ? ते तो अमने कहे.

भील—शुं कहुं, अहीं एवी एके वस्तुज नथी.

कुटुंबीओ—एम होय के ? आ शंखलां, छीप, कोडां
केवां मजानां पड्यां छे; त्यां कोइ एवी जोवा लायक
वस्तु हती?

भील—नहीं, भाइ, एवी चीज तो अहीं एके नथी.
एना सोमा भागनी के हजारमा भागनी पण मनोहर
चीज अहीं नथी.

कुटुंबीओ—त्यारे तो तुं वोल्या विना बैठो रहे. तने
भ्रमणा थइ छे; आथी ते पछी सारुं शुं हसै ?

हे गौतम ! जेम ए भील राजवैभवसुख भोगवी आव्यो
हतो; तेमज जाणतो हतो; छतां उपमा योग्य वस्तु नहीं
मळवाथी ते कंइ कही शकतो नहोतो, तेम अनुपमेय मोक्षने,
सच्चिदानंद स्वरूपमय निर्विकारी मोक्षनां सुखना असंख्या-
तमा भागने पण योग्य उपमेय नहीं मळवाथी हुं तने कही
शकतो नथी.

मोक्षनां स्वरूप विषे शंका करनारा तो कुतर्कवादी
छे; एओने क्षणिक सुखसंवंधी विचार आडे सत्सुखनो

વિચાર વ્યાપ્તી આવે ? કોઈ આત્મિકજ્ઞાનહીન એમ પણ કહેછે કે આપી કોઈ વિશેષ સુખનું સાધન ત્યાં રહું નહિ એટલે અનંત અવ્યાવાધ સુખ કહી દેછે, આ એનું કથન વિવેકી નથી. નિદ્રા પ્રત્યેક માનવીને પ્રિય છે; પણ તેમાં તેઓ કંઈ જાણી કે દેખી શકતા નથી; અને જાણવામાં આવે તો માત્ર સ્વપ્નોપાધિનું મિથ્યાપણું આવે; જેની કંઈ અસર પણ થાય એ સ્વપ્ના વગરની નિદ્રા જેમાં સૂક્ષ્મસ્થૂળ સર્વ જાણી અને દેખી શકાય; અને નિરુપાધિથી શાંત ડુંધ લઈ શકાય તો તેનું તે વર્ણન શું કરી શકે ? એને ઉપમા પણ શી આપે ? આ તો સ્થૂળ દ્રષ્ટાંત છે; પણ બાલવિવેકી એ પરથી કંઈ વિચારકરી શકે એ માટે કહ્યું છે.

મીલનું દ્રષ્ટાંત, સમજાવવા રૂપે ભાષાભેદ ફેરફારથી તમને કહી વતાવ્યું.

શિક્ષાપાઠ ૭૪. ધર્મધ્યાન ભાગ ૧.

મગવાને ચાર પ્રકારનાં ધ્યાન કહ્યાં છે. આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ. પહેલાં બે ધ્યાન ત્યાગવા યોગ્ય છે. પાછળનાં બે ધ્યાન આત્મસાર્થકરૂપ છે. શ્રુતજ્ઞાનના ભેદ જાણવા માટે, શાસ્ત્ર વિચારમાં કુશલ થવા માટે, નિર્ગ્રંથપ્રવચનનું તત્ત્વ પામવાં માટે, સત્પુરુષોએ સેવવાં યોગ્ય, વિચારવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ધર્મધ્યાનના મુખ્ય સોલ ભેદ છે.

सांभरी आव्यां एटले ते त्यांथी कंइ लीधां कर्यावगर
एकाएक नीकळी पड्यो. जइने पोतानां कुटुंबीने मळ्यो.
ते वधांये मळीने पूछ्युं के तुं क्यां हतो? भीले कहुं, बहु
सुखमां; त्यां में बहु वखाणवा लायक वस्तुओ जोइ.

कुटुंबीओ—पण ते केवी ? ते तो अमने कहे.

भील—शुं कहुं, अहीं एवी एके वस्तुज नथी.

कुटुंबीओ—एम होय के ? आ शंखलां, छीप, कोडां
केवां मजानां पड्यां छे; त्यां कोइ एवी जोवा लायक
वस्तु हती?

भील—नहीं, भाइ, एवी चीज तो अहीं एके नथी.
एना सोमां भागनी के हजारमा भागनी पण मनोहर
चीज अहीं नथी.

कुटुंबीओ—त्यारे तो तुं वोल्या विना वेढो रहे. तने
भ्रमणा थइ छे; आथी ते पछी सारुं शुं हशे ?

हे गौतम ! जेम ए भील राजवैभवसुख भोगवी आव्यो
हतो; तेमज जाणतो हतो; छतां उपमा योग्य वस्तु नहीं
मळवाथी ते कंइ कही शकतो नहोतो, तेम अनुपमेय मोक्षने,
सच्चिदानंद स्वरूपमय निर्विकारी मोक्षनां सुखना असंख्या-
तमा भागने पण योग्य उपमेय नहीं मळवाथी हुं तने कही
शकतो नथी.

मोक्षनां स्वरूप विपे शंका करनारा तो कुतर्कवादी
छे; एओने क्षणिक सुखसंवंधी विचार आडे सत्सुखनो

યોજનની કોટાનુકોટીએ ત્રિચ્છો લોક છે; જ્યાં અસંખ્યાતા દ્વીપ—સમુદ્ર છે. અસંખ્યાતા જ્યોતિષિય, વાણવ્યંતરાદિકના નિવાસ છે. ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવતાની વિચિત્રતા એમાં લાગી પડી છે. અઢીદ્વીપમાં જવન્ય તીર્થંકર ૨૦, ઉત્કૃષ્ટા એકસો સિતેર હોય. તેઓ તથા કેવલી ભગવાન અને નિર્ગ્રંથ મુનિરાજ વિચરે છે, તેઓને “વંદામિ, નમંસામિ, સકારેમિ, સમાણેમિ, કલ્લાણં, મંગલં, દેવયં, ચેઈયં, પજ્જુવાસામિ” એમ તેમજ ત્યાં વસતાં શ્રાવક, શ્રાવિકાનાં ગુણગ્રામ કરીએ. તે ત્રિછાલોકથી અસંખ્યાત ગુણો અધિક ઉર્દ્ધ્વ લોક છે. ત્યાં અનેક પ્રકારના દેવતાઓના નિવાસ છે. પછી ઇષ્ટ પ્રાગ્ભારા છે. તે પછી મુક્તાત્માઓ વિરાજે છે. તેને “વંદામિ, યાવત્ પજ્જુવાસામિ” તે ઉર્દ્ધ્વ લોકથી કંઈક વિશેષ અધો લોક છે, ત્યાં અનંત દુઃખથી ભરેલા નર્કાવાસ અને શુવન પતિનાં શુવનાદિક છે. એ ત્રણ લોકનાં સર્વ સ્થાનક આ આત્માએ સમ્યક્ત્વ રહિત કરીથી અનંતિવાર જન્મમરણ કરી સ્પર્શી મૂક્યાં છે, એમ જે ચિંતન કરવું તે સંસ્થાન વિચય નામે ધર્મ ધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે. એ ચાર ભેદ વિચારીને સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરવી. જેથી એ અનંત જન્મ મરણ ટલે. એ ધર્મધ્યાનના ચાર ભેદ સ્મરણમાં રાખવા.

શિક્ષાપાઠ ૭૫. ધર્મધ્યાન ભાગ ૨.

ધર્મધ્યાનનાં ચાર લક્ષણ કહું છું. આજ્ઞારુચિ-ઘટલે વીતરાગ ભગવાનની આજ્ઞા અંગીકાર કરવાની રુચિ ઉપજે તે. ૨ નિસર્ગ રુચિ-આત્મા સ્વાભાવિકપણે જાતિસ્મરણાદિક જ્ઞાને કરી શ્રુત સહિત ચારિત્ર ધર્મ ધરવાની રુચિ પામે તેને નિસર્ગ રુચિ કહી છે. ૩ સૂત્ર રુચિ-શ્રુતજ્ઞાન, અને અનંત તત્ત્વના ભેદને માટે માંખેલાં ભગવાનના પવિત્ર વચનોનું જેમાં ગુંથન થયું છે, તે સૂત્ર શ્રવણ કરવા, મનન કરવા, અને ભાવથી પઠન કરવાની રુચિ ઉપજે તે સૂત્ર રુચિ. ૪ ઉપદેશરુચિ-અજ્ઞાને કરીને ઉપાર્જેલાં કર્મ જ્ઞાને કરીને સ્વપાવીએ, તેમજ જ્ઞાનવડે કરીને નવાં કર્મ ન બાંધીએ. મિથ્યાત્વે કરીને ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે સમ્યગ્ભાવથી સ્વપાવીએ, સમ્યગ્ભાવથી નવાં કર્મ ન બાંધીએ. અવૈરાગ્ય કરીને ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે વૈરાગ્યે કરીને સ્વપાવીએ અને વૈરાગ્યવડે કરીને પાછાં નવાં કર્મ ન બાંધીએ. કષાયે કરી ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે કષાય ટાલીને સ્વપાવીએ, ક્ષમાદિથી નવાં કર્મ ન બાંધીએ. અશુભ યોગે કરી ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે શુભ યોગે કરી સ્વપાવીએ, શુભ યોગે કરી નવાં કર્મ ન બાંધીએ. પાંચ ઇન્દ્રિયના સ્વાદરૂપ આશ્રવે કરી ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે સંવરે કરી સ્વપાવીએ. તપરૂપ (ઇચ્છારોધ) સંવરે કરી નવાં કર્મ ન બાંધીએ. તે માટે અજ્ઞાનાદિક આશ્રવમાર્ગ છાંડીને જ્ઞાનાદિક સંવર માર્ગ ગૃહણ કરવા માટે તીર્થંકર ભગવંતનો ઉપદેશ સાંભળ-

वानी रुचि उपजे तेने उपदेशरुचि कहीए. ए धर्मध्याननां चार लक्षण कहेवायां.

धर्मध्याननां चार आलंबन कहुं छउं. १ वांचना २ पृच्छना ३ परावर्त्तना ४ धर्मकथा. १ वांचना—एटले विनय सहित निर्जरा तथा ज्ञान पामवाने माटे सूत्र सिद्धांतना मर्मना जाणनार गुरु के सत्पुरुष समीपे सूत्र तत्त्वनुं वांचन लइए तेनुं नाम वांचनाआलंबन. २ पृच्छना. अपूर्व ज्ञान पामवा माटे, जिनेश्वर भगवंतनो मार्ग दीपाववाने तथा शंकाशलय निवारवाने माटे तेमज अन्यना तत्त्वनी मध्यस्थ परीक्षाने माटे यथायोग्य विनय सहित गुर्वादिकने प्रश्न पूछीए तेने पृच्छना कहीए. ३ परावर्त्तना—पूर्वे जिनभाषित सूत्रार्थ जे भण्णा होइए ते स्मरणमां रहेवा माटे, निर्जराने अर्थे शुद्ध उपयोग सहित शुद्ध सूत्रार्थनी बारंवार सझ्झाय करीए तेनुं नाम परावर्त्तनालंबन. ४ धर्मकथा—वीतराग भगवाने जे भाव जेवा प्रणीत कर्या छे ते भाव तेवा लइने, ग्रहीने, विशेषे करीने, निश्चय करीने, शंका, कंखा अने वित्तिगिछारहितपणे, पोतानी निर्जराने अर्थे सभामध्ये ते भाव तेवा प्रणीत करीए के जेथी सांभळनार, सटहनार बन्ने भगवंतनी आज्ञाना आराधक थाय, ए धर्मकथालंबन कहीए. ए धर्मध्यानमां चार आलंबन कहेवायां. धर्मध्याननी चार अनुप्रेक्षा कहुं छउं. १ एकत्वानुप्रेक्षा. २ अनित्यानुप्रेक्षा. ३ अशरणानुप्रेक्षा. ४ संसारानुप्रेक्षा. ए चारेनो

વોધ વાર ભાવનાના પાઠમાં કહેવાઈ ગયો છે, તે તપને સ્મરણમાં હશે.

શિક્ષાપાઠ ૭૬. ધર્મધ્યાન ભાગ ૩.

ધર્મધ્યાન પૂર્વાચાર્યોં અને આધુનિક મુનીશ્વરોં પણ વિસ્તારપૂર્વક બહુ સમજાવ્યું છે. એ ધ્યાનવડે કરીને આત્મા મુનિત્વધાવમાં નિરંતર પ્રવેશ કરે છે.

જે જે નિયમો ઇટલે ભેદ, લક્ષણ, આલંબન અને અનુ-પ્રેક્ષા કહ્યા તે બહુ મનન કરવા જેવા છે. અન્ય મુનીશ્વરોના કહેવા પ્રમાણે જે સામાન્ય ભાષામાં તે તપને કહ્યા; એ સાથે નિરંતર લક્ષ રાખવાની આવશ્યકતા છે કે એમાંથી આપણે કયો ભેદ પામ્યા; અથવા કયા ભેદભળી ભાવના રાખી છે? એ સોલ ભેદમાંનો ગમે તે ભેદ હિતકારી અને ઉપયોગી છે; પરંતુ જેવા અનુક્રમથી લેવો જોઈએ તે અનુક્રમથી લેવાયતો તે વિશેષ આત્મલાભનું કારણ થઈ પડે.

સૂત્રસિદ્ધાંતનાં અધ્યયનો કેટલાક મુખપાઠે કરે છે; તેના અર્થ, તેમાં કહેલાં મૂલતત્ત્વો ભળી જો તેઓ લક્ષ પહોંચાડે તો કંઈક સૂક્ષ્મભેદ પામી શકે. કેલનાં પત્રમાં, પત્રમાં પત્રની જેમ ચમત્કૃતિ છે તેમ સૂત્રાર્થને માટે છે. એ ઉપર વિચાર કરતાં નિર્મલ અને કેવલ દયામય માર્ગનો જે વીતરાગપ્રણીત તત્ત્વવોધ તેનું વીજ અંતઃકરણમાં ડગી

નીકલશે. તે અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રાવલોકનથી, પ્રશ્નોત્તરથી, વિચારથી અને સત્પુરુષના સમાગમથી પોષણ પામીને વૃદ્ધિ થઈ દૃક્ષરૂપે થશે. જે પછી નિર્જરા અને આત્મપ્રકાશરૂપ ફળ આપશે.

શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનના પ્રકારો વેદાંતવાદિયોએ વતાવ્યા છે; પણ જેવા આ ધર્મધ્યાનના પૃથક્ પૃથક્ સોઝ ભેદ કહ્યા છે તેવા તત્ત્વપૂર્વક ભેદ કોઈ સ્થળે નથી, એ અપૂર્વ છે. એમાંથી શાસ્ત્રને શ્રવણ કરવાનો, મનન કરવાનો, વિચારવાનો, અન્યને બોધ કરવાનો, શંકાકંઠા ટાલવાનો, ધર્મકથા કરવાનો, એકત્વ વિચારવાનો, અનિત્યતા વિચારવાનો, અશરણતા વિચારવાનો, વૈરાગ્ય પામવાનો સંસારનાં અનંત દુઃખ મનન કરવાનો, અને વીતરાગ ભગવંતની આજ્ઞા વડે કરીને આશ્વા લોકાલોકના વિચાર કરવાનો અપૂર્વ ઉત્સાહ મળે છે. ભેદે ભેદે કરીને એના પાછા અનેક ભાવ સમજાવ્યા છે.

એમાંના કેટલાક ભાવ સમજવાથી તપ, શાંતિ, ક્ષમા, દયા, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનો વહુ વહુ ઉદય થશે.

તમે કદાપિં એ સોઝ ભેદનું પઠન કરી ગયા હશો તો પણ ફરી ફરી તેનું પુનરાવર્તન કરજો.

શિક્ષાપાઠ ૭૭. જ્ઞાન સંબંધી બે બોલ

ભાગ ૧.

જેવડે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીએ તે જ્ઞાન. જ્ઞાન શબ્દનો આ અર્થ છે. હવે યથામતિ વિચારવાનું છે કે એ જ્ઞાનની કંઈ આવશ્યકતા છે? જો આવશ્યકતા છે તો તે પ્રાપ્તિનાં કંઈ સાધન છે? જો સાધન છે તો તેને અનુકુલ દ્રવ્ય, દેશ, કાલ, ભાવ છે? જો દેશકાલાદિક અનુકુલ છે તો ક્યાં સુધી અનુકુલ છે? વિશેષ વિચારમાં એ જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે? જાણવારૂપ છે શું? એના વળી ભેદ કેટલા છે? જાણવાનાં સાધન ક્યાં ક્યાં છે? કયિ કયિ વાટે તે સાધનો પ્રાપ્ત કરાય છે? એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામ શું છે? એ જાણવું અવશ્યનું છે.

૧. જ્ઞાનની શી આવશ્યકતા છે? તે વિષે પ્રથમ વિચાર કરીએ. આ ચતુર્દશ રજ્જવાત્મક લોકમાં, ચતુર્ગતિમાં અનાદિકાલથી સકર્મસ્થિતિમાં આ આત્માનું પર્યટન છે. મેષાનુમેષ પળ સુખનો જ્યાં ભાવ નથી એવાં નર્કનિગોદાદિક સ્થાનક આ આત્માએ વહુ વહુ કાલ વારંવાર સેવન કર્યાં છે; અસહ્ય દુઃખોને પુનઃપુનઃ અને કહો તો અનંતિવાર સહન કર્યાં છે. એ ઉતાપથી નિરંતર તપતો આત્મા માત્ર સ્વકર્મ વિષાકથી પર્યટન કરે છે. પર્યટનનું કારણ અનંત દુઃખદ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો છે જેવડે કરીને આત્મા સ્વસ્વરૂપને

પામી શકતો નથી; અને વિષયાદિક મોહબંધનને સ્વસ્વરૂપ માની રહ્યો છે. એ સઘડાનું પરિણામ માત્ર ઉપર કહું તેજ છે કે અનંત દુઃખ અનંત ભાવે કરીને સહેવું; ગમે તેટલું અપ્રિય, ગમે તેટલું સ્વેદદાયક અને ગમે તેટલું રોદ્ર છતાં જે દુઃખ અનંતકાળથી અનંતિવાર સહન કરવું પડયું; તે દુઃખ માત્ર સહું તે અજ્ઞાનાદિક કર્મથી માટે એ અજ્ઞાનાદિક ટાલવા માટે જ્ઞાનની પરિપૂર્ણ આવશ્યકતા છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૮. જ્ઞાન સંબંધી બે બોલ ભાગ ૨.

૨. હવે જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં સાધનો વિષે કંઈ વિચાર કરીએ. અપૂર્ણ પર્યાપ્તિવડે પરિપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન સાધ્ય થતું નથી એ માટે થઈને છ પર્યાપ્તિયુક્ત જે દેવ તે આત્મજ્ઞાન સાધ્ય કરી શકે. એવો દેહ તે એક માનવદેહ છે. આ સ્થળે પ્રશ્ન ઉઠશે કે માનવદેહ પામેલા અનેક આત્માઓ છે, તો તે સઘડા આત્મજ્ઞાન કાં પામતા નથી? એના ઉત્તરમાં આપણે માની શકીશું કે જેઓ સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાનને પામ્યા છે તેઓનાં પવિત્ર વચનામૃતની તેઓને શ્રુતિ નહીં હોય. શ્રુતિવિના સંસ્કાર નથી. જો સંસ્કાર નથી તો પછી શ્રદ્ધા ક્યાંથી હોય? અને જ્યાં એ એકે નથી ત્યાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ શાની હોય? એ માટે માનવદેહની સાથે સર્વજ્ઞ વચનામૃતની પ્રાપ્તિ અને

તેની શ્રદ્ધા એ પણ સાધનરૂપ છે. સર્વજ્ઞ વચનામૃત અર્કમ્
ભૂમિ કે કેવલ અનાર્યભૂમિમાં મળતાં નથી તો પછી માનવ-
દેહ શું ઉપયોગનો? એ માટે થઈને કર્મભૂમિ અને તેમાં પણ
આર્યભૂમિ એ પણ સાધનરૂપ છે. તત્ત્વની શ્રદ્ધા ઉપજવા અને
બોધ થવા માટે નિર્ગ્રંથ ગુરુની અવશ્ય છે. દ્રવ્યે કરીને જે
કુલ મિથ્યાત્વી છે, તે કુલમાં થયેલો જન્મ પણ આત્મજ્ઞાન
પ્રાપ્તિની હાનિ રૂપજ છે. કારણધર્મ મત ભેદ એ અતિ દુઃખ-
દાયક છે. પરંપરાથી પૂર્વજોએ ગૃહણ કરેલું જે દર્શન તેમાંજ
સત્યભાવના વંધાય છે; એથી કરીને પણ આત્મજ્ઞાન અટકે
છે. એ માટે મળું કુલ પણ જરૂરનું છે. એ સઘળાં પ્રાપ્ત
કરવા માટે થઈને ભાગ્યશાળી થવું તેમાં સત્પુણ્ય એટલે
પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઇત્યાદિક ઉત્તમ સાધનો છે. એ દ્વિતીય
સાધન ભેદ કહ્યો.

૩. જો સાધન છે તો તેને અનુકુલ દેશ કાલ છે ?
એ ત્રીજા ભેદનો વિચાર કરીએ. ભરત, મહાવિદેહ ઇત્યાદિ
કર્મભૂમિ અને તેમાં પણ આર્યભૂમિ એ દેશ ભાવે અનુકુલ છે.
જિજ્ઞાસુ ભવ્ય ! તમે સઘળા આ કાલે ભરતમાં છો; અને
ભારત દેશ અનુકુલ છે. કાલભાવ પ્રમાણે મતિ અને શ્રુત
પ્રાપ્ત કરી શકાય એટલી અનુકુલતા છે. કારણ આ દુષમ
પંચમકાલમાં પરમાવધિ, યનઃપર્યવ અને કેવલ એ પવિત્ર
જ્ઞાન પરંપરા આમ્નાય જોતાં વિચ્છેદ છે. એટલે કાલની
પરિપૂર્ણ અનુકુલતા નથી.

૪. દેશકાળાદિ જો થોડાં પળ અનુકુલ છે તો તે ક્યાં સુધી છે ? એનો ઉત્તર, કે શેષ રહેલું સિદ્ધાંતિક મતિ જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, સામાન્યમતથી જ્ઞાન, કાલ ભાવે એકવીશ હજાર વર્ષ રહેવાનું; તેમાંથી અઢી હજાર ગયાં, બાકી સાડા અઢાર હજાર વર્ષ રહ્યાં; એટલે પંચમકાલની પૂર્ણતા સુધી કાલની અનુકુલતા છે. દેશકાલ તે લેઈને અનુકુલ છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૯. જ્ઞાન સંબંધી બે બોલ ભાગ ૩.

હવે વિશેષ વિચાર કરીએ.

૧. આવશ્યકતા શી છે ? એમહ્દ વિચારનું આવર્તન પુનઃવિશેષનાથી કરીએ. મુખ્ય અવશ્ય સ્વસ્વરુપસ્થિતિની શ્રેણિએ ચઢવું એ છે. અનંત દુઃખનો નાશ, દુઃખના નાશથી આત્માનું શ્રેયિક સુખ એ હેતુ છે; કેમકે સુખ નિરંતર આત્માને પ્રિયજ છે; પળ જે સ્વસ્વરુપિક સુખ છે તે. દેશ-કાલ ભાવને લેઈને શ્રદ્ધા, જ્ઞાન इत्यादि उत्पन्न કરવાની આવશ્યકતા અને સમ્યગ્ ભાવ સહિત ઉચ્ચગતિ, ત્યાંથી મહાવિદેહમાં માનવદેહે જન્મ, ત્યાં સમ્યગ્ ભાવની પુનઃ ઉન્નતિ, તત્ત્વજ્ઞાનની વિશુદ્ધતા અને વૃદ્ધિ, છેવટે પરિપૂર્ણ આત્મસાધન જ્ઞાન અને તેનું સત્ય પરિણામ કેવલ સર્વ

દુઃખનો અભાવ એટલે અઘંડ, અનુપમ અનંત શાશ્વત પવિત્ર મોક્ષની પ્રાપ્તિ એ સઘળાં માટે જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે?

૨. જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે એનો વિચાર કહું છું. એ જ્ઞાનના ભેદ અનંત છે. પણ સામાન્ય દ્રષ્ટિ સમજી શકે એટલા માટે સર્વજ્ઞ ભગવાને મુખ્ય પાંચ ભેદ કહ્યા છે, તે જેમ છે તેમ કહું છું. પ્રથમ મતિ, દ્વિતીય શ્રુત, તૃતીય અવધિ, ચતુર્થ મનઃપર્યવ અને પાંચમું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ કેવલ. એના પાછા પ્રતિભેદ છે તેની વળી અર્તીન્દ્રિય સ્વરૂપે અનંત ભંગજાલ છે.

૩. શું જાણવારૂપ છે? એનો હવે વિચાર કરીએ. વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણવું તેનું નામ જ્યારે જ્ઞાન; ત્યારે વસ્તુઓ તો અનંત છે, એને કયિ પંક્તિથી જાણવી? સર્વજ્ઞ થયા પછી સર્વ દર્શિતાથી તે સત્પુરુષ, તે અનંત વસ્તુનું સ્વરૂપ સર્વ ભેદે કરી જાણે છે અને દેખે છે; પરંતુ તેઓ એ સર્વજ્ઞ શ્રેણિને પામ્યા કયિ કયિ વસ્તુને જાણવાથી? અનંત શ્રેણિઓ જ્યાંસુધી જાણી નથી ત્યાંસુધી કયિ વસ્તુને જાણતા જાણતા તે અનંત વસ્તુઓ અનંત રૂપે જાણીએ? એ શંકાનું સમાધાન હવે કરીએ? જે અનંત વસ્તુઓ માની તે અનંત ભંગે કરીને છે. પરંતુ મુખ્ય વસ્તુત્વ સ્વરૂપે તેની વે શ્રેણિઓ છે. જીવ અને અજીવ. વિશેષ વસ્તુત્વ સ્વરૂપે નવતત્ત્વ કિંવા પદ્મદ્રવ્યની શ્રેણિઓ જાણવા રૂપ થઈ પડે છે. જે પંક્તિએ ચઢતાં ચઢતાં સર્વ ભાવે જળાઈ લોકાલોક

સ્વરૂપ હસ્તામલકવત્ જાણી દેખી શકાય છે. ઇટલા માટે થઈને જાણવારૂપ પદાર્થ તે જીવ અને અજીવ છે એ જાણવા રૂપ મુખ્ય વે શ્રેણિઓ કહેવાઈ,

શિક્ષાપાઠ ૮૦. જ્ઞાન સંબંધી વે વોલ ભાગ ૪.

૪. એના ઉપભેદ સંક્ષેપમાં કહું છું. ‘જીવ’ એ ચૈતન્ય લક્ષણે એક રૂપ છે. દેહસ્વરૂપે અને દ્રવ્ય સ્વરૂપે અનંતાનંત છે. દેહસ્વરૂપે તેના ઇન્દ્રિયાદિક જાણવા રૂપ છે; તેની ગતિ, વિગતિ ઇત્યાદિક જાણવા રૂપ છે; તેની સંસર્ગ રીદ્ધિ જાણવા રૂપ છે. તેમજ ‘અજીવ’ તેના રૂપી અરૂપી પુદ્ગલ આકાશાદિક વિચિત્ર ભાવ કાલચક્ર ઇત્યાદિ જાણવા રૂપ છે. જીવાજીવ જાણવાની પ્રકારાંતરે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી એ નવ. શ્રેણિ રૂપ નવતત્ત્વ કહ્યાં છે.

જીવ,	અજીવ,	પુણ્ય,
પાપ,	આશ્રવ,	સંવર,
નિર્જરા,	બંધ,	મોક્ષ.

એમાંનાં કેટલાંક ગ્રાહ્યરૂપ, કેટલાંક જાણવારૂપ, કેટલાંક ત્યાગવારૂપ છે. સવલાં એ તત્ત્વો જાણવારૂપ તો છેજ,

૫. જાણવાનાં સાધન. સામાન્ય વિચારમાં એ સાધનો જો કે જાણ્યાં છે, તોપણ વિશેષ કંઈક વિચારિયે. ભગવાનની આજ્ઞા અને તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ યથાતથ્ય જાણવું. સ્વયં કોઈકજ જાણે છે. નહીં તો નિર્ગ્રંથજ્ઞાની ગુરુ જણાવી શકે. નિરાગી જ્ઞાતા સર્વોત્તમ છે. એટલા માટે શ્રદ્ધાનું बीज રોપનાર કે તેને પોષનાર ગુરુ એ સાધન રૂપ છે; એ સાધનાદિકને માટે સંસારની નિવૃત્તિ એટલે શમ, દમ બ્રહ્મચર્યાદિક અન્ય સાધનો છે. એ સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની વાદ કહીએ તોપણ ચાલે.

૬. એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામનાં ઉત્તરનો આશય ઉપર આવી ગયો છે; પણ કાલભેદે કંઈ કહેવાનું છે. અને તે એટલુંજ કે દિવસમાં બેઘડીનો વખત પણ નિયમિત રાખીને જિનેશ્વર ભગવાનના કહેલા તત્ત્વબોધની પર્યટના કરો. વીતરાગના એક સિદ્ધાંતિક શબ્દપરથી જ્ઞાનાવરણીયનો વહુ ક્ષયોપશમ થશે એમ હું વિવેકથી કહું છું.

શિક્ષાપાઠ ૮૧. પંચમકાલ.

કાલચક્રના વિચારો અવશ્ય કરીને જાણવા યોગ્ય છે. શ્રી જિનેશ્વરે એ કાલચક્રના બે મુખ્ય ભેદ કહ્યા છે; ૧ ઉત્સર્પિણી ૨ અવસર્પિણી. એકેકા ભેદના છ છ આરા છે. આધુનિક વર્તન કરી રહેલો આરો પંચમકાલ કહેવાય છે;

અને તે અવસર્પિણી કાલનો પાંચમો આરો છે. અવસર્પિણી
 ઇટલે ઉતરતો કાલ; એ ઉતરતા કાલના પાંચમા આરામાં
 કેવું વર્તન આ ભરતક્ષેત્રે થવું જોઈએ તેને માટે સત્પુરુષોએ
 કૈટલાક વિચારો જણાવ્યા છે; તે અવશ્ય જાણવા જેવા છે.

એઓ પંચમકાલનું સ્વરૂપ મુખ્ય આ ભાવમાં કહે છે.
 નિર્ગ્રંથ પ્રવચનપરથી મનુષ્યોની શ્રદ્ધા ક્ષીણ થતી જશે.
 ધર્મના મૂલતત્ત્વોમાં મતમતાંતર વધશે. પાશંડી અને પ્રપંચી
 મતોનું મંડન થશે. જનસમૂહની રુચિ અધર્મ ભળી વળશે.
 સત્યદયા હલ્લે હલ્લે પરાભવ પામશે. મોહાદિક દોષોની
 વૃદ્ધિ થતી જશે. દંભી અને પાપિષ્ઠ ગુરુઓ પૂજ્યરૂપ થશે.
 દુષ્ટવૃત્તિનાં મનુષ્યો પોતાના પંદમાં ફાવી જશે. મીઠા પણ
 ધૂર્તવક્તા પવિત્ર મનાશે. શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યાદિક શીલયુક્ત
 પુરુષો મલિન કહેવાશે. આત્મિકજ્ઞાનના ભેદો હળાતા જશે;
 હેતુ વગરની ક્રિયા વધતી જશે. અજ્ઞાનક્રિયા બહુધા સેવાશે;
 વ્યાકુલ કરે એવા વિષયોનાં સાધનો વધતાં જશે. એકાંતિક
 પક્ષો સત્તાધીશ થશે. શૃંગારથી ધર્મ મનાશે.

સ્વરા ક્ષત્રિયો વિના ભૂમિ શોકગ્રસ્ત થશે. નિર્માલ્ય
 રાજવંશીઓ વેશ્યાના વિલાસમાં મોહ પામશે; ધર્મ, કર્મ
 અને સ્વરી રાજનીતિ ભૂલી જશે; અન્યાયને જન્મ આપશે.
 જેમ લૂટાશે તેમ પ્રજાને લૂટશે. પોતે પાપિષ્ઠ આચરણો સેવી
 પ્રજા આગલ તે પલાવતા જશે. રાજવીજને નામે શૂન્યતા
 આવતી જશે. નીચ મંત્રિયોની મહત્તા વધતી જશે. એઓ

दीनप्रजाने चूशीने भंडार भरवानो राजाने उपदेश आपशे. शीयळभंग करवानो धर्म राजाने अंगीकार करावशे. शौर्यादिक सद्गुणोनो नाश करावशे. मृगयादिक पापमां अंध वनावशे. राज्याधिकारीओ पोताना अधिकारथी हजारगुणी अहंपदता राखशे. विप्रो लालचु अने लोभी थइ जशे. सद्विद्याने दाटी देशे; संसारी साधनोने धर्म ठरावशे. वैश्यो मायावी, केवळ स्वार्थी अने कठोर हृदयना थता जशे. समग्र मनुष्य वर्गनी सद्वृत्तियो घटती जशे. अकृत अने भयंकर कृत्यो करतां तेओनी वृत्ति अटकशे नहीं. विवेक, विनय, सरळतां इत्यादि सद्गुणो घटता जशे. अनुकंपाने नामे हीनता थशे. माता करतां पत्नीमां प्रेम वधशे; पिता करतां पुत्रमां प्रेम वधशे; पातिव्रत्य नियमपूर्वक पाळनारी सुंदरीओ घटी जशे. स्नानथी पवित्रता गणाशे; धनथी उत्तमकुळ गणाशे. गुरुथी शिष्यो अवळा चालशे. भूमिनो रस घटी जशे. संक्षेपमां कहेवानो भावार्थ के उत्तम वस्तुनीं क्षीणता छे; अने कनिष्ठ वस्तुनो उदय छे. पंचमकाळनुं स्वरूप आमांनुं प्रत्यक्ष सूचवन पण केटलुं वधुं करेछे ?

मनुष्य सद्धर्मतत्त्वमां परिपूर्ण श्रद्धावान नहीं थइ शके; संपूर्ण तत्त्वज्ञान नहीं पामी शके; जंबुस्वामीना निर्वाण पछी दश निर्वाणी वस्तु आ भरतक्षेत्रथी व्यवछेद गइ.

पंचमकाळनुं आवुं स्वरूप जाणीने विवेकी पुरुषो तत्त्वने गृहण करशे; काळानुसार धर्मतत्त्वश्रद्धा पामीने

ઉચ્ચગતિ સાધી પરિણામેમોક્ષ સાધશે. નિર્ગ્રંથપ્રવચન, નિર્ગ્રંથ ગુરુ ઇત્યાદિ ધર્મતત્ત્વ પામવાનાં સાધનો છે. એની આરાધનાથી કર્મની વિરાધના છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૨. તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૧.

દશઐકાલિક સૂત્રમાં કથન છે કે જેણે જીવાજીવના ભાવ નથી જાણ્યા તે અબુધ સંયમમાં સ્થિર કેમ રહી શકશે ? એ વચનામૃત્તનું તાત્પર્ય એમ છે કે તમે આત્મા, અનાત્માનાં સ્વરૂપને જાણો, એ જાણવાની પરિપૂર્ણ અવશ્ય છે.

આત્મા અનાત્માનું સત્ય સ્વરૂપ નિર્ગ્રંથપ્રવચનમાંથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. અનેક અન્ય મતોમાં એ બે તત્ત્વો વિષે વિચારો દર્શાવ્યા છે, પણ તે યથાર્થ નથી. મહા પ્રજ્ઞાવંત આચાર્યોએ કરેલા વિવેચન સહિત પ્રકારાંતરે કહેલાં મુખ્ય નવતત્ત્વને વિવેક બુદ્ધિથી જે જ્ઞેય કરે છે, તે સત્પુરુષ આત્મસ્વરૂપને ઓઝાવી શકે છે.

સ્યાદ્વાદશૈલી અનુપમ, અને અનંત ભાવભેદથી ભરેલી છે ; એ શૈલીને પરિપૂર્ણ તો સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શીજ જાણી શકે ; છતાં એઓનાં વચનામૃતાનુસાર આગમ ઉપયોગથી યથામતિ નવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ જાણવું અવશ્યનું છે. એ નવ-તત્ત્વ પ્રિય શ્રદ્ધા ભાવે જાણવાથી પરમ વિવેકબુદ્ધિ, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ અને પ્રભાવિક આત્મજ્ઞાનનો ઉદય થાય છે. નવ

તત્ત્વમાં લોકાલોકનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ આવી જાય છે. જે પ્રમાણે જેની બુદ્ધિની ગતિ છે, તે પ્રમાણે તેઓ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી દ્રષ્ટિ પહોંચાડે છે; અને ભાવાનુસાર તેઓના આત્માની ઉજ્જવલતા થાય છે. તે વડે તેઓ આત્મજ્ઞાનનો નિર્મલ રસ અનુભવે છે. જેનું તત્ત્વજ્ઞાન ઉત્તમ અને સૂક્ષ્મ છે, તેમજ સુશીલયુક્ત જે તત્ત્વજ્ઞાનને સેવે છે તે પુરુષ મહદ્ભાગી છે.

ए नवतत्त्वनां नाम आगळना शिक्षापाठमां हुं कही गयो छउं; एनुं विशेष स्वरूप प्रज्ञावंत आचार्योंना महान् ग्रंथोथी अवश्य मेळववुं; कारण सिद्धांतमां जे जे कह्युं छे, ते ते विशेष भेदथी समजवा माटे सहायभूत प्रज्ञावंत आचार्यविरचित ग्रंथो छे. ए गुरुगम्यरूप पण छे. नय, निक्षेपा અને प्रमाणभेद नवतत्त्वनां ज्ञानमां अवश्यना छे; અને तेनी यथार्थ समजण ए प्रज्ञावंतोए आपी छे.

શિક્ષાપાઠ ૮૩. તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૨.

સર્વજ્ઞ ભગવાને લોકાલોકનાં સંપૂર્ણ ભાવ જાણ્યા અને જોયા તેનો ઉપદેશ ભવ્ય લોકોને કર્યો. ભગવાને અનંત જ્ઞાનવડે કરીને લોકાલોકનાં સ્વરૂપ વિષેના અનંત ભેદ જાણ્યા હતા; પરંતુ સામાન્ય માનવિયોને ઉપદેશથી શ્રેણિ ચઢવા મુખ્ય દેખતા નવ પદાર્થ તેઓએ દર્શાવ્યા. એથી લોકાલોકના સર્વ ભાવનો એમાં સમાવેશ થઈ જાય છે.

નિર્ગ્રંથપ્રવચનનો જે જે સૂક્ષ્મ બોધ છે; તે તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ નવતત્ત્વમાં શમાઈ જાય છે; તેમજ સવચ્છા ધર્મમતોના સૂક્ષ્મ વિચાર એ નવતત્ત્વવિજ્ઞાનના એક દેશમાં આવી જાય છે. આત્માની જે અનંત શક્તિયો ઢંકાઈ રહી છે તેને પ્રકાશિત કરવા અર્હત ભગવાનનો પવિત્ર બોધ છે; એ અનંત શક્તિયો ત્યારે પ્રફુલ્લિત થઈ શકે કે જ્યારે નવતત્ત્વ વિજ્ઞાનમાં પારાવાર જ્ઞાની થાય.

સૂક્ષ્મ દ્વાદશાંગી જ્ઞાન પણ એ નવતત્ત્વ સ્વરૂપ જ્ઞાનને સહાયરૂપ છે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે એ નવતત્ત્વસ્વરૂપ જ્ઞાનનો બોધ કરે છે; એથી આ નિઃશંક માનવા યોગ્ય છે કે નવતત્ત્વ જેણે અનંત ભાવ ભેદે જાણ્યાં તે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી થયો.

એ નવતત્ત્વ ત્રિપદીને ભાવે લેવા યોગ્ય છે. હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય એટલે ત્યાગ કરવા યોગ્ય, જાણવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એમ ત્રણ ભેદ નવતત્ત્વ સ્વરૂપના વિચારમાં રહેલા છે.

પ્રશ્ન:—જે ત્યાગવારૂપ છે તેને જાણીને કરવું શું? જે ગામ ન જવું તેનો માર્ગ શા માટે પૂછવો?

ઉત્તર:—એ તમારી શંકા સહજમાં સમાધાન થઈ શકે તેવી છે. ત્યાગવારૂપ પણ જાણવા અવશ્ય છે. સર્વજ્ઞ પણ સર્વ પ્રકારના પ્રપંચને જાણી રહ્યા છે. ત્યાગવારૂપ વસ્તુને જાણવાનું સૂક્ષ્મતત્ત્વ આ છે કે જો તે જાણી ન હોય તો

અત્યાજ્ય ગણી કોઈ વચ્ચે સેવી જવાય; એક ગામથી બીજે પહોંચતાં સુધી વાટમાં જે જે ગામ આવવાનાં હોય તેનો રસ્તો પણ પૂછવો પડે છે; નહીં તો જ્યાં જવાનું છે ત્યાં ન પહોંચી શકાય. એ ગામ જેમ પૂછ્યાં પણ ત્યાં વાસ કર્યો નહીં તેમ પાપાદિક તત્ત્વો જાણવાં પણ ગ્રહણ કરવાં નહીં. જેમ વાટમાં આવતાં ગામનો ત્યાગ કર્યો તેમ તેનો પણ ત્યાગ કરવો અવશ્યનો છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૪. તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૩.

નવતત્ત્વનું કાલભેદે જે સત્પુરુષો ગુરુગમ્યતાથી શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન પૂર્વક જ્ઞાન લેછે, તે સત્પુરુષો મહા પુણ્યશાળી તેમજ ધન્યવાદને પાત્ર છે. પ્રત્યેક સુજ્ઞપુરુષોને મારો વિનયભાવભૂષિત એજ વોધ છે કે નવતત્ત્વને સ્વબુદ્ધચાનુસાર યથાર્થ જાણવાં.

મહાવીર ભગવંતનાં શાસનમાં વહુ મતમતાંતર પડી ગયા છે, તેનું મુખ્ય કારણ તત્ત્વજ્ઞાન ભળીથી ઉપાસક વર્ગનું લક્ષ ગયું છે. માત્ર ક્રિયાભાવપર રાચતા રહ્યા; જેનું પરિણામ દષ્ટિગોચર છે. વર્તમાન શોધમાં આવેલી પૃથ્વિની વસતિ લગભગ દોઢ અબજની ગણાઈ છે; તેમાં સર્વ ગચ્છની મલીને જૈનપ્રજા માત્ર વીશ લાખ છે. એ પ્રજા તે શ્રમણોપાસક છે. એમાંથી હું ધારું છું કે નવતત્ત્વને પઠનરૂપે

बे हजार पुरुषो पण मांड जाणता हशे; मनन अने विचार पूर्वक तो आंगळीने ढेरवे गणी शकीए तेढला पुरुषो पण जाणता नहीं हशे. ज्यारे आवी पतित स्थिति तत्त्वज्ञान संबंधी थइ गइ छे त्यारेज मतमतांतर वधी पड्यांछे. एक लौकिक कथन छे के “सो शाणे एक मत” तेम अनेक तत्त्वविचारक पुरुषोना मतमां भिन्नता बहुधा आवती नथी, माटे तत्त्वावबोध परम आवश्यक छे.

ए नवतत्त्व विचार संबंधी प्रत्येक मुनिओने मारी विज्ञप्ति छे के विवेक अने गुरुगम्यताथी एनुं ज्ञान विशेष वृद्धिमान करवुं; एथी तेओनां पवित्र पंच महावृत्त द्रढ थशे; जिनेश्वरनां वचनामृतना अनुपम आनंदनी प्रसादि मळशे; मुनित्वआचार पाळवामां सरळ थइ पडशे; ज्ञान अने क्रिया विशुद्ध रहेवाथी सम्यक्त्वनो उदय थशे; परिणामे भवांत थइ जशे.

शिक्षापाठ ८५. तत्त्वावबोध भाग ४.

जे जे श्रमणोपासक नवतत्त्व पठनरूपे पण जाणता नथी तेओए ते अवश्य जाणवां. जाण्या पछी बहु मनन करवां. समजाय तेढला गंभिर आशय गुरुगम्यताथी सद्भावे करीने समजवा. एथी आत्मज्ञान उज्ज्वळता पामशे; अने यमनियमादिकनुं बहु पालन थशे.

નવતત્ત્વ એટલે તેનું એક સામાન્યગુંથનયુક્ત પુસ્તક હોય તે નહીં; પરંતુ જે જે સ્થળે જે જે વિચારો જ્ઞાનીઓએ પ્રણીત કર્યા છે, તે તે વિચારો નવતત્ત્વમાંના અમુક એક બે કે વિશેષ તત્ત્વના હોય છે. કેવળી ભગવાને એ શ્રેણિઓથી સકલ જગત્મંડલ દર્શાવી દીધું છે; એથી જેમ જેમ નયાદિ ભેદથી એ તત્ત્વજ્ઞાન મલશે તેમ તેમ અપૂર્વ આનંદ અને નિર્મલતાની પ્રાપ્તિ થશે; માત્ર વિવેક, ગુરુગમ્યતા અને અપ્રમાદ જોડે. એ નવતત્ત્વજ્ઞાન મને બહુ પ્રિય છે. એના રસાનુભવિયો પણ મને સદૈવ પ્રિય છે.

કાલભેદે કરીને આ વચ્ચે માત્ર મતિ અને શ્રુત એ બે જ્ઞાન ભરતક્ષેત્રે વિદ્યમાન છે; બાકીનાં ત્રણ જ્ઞાન વ્યવચ્છેદ છે; છતાં જેમ જેમ પૂર્ણશ્રદ્ધાભાવથી એ નવતત્ત્વજ્ઞાનના વિચારોની ગુફામાં ઉતરાય છે, તેમ તેમ તેના અંદર અદ્ભુત આત્મપ્રકાશ, આનંદ, સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાનની સ્ફૂરણા, ઉત્તમ વિનોદ અને ગંભીર ચલકાટ ડિંગ્ કરી દે, શુદ્ધ સમ્યગ્ જ્ઞાનનો તે વિચારો બહુ ઉદય કરે છે. સ્યાદ્વાદ વચ્ચનામૃતના અનંત સુંદર આશય સમજવાની શક્તિ આ કાલમાં આ ક્ષેત્રથી વિચ્છેદ ગયેલી છતાં તે પરત્વે જે જે સુંદર આશયો સમજાય છે તે તે આશયો અતિ અતિ ગંભીર તત્ત્વથી ભરેલા છે. પુનઃપુનઃ તે આશયો મનન કરાય તો ચાર્વાકમતિના ચંચલ મનુષ્યને પણ સદ્ધર્મમાં સ્થિર કરી દે તેવા છે. સંક્ષેપમાં સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ, પવિત્રતા, મહાશીલ

નિર્મલ ડંડા અને ગંભીર વિચાર, સ્વચ્છ વૈરાગ્યની ભેટ એ તત્ત્વજ્ઞાનથી મળે છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૬. તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૫.

એકવાર એક સમર્થ વિદ્વાનસાથે નિર્ગ્રંથપ્રવચનની ચમત્કૃતિ સંબંધી વાતચિત થઈ ; તેના સંબંધમાં તે વિદ્વાને જણાવ્યું કે આટલું હું માન્ય રાખું છું કે મહાવીર એ એક સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષ હતા ; એમણે જે વોધ કર્યો છે, તે ફીલી લઈ પ્રજાવંત પુરુષોએ અંગ ઉપાંગની યોજના કરી છે ; તેના જે વિચારો છે તે ચમત્કૃતિ ભરેલા છે ; પરંતુ એ ઉપરથી લોકાલોકનું જ્ઞાન એમાં રહ્યું છે એમ હું કહી ન શકું. એમ છતાં જો તમે કંઈ એ સંબંધી પ્રમાણ આપતા હો તો હું એ વાતની કંઈ શ્રદ્ધા લાવી શકું. એના ઉત્તરમાં મેં એમ કહ્યું કે હું કંઈ જૈન વચનામૃતને યથાર્થ તો શું પણ વિશેષ ભેદે કરીને પણ જાણતો નથી ; પણ જે સામાન્ય ભાવે જાણું છું એથી પણ પ્રમાણ આપી શકું સ્વરો. પછી નવતત્ત્વવિજ્ઞાન સંબંધી વાતચિત નીકળી. મેં કહ્યું એમાં આંખી સૃષ્ટિનું જ્ઞાન આવી જાય છે ; પરંતુ યથાર્થ સમજવાની શક્તિ જોડે. પછી તેઓએ એ કથનનું પ્રમાણ માર્યું, ત્યારે આઠ કર્મ મેં કહી વતાવ્યાં ; તેની સાથે એમ સૂચવ્યું કે એ શિવાય એનાથી ભિન્ન ભાવ દર્શાવે એવું નવમું કર્મ.

શોધી આપો; પાપની અને પુણ્યની પ્રકૃતિયોં કહીને કહ્યું
આ શિવાય એક પણ વધારે પ્રકૃતિ શોધી આપો. એમ કહેતાં
અનુક્રમે વાત લીધી. પ્રથમ જીવના ભેદ કહી પૂછ્યું એમાં
કંઈ ન્યૂનાધિક કહેવા માગો છો? અજીવદ્રવ્યના ભેદ કહી
પૂછ્યું. કંઈ વિશેષતા કહો છો? એમ નવતત્ત્વ સંબંધી વાત-
ચિત થઈ ત્યારે તેઓએ થોડીવાર વિચાર કરીને કહ્યું આતો
મહાવીરની કહેવાની અદ્ભુત ચમત્કૃતિ છે કે જીવનો એક
નવો ભેદ મળતો નથી; તેમ પાપપુણ્યાદિકની એક પ્રકૃતિ
વિશેષ મળતી નથી; અને નવમું કર્મ પણ મળતું નથી. આવા
આવા તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો જૈનમાં છે એ મારું લક્ષ નહોતું
આમાં આવી સૃષ્ટિનું તત્ત્વજ્ઞાન કેટલેક અંશે આવી શકે સ્વરૂં.

શિક્ષાપાઠ ૮૭. તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૬.

એનો ઉત્તર આ મળીથી એમ થયો કે હજુ આપ
આટલું કહો છો તે પણ જૈનના તત્ત્વવિચારો આપના હૃદયે
આવ્યા નથી ત્યાંસુધી; પરંતુ હું મધ્યસ્થતાથી સત્ય કહું
છડં કે એમાં જે વિશુદ્ધજ્ઞાન વતાવ્યું છે તે ક્યાંયે નથી;
અને સર્વ મતોએ જે જ્ઞાન વતાવ્યું છે તે મહાવીરના તત્ત્વજ્ઞાન-
ના એક ભાગમાં આવી જાય છે. એનું કથન સ્યાદ્વાદ છે,
એક પક્ષી નથી.

તમે કહ્યું કે કેટલેક અંશે સૃષ્ટિનું તત્ત્વજ્ઞાન એમાં આવી
શકે સ્વરૂં; પરંતુ એ મિશ્રવચન છે. અંમારી સમજવાની

अल्पज्ञताथी एम बने खरुं; परंतु एथी ए तत्त्वोमां कंड अपूर्णता छे एमतो नथीज. आ कंड पक्षपाती कथन नथी. विचार करी आखी सृष्टिमांथी ए शिवायनुं एक दशमुं तत्त्व शोधतां कोइ काले ते मळनार नथी. ए संबंधी प्रसंगोपात आपणे ज्यारे वातचित अने मध्यस्थ चर्चा थाय त्यारे निःशंका थाय.

उत्तरमां तेओए कहुं के आ उपरथी मने एम तो निःशंकता छे के जैन अद्भुत दर्शन छे. श्रेणिपूर्वक तमे मने केटलाक नवतत्त्वना भाग कही बताव्या एथी हुं एम बेधडक कही शकुं छउं के महावीर गुप्तभेदने पामेला पुरुष हता. एम सहजसाज वात करीने “उपन्नेवा” “विघनेवा” “धुवेवा” ए लब्धिवाक्य मने तेओए कहुं. ते कही बताव्या पछी तेओए एम जणाव्युं के आ शब्दोना सामान्य अर्थमां तो कंड चमत्कृति देखाती नथी; उपजनुं, नाश थनुं अने अचळता, एम ए त्रण शब्दोना अर्थ छे. परंतु श्रीमन् गणधरोए तो एम दर्शितकर्युं छे के ए वचनो गुरुमुखथी श्रवण करतां आगळना भाविक शिष्योने द्वादशांगीनुं आशय भरित ज्ञान थतुं हतुं ? ए माटे में कंडक विचारो पहोंचाडी जोया छतां मने तो एम लाग्युं के ए बनवुं असंभवित छे, कारण अति अति सूक्ष्म मानेलुं सिद्धांतिक ज्ञान एमां क्यांथी शमाय ? ए संबंधी तमे कंड लक्ष पहोंचाडी शकशो ?

શિક્ષાપાઠ ૯૯. તત્વાવબોધ ભાગ ૭.

ઉત્તરમાં મેં કહ્યું કે આ કાલમાં ત્રણ મહાજ્ઞાન ભાર-
તથી વિચ્છેદ છે ; તેમ છતાં હું કંઈ સર્વજ્ઞ કે મહાપ્રજ્ઞાવંત
નથી છતાં મારું જેટલું સામાન્ય લક્ષ પહોંચે તેટલું પહોંચાડી
કંઈ સમાધાન કરી શકીશ, એમ મને સંભવ રહેછે. ત્યારે
તેમણે કહ્યું જો તેમ સંભવ થતો હોય તો એ ત્રિપદી જીવપર
“ના” ને “હા” વિચારે ઉતરો. તે એમ કે જીવ શું ઉત્પ-
ત્તિરૂપ છે ? તો કે ના. જીવ શું વિઘ્નતારૂપ છે ? તો કે ના.
જીવ શું ધ્રુવતારૂપ છે ? તો કે ના. આમ એક વખત ઉતારો
અને બીજી વખત જીવ શું ઉત્પત્તિરૂપ છે ? તો કે હા. જીવ
શું વિઘ્નતારૂપ છે ? તો કે હા. જીવ શું ધ્રુવતારૂપ છે ? તો
કે હા. આમ ઉતારો. આ વિચારો આજ્ઞા મંડળે એકત્ર
કરી યોજ્યા છે. એ જો યથાર્થ કહી ન શકાય તો અનેક
પ્રકારથી દૂષણ આવી શકે. વિઘ્નરૂપે હોય એ વસ્તુ ધ્રુવરૂપે
હોય નહીં, એ પહેલી શંકા. જો ઉત્પત્તિ, વિઘ્નતા અને ધ્રુવતા
નથી તો જીવ કયાં પ્રમાણથી સિદ્ધ કરશો ? એ બીજી
શંકા. વિઘ્નતા અને ધ્રુવતાને પરસ્પર વિરોધાભાસ એ ત્રીજી
શંકા. જીવ કેવલ ધ્રુવ છે તો ઉત્પત્તિમાં હા કહી એ અસ-
ત્ય. એ ચોથો વિરોધ. ઉત્પન્ન જીવનો ધ્રુવ ભાવ કહો તો
ઉત્પન્ન કોણે કર્યો ? એ પાંચમી શંકા અને વિરોધ. અના-
દિપણું જતું રહેછે એ છઠી શંકા. કેવલ ધ્રુવ વિઘ્નરૂપે છે એમ
કહો તો ચાર્વાકમિશ્ર વચન થયું એ સાતમો દોષ. ઉત્પત્તિ

અને વિઘ્નરૂપ કહેશે તો કેવલ ચાર્વાકનો સિદ્ધાંત એ આઠમો દોષ. ઉત્પત્તિની ના, વિઘ્નતાની ના અને ધ્રુવતાની ના કહી પછી ત્રણેની હા કહી એના વળી પાછા છ દોષ. એટલે સર્વાંશે ચૌદ દોષ. કેવલ ધ્રુવતા જતાં તીર્થકરનાં વચન ત્રુટી જાય એ પંદરમો દોષ. ઉત્પત્તિ ધ્રુવતા લેતાં કર્તાની સિદ્ધિ થાય જેથી સર્વજ્ઞ વચન ત્રુટી જાય એ સોઠમો દોષ. ઉત્પત્તિ વિઘ્નતારૂપે પાપપુણ્યાદિકનો અભાવ એટલે ધર્મા-ધર્મ સઘલું ગયું એ સત્તરમો દોષ. ઉત્પત્તિ વિઘ્નતા અને સામાન્ય સ્થિતિથી (કેવલ અચલ નહીં) ત્રિગુણાત્મક માયા સિદ્ધ થાયછે એ અઠારમો દોષ.

શિક્ષાપાઠ ૮૯. તત્વાવબોધ ભાગ ૮.

એટલા દોષ એ કથનો સિદ્ધ ન થતાં આવે છે. એક જૈનમુનિએ મને અને મારા મિત્રમંડળને એમ કહ્યું હતું કે જૈનસપ્તધંગી નય અપૂર્વ છે, અને એથી સર્વ પદાર્થ સિદ્ધ થાય છે. નાસ્તિ, અસ્તિના એમાં અગમ્યભેદ રહ્યા છે. આ કથન સાંભળી અમે વધા ઘેર આવ્યા પછી યોજના કરતાં કરતાં આ લઘ્વિવાક્યની જીવપર યોજના કરી. હું ધારું છું કે એવી નાસ્તિ અસ્તિના વન્નેભાવ જીવપર નહીં ઉતરી શકે. લઘ્વિવાક્યો પણ ક્લેશરૂપ થઈ પડશે. તોપણ એ મળી મારી કંઈ તિરસ્કારની દ્રષ્ટિ નથી.

आना उत्तरमां में कहूं के आपे जे नास्ति अने अस्ति नय जीवपर उतारवा धार्यो ते सनिक्षेप शैलीथी नथी, एटले वखते एमांथी एकांतिक पक्ष लेइ जवाय; तेम वळी हुं कंइ स्याद्वाद शैलीनो यथार्थ जाणनार नथी, मंदमतिथी लेश भाग जाणुं छुं. नास्ति अस्ति नय पण आपे यथार्थ शैली पूर्वक उतार्यो नथी. एटले हुं तर्कथी जे उत्तर दइ शकुं ते आप सांभळो.

उत्पत्तिमां “ना” एवी जे योजना करी छे ते एम यथार्थ थइ शके के “जीव अनादि अनंत छे.”

विघ्नतामां “ना” एवी जे योजना करी छे ते एम यथार्थ थइ शके के “एनो कोइ काळे नाश नथी.”

ध्रुवतामां “ना” एवी जे योजना करी छे ते एम यथार्थ थइ शके के “एक देहमां ते सदैवने माटे रहेनार नथी.”

शिक्षापाठ ९०. तत्त्वावबोध भाग ९.

उत्पत्तिमां “हा” एवी जे योजना करी छे ते एम यथार्थ थइ शके के “जीवनो मोक्ष थया सुधी एक देहमांथी च्यवन पामी ते दीजा देहमां उपजे छे.”

विघ्नतामां “हा” एवी जे योजना करी छे ते एम यथार्थ थइ शके के “ते जे देहमांथी आव्यो त्यांथी विघ्न

पाम्यो; वा क्षण क्षण प्रति एनी आत्मिक ऋद्धि विषया-
दिक मरणवडे रुंधाई रही छे, ए रूपे विघ्नता योजी
शकाय छे.

ध्रुवतामां “हा” एवी जे योजना कही छे ते एम
यथार्थ थइ शके के “द्रव्ये करी जीव कोइ काळे नाश रूप
नथी, त्रिकाळ सिद्ध छे.”

हवे एथी करीने एटले ए अपेक्षाओ लक्षमां राखतां
योजेला दोष पण हुं धारुं छउं के टळी जशे.

१ जीव विघ्नरूपे नथी माटे ध्रुवता सिद्ध थइ. ए
पहेलो दोष टळ्यो.

२ उत्पत्ति, विघ्नता अने ध्रुवता ए भिन्न भिन्न न्याये
सिद्ध थइ; एटले जीवतुं सत्यत्व सिद्ध थयुं ए बीजो
दोष गयो.

३ जीवनां सत्यस्वरूपे ध्रुवता सिद्ध थइ एटले विघ्नता
गइ. ए बीजो दोष गयो.

४ द्रव्य भावे जीवनी उत्पत्ति असिद्ध थइ ए चौथो
दोष गयो.

५ अनादि जीव सिद्ध थयो एटले उत्पत्ति संबंधीनो
पांचमो दोष गयो.

६ उत्पत्ति असिद्ध थइ एटले कर्ता संबंधीनो छठो दोष
गयो.

७ ध्रुवता साथे विघ्नता लेतां अबाध थयुं एटले चार्वाकमिश्रवचननो सातमो दोष गयो.

८ उत्पत्ति अने विघ्नता प्रथक् प्रथक् देहे सिद्ध थइ माटे केवल चार्वाकसिद्धांत ए नामनो आठमो दोष गयो.

१४ शंकानो परस्परनो विरोधाभास जतां चौदसुधीना दोष गया.

१५ अनादि अनंतता सिद्ध थतां स्याद्वादवचन सत्य थयुं ए पंदरमो दोष गयो.

१६ कर्त्ता नथी ए सिद्ध थतां जिनवचननी सत्यता रही ए सोलमो दोष गयो.

१७ धर्माधर्म, देहादिक पुनरावर्त्तन सिद्ध थतां सत्तरमो दोष गयो.

१८ ए सर्व वात सिद्ध थतां त्रिगुणात्मक माया असिद्ध थइ ए अठारमो दोष गयो.

शिक्षापाठ ९१. तत्त्वावबोध भाग १०.

आपनी योजेली योजना हुं धारुं छउं के आथी समाधान पामी हशे. आ कंइ यथार्थ शैली उतारी नथी, तोपण एमां कंइ पण विनोद मळी शके तेम छे. ए उपर विशेष विवेचनने माटे व्होळो वखत जोड़ए एटले वधारे

कहेतो नथी; पण एक बे टुंकी वात आपने कहेवानी छे ते जो आ समाधान योग्य थयुं होय तो कहुं. पछी तेओ तरफथी मनमानतो उत्तर मल्यो, अने एक बे वात जे कहेवानी होय ते सहर्ष कहो एम तेओए कह्युं.

पछी में मारी वात संजीवन करी लब्धि संबंधी कह्युं. आप ए लब्धि संबंधी शंका करो के एने क्लेशरूप कहो तो ए वचनो ने अन्याय मळे छे. एमां अति अति उज्ज्वल आत्मिक शक्ति गुरुगम्यता अने वैराग्य जोड़ए छीए. ज्यां सुधी तेम नथी, त्यांसुधी लब्धि विषे शंका रहे खरी; पण हुं धारुं छउं के आ वेळा ए संबंधी कहेला बे बोल निरर्थक नहीं जाय. ते ए के जेम आ योजना नास्ति अस्तिपर योजी जोड़, तेम एमां पण बहु सूक्ष्म विचार करवाना छे. देहे देहनी प्रथक् प्रथक् उत्पत्ति, च्यवन, विश्राम, गर्भा धान, पर्याप्ति, इंद्रिय, सत्ता, ज्ञान, संज्ञा, आयुष्य, विषय इत्यादि अनेक कर्मप्रकृति प्रत्येक भेदे लेतां जे विचारो ए लब्धिथी नीकळे ते अपूर्व छे. ज्यां सुधी लक्ष पहुँचे त्यां सुधी सघळा विचार करे छे. परंतु द्रव्यार्थिक भावार्थिक नये आखी सृष्टिनुं ज्ञान ए त्रण शब्दोमां रह्युं छे, तेनो विचार कोइज करे छे; ते सद्गुरु मुखनी पवित्र लब्धिरूपे ज्यारे आवे त्यारे द्वादशांगी ज्ञान शा माटे न थाय ? जगत् एम कहेतांज मनुष्य एक घर, एक वास, एक गाम, एक शहर, एक देश, एक खंड एक पृथिव ए सघळुं मूकी दइ असंख्यात द्वीप समुद्रादिथी भरपूर वस्तु केम समजी जाय

છે? એનું કારણ માત્ર એટલુંજ કે તે એ શબ્દની બહોલતાને સમજ્યું છે, કિંવા એનું લક્ષ એવી અમુક બહોલતાએ પહોં-
ચ્યું છે; જેથી જગત્ એમ કહેતાં એવડો મોટો મર્મ સમજી
શકેછે; તેમજ ઋજુ અને સરલ સત્પાત્ર શિષ્યો નિર્ગ્રંથ ગુરુથી
એ ત્રણ શબ્દોની ગમ્યતા લઈ દ્વાદશાંગી જ્ઞાન પામતા હતા.
આવી રીતે તે લબ્ધિ અલ્પજ્ઞતા છતાં વિવેક જોતાં ક્લેશ-
રૂપ નથી.

શિક્ષાપાઠ ૧૨. તત્વાવબોધ ભાગ ૧૧.

એમજ નવતત્ત્વ સંબંધી છે. જે મધ્ય વયના ક્ષત્રિયપુત્ર
જગત્ અનાદિ છે, એમ વેધક કહી કર્તાને ઉડાડ્યો હશે,
તે તે પુરુષે શું કંઈ સર્વજ્ઞતાના ગુપ્ત ભેદ વિના કર્યું હશે?
તેમ એની નિર્દોષતા વિષે જ્યારે આપ વાંચશો ત્યારે નિશ્ચય
એવો વિચાર કરશો કે એ પરમેશ્વર હતા. કર્તા નહોતા
અને જગત્ અનાદિ હતું તો તેમ કહ્યું. એના અપક્ષપાતી
અને કેવલ તત્ત્વમય વિચારો આપે અવશ્ય વિશોધવા યોગ્ય
છે. જૈન દર્શનના અવર્ણવાદીઓ જૈનને નથી જાણતા એટલે
એને અન્યાય આપે છે, તે મમત્વથી અધોગતિ સેવશે.

આ પછી કેટલીક વાતચિત થઈ. પ્રસંગોપાત એ તત્ત્વ
વિચારવાનું વચન લઈને સદર્ષ હું ત્યાંથી ઉઠ્યો હતો.

તત્ત્વાવબોધના સંબંધમાં આ કથન કહેવાયું, અનંતભે-
દથી ભરેલા એ તત્ત્વ વિચારો કાલભેદથી જેટલા જ્ઞેય થાય
તેટલા જાણવા; ગ્રાહ્ય થાય તેટલા ગ્રહવા; અને ત્યાજ્ય
દેખાય તેટલા ત્યાગવા.

એ તત્ત્વોને જે યથાર્થ જાણેછે, તે અનંત ચતુષ્ટયથી
વિરાજમાન થાય છે એ સત્ય સમજવું; એ નવતત્ત્વનાં ક્રમ-
વાર નામ મુકવામાં પણ અરધું સૂચવન જીવને મોક્ષની
નિકટતાનું જણાય છે!

શિક્ષાપાઠ ૧૩. તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૧૨.

એતો તમારા લક્ષમાં છે કે જીવ અજીવ એ અનુક્રમથી
છેવટે મોક્ષ નામ આવે છે. હવે તે એક પછી એક મૂકી
જડે તો જીવ અને મોક્ષને અનુક્રમે આદ્યંત રહેવું પડશે.

જીવ.

અજીવ.

પુણ્ય.

પાપ.

આશ્રવ.

સંવર.

નિર્જરા.

બંધ.

મોક્ષ.

મેં આગળ કહ્યું હતું કે એ નામ મુકવામાં જીવ અને મોક્ષને નિકટતા છે. છતાં આ નિકટતા તો ન થઈ. પણ જીવ અને અજીવને નિકટતા થઈ. વસ્તુતઃ એમ નથી. અજ્ઞાનવડે તો એ વન્નેનેજ નિકટતા રહીછે; પણ જ્ઞાનવડે જીવ અને મોક્ષને નિકટતા રહીછે જેમકે :—

હવે જુઓ એ વન્નેને કંઈ નિકટતા આવી છે? હા. કહેલી નિકટતા આવી ગઈ છે. પણ એ નિકટતા તો દ્રવ્ય-રૂપ છે. જ્યારે ભાવે નિકટતા આવે ત્યારે સર્વ સિદ્ધ થાય-એ દ્રવ્ય નિકટતાનું સાધન સત્પરમાત્મતત્ત્વ, સદ્ગુરુતત્ત્વ અને સદ્ધર્મતત્ત્વ ઓઝાંચી સર્દહવું એ છે. ભાવનિકટતા એટલે કેવળ એકજ રૂપ થવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર સાધનરૂપ છે.

ए चक्रथी एवी पण आशंका थाय के ज्यारे वने निकट छे त्यारे शुं बाकीनां त्यागवां? उत्तरमां एम कहुं छुं के जो सर्व त्यागी शकता हो तो त्यागी द्यो, एटले मोक्ष-रूपज थशो. नहितो हेय, ज्ञेय, उपादेयनो बोध ल्यो, एटले आत्मसिद्धि प्राप्त थशे.

शिक्षापाठ ९४. तत्त्वावबोध भाग १३.

जै जै हुं कही गयो ते तेः कंइ केवल जैनकुलथी जन्म पामेला पुरुषने माटे नथी, परंतु सर्वने माटेछे. तेम आ पण निःशंक मानजो के हुं जै कहुं छुं ते अपक्षपाते अने पर-मार्थ बुद्धिथी कहुं छुं.

तमने जै धर्मतत्त्व कहेवानुं छे, ते पक्षपात के स्वार्थ-बुद्धिथी कहेवानुं मने कंइ प्रयोजन नथी; पक्षपात के स्वा-र्थथी हुं तमने अधर्मतत्त्व बोधी अधोगतिने शामाटे साधुं? बारंवार तमने हुं निर्ग्रंथनां वचनामृतो माटे कहुं छुं, तेनुं कारण ते वचनामृतो तत्त्वमां परिपूर्ण छे, ते छे. जिनेश्व-रोने एवुं कोइपण कारण नहोतुं के ते निमित्ते तेओ मृषा के पक्षपाती बोधै; तेम एओ अज्ञानी नहता, के एथी मृषा बोधाइ जवाय. आशंका करशो के ए अज्ञानी नहोता ए शा उपरथी जणाय? तो तेना उत्तरमां एओना पवित्र सिद्धांतोनां रहस्यने मनन करवानुं कहुं छुं. अने एम जै करशे ते हो पुनःआशंका लेश पण नहीं करे. जैनमतप्रव-

र्त्तकोप्रति मारे कंइ राग बुद्धि नथी, के एमाटे पक्षपाते हुं
कंइपण तमने कहुं; तेमज अन्यमत प्रवर्त्तकोप्रति मारे कंइ
वैरबुद्धि नथी के मिथ्या एलुं खंडन करुं वन्नेमां हुंतो मंद-
मति मध्यस्थरूप छउं. वहु वहु मननथी अने मारी मति
ज्यांसुधी पहाँची त्यांसुधीना विचारथी हुं विनयथी कहुं
छउं, के प्रिय भव्यो ! जैन जेवुं एके पूर्ण अने पवित्रदर्शन
नथी; वीतराग जेवो एके देव नथी, तरीने अनंत दुःखथी
पार पामवुं होय तो ए सर्वज्ञ दर्शनरूप कल्पवृक्षने सेवो.

शिक्षापाठ ९५. तत्त्वावबोध भाग १४.

जैन ए एटली वधी सुक्ष्म विचार संकळनाथी भरेलुं
दर्शन छे के एमां प्रवेश करतां पण वहु वखत जोइए.
उपर उपरथी के कोइ प्रतिपक्षीना कहेवार्थी अमुक वस्तु
संवंधी अभिप्राय बांधवो के आपवो ए विवेकीनुं कर्त्तव्य
नथी. एक तळावसंपूर्ण भयुं होय, तेनुं जळ उपरथी समान
लागे छे; पण जेम जेम आगळ चालीए छीए तेम तेम वधारे
वधारे उंडापणु आवतुं जाय छे; छतां उपरतो जळ सपाटज
रहेछे; तेम जगत्तना सवळा धर्ममतो एक तळाव रूप छे,
तेने उपरथी सामान्य सपाटी जोइने सरखा कही देवा ए
उचित नथी. एम कहेनारा तत्त्वने पामेला पण नथी.
जैनना अक्केका पवित्र सिद्धांतपर विचार करतां आयुष्य
पूर्ण थाय, तोपण पार पमाय नहीं तेम रहुं छे. बाकीना

सघळा धर्ममतोना विचार जिनप्रणीत वचनामृतसिंधु
आगळ एक बिंदुरूप पण नथी. जैनमत जेणे जाण्यो, अने
सेव्यो ते केवळ निरागी अने सर्वज्ञ थइ जाय छे. एना
प्रवर्तको केवा पवित्र पुरुषो हता ! एना सिद्धांतो केवा
अखंड संपूर्ण अने दयालय छे ! एमां दूषणतो कांइ छेज
नहिं ! केवळ निर्दोष तो मात्र जेनुं दर्शन छे ! एवो एके
पारमार्थिक विषय नथी के जे जैनमां नहीं होय अने एवुं
एके तत्त्व नथी के जे जैनमां नथी ; एक विषयने अनंत भेदे
परिपूर्ण कहेनार ते जैनदर्शन छे. प्रयोजनभूततत्त्व एना
जेवुं क्यांय नथी, एक देहमां वे आत्मा नथी ; तेम आखी
सृष्टिमां वे जैन एटले जैननी तूल्य बीजुं दर्शन नथी. आम
कहेवानुं कारण थुं ? तो मात्र तेनी परिपूर्णता, निरागीता,
सत्यता अने जगद् हितेपिता.

शिक्षापाठ १६. तत्त्वावबोध भाग १५.

न्यायपूर्वक आटलुं मारे पण मान्य राखवुं जोइए के
ज्यारे एक दर्शनने परिपूर्ण कही वात सिद्ध करवी होय
त्यारे प्रतिपक्षनी मध्यस्थ बुद्धिथी अपूर्णता दर्शाववी जोइए.
पण ए वे वातपर विवेचन करवा जेटली अहीं जग्यो नथी ;
तोपण थोडुं थोडुं कहेतो आव्यो छउं. मुख्यत्वे कहेवानुं
के ए वात जेने रुचिकर थती न होयके असंभवित लागती
होय तेणे जैनतत्त्वविज्ञानी शास्त्रो अने अन्यतत्त्वविज्ञानी

शास्त्रो मध्यस्थ बुद्धिथी मनन करी न्यायने कांटे तोलन करवुं. ए उपरथी अवश्य एटलुं महावाक्य नीकलशे, के जे आगळ नगरापर डांडी ठोकीने कहेवायुं हतुं ते खरुंछे.

जगत् गाडरियो प्रवाह छे. धर्मना मतभेद संबंधीना शिक्षापाठमां दर्शाव्या प्रमाणे अनेक धर्ममतनी जाल लागी पडी छे. विशुद्ध आत्मा कोइकज थायछे. विवेकथी तत्त्वने कोइकज शोधे छे. एटले जैन तत्त्वने अन्यदर्शनियो शामाटे जाणता नथी ए खेद के आशंका करवा जेवुंज नथी.

छतां मने बहु आश्चर्य लागे छे के केवल शुद्ध परमात्मतत्त्वने पामेला, सकळ दूषणरहित, मृषा कहेवानुं जेने कंड निमित्त नथी एवा पुरुषनां कहेलां पवित्रदर्शनने पोते तो जाण्युं नहीं, पोताना आत्मानुं हित तो क्युं नहीं, पण अविवेकथी मतभेदमां आवी जइ केवल निर्दोष अने पवित्र दर्शनने नास्तिक शा माटे कहुं हसे? पण ए कहेनारा एनां तत्त्वने जाणता नहोता. बळी एनां तत्त्वने जाणवाथी पोतानी श्रद्धा फरसे, त्यारे लोको पछी पोताना आगळ कहेला मतने गांठसे नहीं; जे लौकिक मतमां पोतानी आजीविका रही छे, एवा वेदादिनी महत्ता घटाडवाथी पोतानी महत्ता घटसे; पोतानुं मिथ्या स्थापित करेलुं परमेश्वर पद चालसे नहीं. एथी जैनतत्त्वमां प्रवेश करवानी रुचिने मूलथीज बंध करवा लोकोने एवी भ्रमभुरकी आपी के जैन नास्तिक छे. लोको तो बिचारा गभरुगाडर छे;

एटले पछी विचार पण क्यांथी करे ? ए कहेवुं केटलुं मृषा अने अनर्थकारक छे ते जेणे वीतराग प्रणीत सिद्धांतो विवेकथी जाण्या छे, ते जाणे. मासुं कहेवुं मंदबुद्धिओ वखते पक्षपातमां लइ जाय.

शिक्षापाठ ९७. तत्त्वावबोध भाग १६.

पवित्र जैन दर्शनने नास्तिक कहेवरावनाराओ एक मिथ्या दलीलथी फाववा इच्छेछे, के जैन दर्शन आ जगत्ना कर्त्ता परमेश्वरने मानतुं नथी. अने जगत्कर्त्ता परमेश्वरने जे नथी मानता ते तो नास्तिकज छे, एवी मानी लीधेली वात भद्रिकजनोने शीघ्र चोंटी रहे छे. कारण तेओमां यथार्थ विचार करवानी प्रेरणा नथी. पण जो ए उपरथी एम विचारमां आवे के त्यारे जैन जगत्ने अनादि अनंत कहे छे ते कया न्यायथी कहेछे ? जगत्कर्त्ता नथी एम कहे-वामां एमनुं निमित्त शुं छे ? एम एक पछी. एक भेदरूप विचारथी तेओ जैननी पवित्रतापर आवी शके. जगत् रचवानी परमेश्वरने जरूर शी हती ? रच्युं तो सुख दुःख मूकवानुं कारण शुं हतुं ? रचीने मोत शा माटे मूक्युं ? ए लीला कोने बताववी हती ? रच्युं तो क्यां कर्मथी रच्युं ? ते पहेलां रचवानी इच्छा कां नहोती ? इश्वर कोण ? जगत्ना पदार्थ कोण ? अने इच्छा कोण ? रच्युं तो जगत्मां एकज धर्मनुं प्रवर्त्तन राखवुं हतुं; आम भ्रमणमां नाखवानी जरूर

शी होती ? कदापी एम मानो के ए विचारानी भूल थइ !
हशे ! क्षमा करीए ! पण एवं दोढ डहापण क्यांथी सृज्युं के
एनेज मूळथी उखेडनार एवा महावीर जेवा पुरुषोने जन्म
आप्यो ? एनां कहेलां दर्शनने जगत्मां विद्यमानता कां आपी ?
पोताना पगपर हाथे करीने कुहाडो मारवानी एने शुं अवश्य
हती ? एक तो जाणे ए प्रकारे विचार, अने बाकी बीजा
प्रकारे ए विचार के जैनदर्शन प्रवर्तकोने एनाथी कंइ द्वेष
हतो ? जगत्कर्ता होत तो एम कहेवाथी एओना लाभने
कंइ हानि पहुँचती हती ? जगत्कर्ता नथी, जगत् अनादि
अनंत छे; एम कहेवामां एमने कंइ महत्ता मळी जती हती ?
आवा अनेक विचारो विचारतां जणाइ आवशे के जगतनुं
स्वरूप छे तेमज ते पवित्र पुरुषोए कह्युं छे. एमां भिन्नभाव
कहेवानुं एमने लेशमात्र प्रयोजन नहोतुं. सूक्ष्ममांसूक्ष्म जंतुनी
रक्षा जेणे प्रणीत करीछे, एक रजकणथी करीने आखां
जगत्ना विचारो जेणे सर्व भेदे कहाछे तेवा पुरुषोनां
पवित्र दर्शनने नास्तिक कहेनारा कथि गतिने पामशे ए
विचारतां दया आवे छे ?

शिक्षापाठ ९८. तत्त्वावबोध भाग १७.

जे न्यायथी जय मेळवी शकतो नथी; ते पछी गाळो
भांडे छे; तेमपवित्रजैनना अखंड तत्त्वसिद्धांतो शंकराचार्य,
दयानंद सन्यासी वगरे ज्यारे तोडी न शक्या त्यारे पछी

जैन नास्तिक है, सो चार्वाकमेंसे उत्पन्न हुआ है एम कहेवा मांडयुं. पण ए स्थले कोइ प्रश्न करे, के महाराज ! ए विवेचन तमे पछी करो. एवा शब्दो कहेवामां कंइ वखत विवेक के ज्ञान जोइतुं नथी; पण आनो उत्तर आपो के जैन वेदथी कयि वस्तुमां उतरतो छे; एतुं ज्ञान, एनो बोध, एतुं रहस्य, अने एतुं सत्शील केवुं छे ते एकवार कहो ? आपना वेद विचारो कयी बाबतमां जैनथी चढे छे ? आम ज्यारे मर्म-स्थानपर आवे त्यारे मौनता शीवाय तेओ पासे बीजुं कंइ साधन रहे नहीं. जे सत्पुरुषोनां वचनामृत अने योगवळथी आ सृष्टिमां सत्यदया, तत्त्वज्ञान अने महाशील उदय पामेछे, ते पुरुषो करतां जे पुरुषो गृंगारमां राच्या पड्या छे, सामान्य तत्त्वज्ञानने पण नथी जाणता, जेनो आचार पण पूर्ण नथी, तेने चढता कहेवा परमेश्वरने नामे स्थापवा अने सत्य-स्वरूपनी अवर्ण भाषा बोलवी, परमात्म स्वरूप पामेलाने नास्तिक कहेवा, ए एमनी केटली वधी कर्मनी बहोलतानुं सूचवन करे छे ? परंतु जगत् मोहांध छे; मतभेद छे त्यां अंधारुं छे. ममत्व के राग छे त्यां सत्य तत्त्व नथी, ए बात आपणे शा माटे न विचारवी ?

हुं एक मुख्य बात तमने कहुं छउं कै जे ममत्वरहितनी अने न्यायनी छे. ते ए छे के गमे ते दर्शनने तमे मानो; गमे तो पछी तमारी द्रष्टिमां आवे तेम जैनने कहो, सर्व दर्शननां शास्त्रतत्त्वने जुओ तेम जैनतत्त्वने पण जुओ स्वतंत्र आत्मिकशक्ति ए जे योग्य लागे ते अंगीकार करो. मारुं के

बीजा गमे तेनुं भले एकदम तमेमान्य न करो पण तत्त्वने विचारो?

शिक्षापाठ ९९. समाजनी अगत्य.

आंग्लभौमियो संसार संबंधी अनेक कळा कौशल्यमां शायी विजय पाव्या छे? ए विचार करतां आपणने तत्काल जणाशे के तेओनो बहु उत्साह अने ए उत्साहमां अनेकनुं मळवुं. कळाकाशल्यना ए उत्साही काममां ए अनेक पुरुषोनी उभी थएली सभा के समाजे परिणाम शुं मेळवुं? तो उत्तरमां एम आवशे के लक्ष्मी, कीर्त्ति अने अधिकार. ए एमनां उदाहरण उपरथी ए जातिनां कळाकौशल्यो शोधवानो हुं अहीं बोध करतो नथी; परंतु सर्वज्ञ भगवाननुं कहेलुं गुप्त तत्त्व प्रमाद स्थितिमां आवी पडयुं छे, तेने प्रकाशित करवा तथा पूर्वाचार्योंनां गुंथेलां महान शास्त्रो एकत्र करवा, पडेल गच्छना मतमतांतरने टाळवा तेमज धर्मविद्याने प्रफुल्लित करवा सदाचरणी श्रीमंत अने धीमंत बनेए मळीने एक महान समाज स्थापन करवानी अवश्य छे, एम दर्शावुं छुं. पवित्र स्याद्वादमतनुं ढंकायलुं तत्त्व प्रसिद्धिमां आणवा ज्यां सुधी प्रयोजन नथी, त्यां सुधी शासननी उन्नति पण नथी. लक्ष्मी, कीर्त्ति अने अधिकार संसारी कळाकौशल्यथी मळे छे, परंतु आ धर्मकळाकौशल्यथी तो सर्व सिद्धि सांपडशे. महान समाजना अंतर्गत उपसमाज

સ્થાપવા, વાડામાં વેસી રહેવા કરતાં મતમતાંતર તજી એમ કરવું યોગ્ય છે. હું ઇચ્છું છું કે તે કૃતની સિદ્ધિ થઈ જૈનાંતર્ગચ્છ મતભેદ ટળે; સત્ય વસ્તુ ઉપર મનુષ્યમંડળનું લક્ષ આવે; અને મમત્વ જાય!

શિક્ષાપાઠ ૧૦૦. મનોનિગ્રહનાં વિઘ્ન.

વારંવાર જે ઘોષ કરવામાં આવ્યો છે તેમાંથી મુખ્ય તાત્પર્ય નીકળે છે તે એ છે કે આત્માને તારો અને તારવા માટે તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ કરો; તથા સત્શીલને સેવો. એ પ્રાપ્ત કરવા જે જે માર્ગ દર્શાવ્યા તે તે માર્ગ મનોનિગ્રહતાને આધીન છે. મનોનિગ્રહતા થવા લક્ષની વહોળતા કરવી જરૂરની છે. વહોળતામાં વિઘ્નરૂપ નીચેના દોષ છે.

૧ આલસ.	૧૧ તુચ્છવસ્તુથી આનંદ.
૨ અનિયમિત ઇન્દ્રિય.	૧૨ રસગારવલુબ્ધતા.
૩ વિશેષ આહાર.	૧૩ અતિભોગ.
૪ ઉન્માદ પ્રકૃતિ.	૧૪ પારકું અનિષ્ટ ઇચ્છવું.
૫ માયાપ્રપંચ.	૧૫ કારણવિનાનું રહવું.
૬ અનિયમિત કામ.	૧૬ જ્ઞાજ્ઞાનો સ્નેહ.
૭ અકરણીયવિલાસ.	૧૭ અયોગ્યસ્થળે જવું.
૮ માન.	૧૮ એકે ઉત્તમ નિયમ

૧૮૬ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત મોક્ષમાળા.

૯ મર્યાદાઉપરાંતકામ. સાધ્ય ન કરવો.

૧૦ આપવડાઈ.

જ્યાંસુધી આ અષ્ટાદશ વિગ્રથી મનનો સંબંધછે, ત્યાં સુધી અષ્ટાદશ પાપસ્થાનક ક્ષય થવાનાં નથી. આ અષ્ટાદશ દોષ જવાથી મનોનિગ્રહતા અને ધારેલી સિદ્ધિ થઈ શકેછે. એ દોષ જ્યાંસુધી મનથી નિકટતા ધરાવેછે ત્યાંસુધી કોઈપણ મનુષ્ય આત્મસાર્થક કરવાનો નથી. અતિ ભોગને સ્થળે સામાન્ય ભાગ નહીં, પણ કેવલભોગ ત્યાગવૃત્ત જેણે ધર્યુંછે, તેમજ એ એકે દોષનું મૂલ જેનાં હૃદયમાં નથી તે સત્પુરુષ મહદ્ભાગી છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૧. સ્મૃતિમાં રાખવાયોગ્ય મહાવાક્યો.

૧ એક ભેદે નિયમ એ આ જગત્નો પ્રવર્તક છે.

૨ જે મનુષ્ય સત્પુરુષોનાં ચરિત્રરહસ્યને પામેછે તે મનુષ્ય પરમેશ્વર થાયછે.

૩ ચંચલ ચિત્ત એ સર્વ વિપમ દુઃખનું મુલિયું છે.

૪ જ્ઞાજ્ઞાનો મેળાપ અને થોડા સાથે અતિ સમાગમ એ વસ્ત્રે સમાન દુઃખદાયક છે.

૫ સમસ્તભાવિતું મળવું એને જ્ઞાનીઓ એકાંત હકેછે.

६ इंद्रियो तमने जीते अने सुख मानो ते करतां तेने तमे जीतवामांज सुख, आनंद अने परमपद प्राप्त करशो.

७ रागविना संसार नथी अने संसारविना राग नथी.

८ युवावयनो सर्व संग परित्याग परमपदने आपेछे.

९ ते वस्तुना विचारमां पहाँचो के जे वस्तु अतींद्रिय स्वरूप छे.

१० गुणीना गुणमां अनुरक्त थाओ.

शिक्षापाठ १०२. विविध प्रश्नो भाग १.

आजे तमने हुं केटलांक प्रश्नो निर्ग्रथप्रवचनानुसार उत्तर आपवा माटे पूछुं छुं. कहो धर्मनी अगत्य शी छे?

उ०—अनादिकाळथी आत्मानी कर्मजाळ टाळवा माटे.

प्र०—जीव पेहेलो के कर्म?

उ०—बन्ने अनादि छे. जीव पेहेलो होय तो ए विमळ वस्तुने सळ वळगवानुं कंइ निमित्त जोइए. कर्म पेहेलां कहो तो जीव विना कर्म कर्यां कोणे ? ए न्यायथी बन्ने अनादि छे.

प्र०—जीव रूपी के अरूपी?

उ०—रूपी पण खरो; अने अरूपी पण खरो.

પ્ર૦—રૂપી કયા ન્યાયથી અને અરૂપી કયા ન્યાયથી તે કહો ?

ઉ૦—દેહ નિમિત્તે રૂપી અને સ્વસ્વરૂપે અરૂપી.

પ્ર૦—દેહ નિમિત્ત શાથી છે ?

ઉ૦—સ્વકર્મના વિપાકથી.

પ્ર૦—કર્મની મુખ્ય પ્રકૃતિયો કેટલી છે ?

ઉ૦—આઠ.

પ્ર૦—કયિ કયિ ?

ઉ૦—જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય.

પ્ર૦—એ આઠે કર્મની સામાન્ય સમજ કહો ?

ઉ૦—જ્ઞાનાવરણીય, એટલે આત્માની જ્ઞાન સંબંધીની જે અનંતશક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જવું તે. દર્શનાવરણીય એટલે આત્માની જે અનંત દર્શનશક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જવું તે. વેદનીય એટલે દેહનિમિત્તે સાતા અસાતા બે પ્રકારનાં વેદનીય કર્મ થઈ અવ્યાવાધ સુખરૂપ આત્માની શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. મોહનીય કર્મ એટલે આત્મચારિત્ર રૂપ શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. આયુકર્મ એટલે અક્ષય સ્થિતિ ગુણ રોકાઈ રહેવો તે. નામકર્મ એટલે અમૂર્તિરૂપ દિવ્ય શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. ગોત્રકર્મ એટલે અટલ અવગાહનારૂપ આત્મિકશક્તિ રોકાઈ

રહેવી તે. અંતરાય કર્મ ઇટલે અનંત દાન, લાભ, વીર્ય, ભોગોપભોગ શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૩. વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૨.

પ્ર૦—એ કર્મો ટલવાથી આત્મા ક્યાં જાયછે ?

ઉ૦—અનંત અને શાશ્વત મોક્ષમાં.

પ્ર૦—આ આત્માનો મોક્ષ કોઈવાર થયો છે ?

ઉ૦—ના.

પ્ર૦—કારણ ?

ઉ૦—મોક્ષ થયેલો આત્મા કર્મમલ રહિત છે, ઇથી પુનર્જન્મ એને નથી.

પ્ર૦—કેવલીનાં લક્ષણ શું ?

ઉ૦—ચાર ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી શેષ ચાર કર્મને પાતળાં પાડી જે પુરુષ ત્રયોદશ ગુણસ્થાનકવર્તી વિહાર કરેછે તે.

પ્ર૦—ગુણસ્થાનક કેટલાં ?

ઉ૦—ચૌદ.

પ્ર૦—તેનાં નામ કહો ?

ઉ૦—૧ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક. ૨ સાસ્ત્રાદન (સાસા-દન) ગુણસ્થાનક. ૩ મિશ્રગુણસ્થાનક. ૪ અવિરતિસમ્ય-

પ્ર૦—રૂપી કયા ન્યાયથી અને અરૂપી કયા ન્યાયથી તે કહો ?

ઉ૦—દેહ નિમિત્તે રૂપી અને સ્વસ્વરૂપે અરૂપી.

પ્ર૦—દેહ નિમિત્ત શાથી છે ?

ઉ૦—સ્વકર્મના વિપાકથી.

પ્ર૦—કર્મની મુખ્ય પ્રકૃતિયો કેટલી છે ?

ઉ૦—આઠ.

પ્ર૦—કયિ કયિ ?

ઉ૦—જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય.

પ્ર૦—એ આઠે કર્મની સામાન્ય સમજ કહો ?

ઉ૦—જ્ઞાનાવરણીય, એટલે આત્માની જ્ઞાન સંબંધીની જે અનંતશક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જવું તે. દર્શનાવરણીય એટલે આત્માની જે અનંત દર્શનશક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જવું તે. વેદનીય એટલે દેહનિમિત્તે સાતા અસાતા બે પ્રકારનાં વેદનીય કર્મ ઇથી અવ્યાવાય સુખરૂપ આત્માની શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. મોહનીય કર્મ એટલે આત્મચારિત્ર રૂપ શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. આયુકર્મ એટલે અક્ષય સ્થિતિ ગુણ રોકાઈ રહેવો તે. નામકર્મ એટલે અમૂર્તિરૂપ દિવ્ય શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. ગોત્રકર્મ એટલે અટલ અવગાહનારૂપ આત્મિકશક્તિ રોકાઈ

રહેવી તે. અંતરાય કર્મ ઇટલે અનંત દાન, લાભ, વીર્ય,
ભોગોપભોગ શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૩. વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૨.

પ્ર૦—એ કર્મો ટલવાથી આત્મા ક્યાં જાયછે ?

ઉ૦—અનંત અને શાશ્વત મોક્ષમાં.

પ્ર૦—આ આત્માનો મોક્ષ કોઈવાર થયો છે ?

ઉ૦—ના.

પ્ર૦—કારણ ?

ઉ૦—મોક્ષ થયેલો આત્મા કર્મમલ રહિત છે. એથી
પુનર્જન્મ એને નથી.

પ્ર૦—કેવલીનાં લક્ષણ શું ?

ઉ૦—ચાર ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી શેષ ચાર કર્મને
પાતલાં પાડી જે પુરુષ ત્રયોદશ ગુણસ્થાનકવર્તી વિહાર
કરેછે તે.

પ્ર૦—ગુણસ્થાનક કેટલાં ?

ઉ૦—ચૌદ.

પ્ર૦—તેનાં નામ કહો ?

ઉ૦—૧ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક, ૨ સાસ્ત્રાદન (સાસા-
દન) ગુણસ્થાનક, ૩ મિશ્રગુણસ્થાનક, ૪ અવિરતિસમ્ય-

૧૯૦ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત મોક્ષમાળા.

ગુદ્રષ્ટિ ગુણસ્થાનક, ૬ દેશવિરતિગુણસ્થાનક, ૬ પ્રમત્તસં-
યતગુણસ્થાનક, ૭ અપ્રમત્તસંયતગુણસ્થાનક, ૮ અપૂર્વકરણ
ગુણસ્થાનક, ૯ અનિવૃત્તિવાદરગુણસ્થાનક, ૧૦ સૂક્ષ્મસંપ-
રાયગુણસ્થાનક, ૧૧ ઉપશાંતમોહગુણસ્થાનક, ૧૨ ક્ષીણ-
મોહગુણસ્થાનક ૧૩. સયોગીકેવલીગુણસ્થાનક, ૧૪
અયોગી કેવલીગુણસ્થાનક.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૪. વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૩.

પ્ર૦—કેવલી અને તીર્થંકર એ બન્નેમાં ફેર શો ?

ઉ૦—કેવલી અને તીર્થંકર શક્તિમાં સમાન છે; પરંતુ
તીર્થંકરે પૂર્વે તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જ્યું છે; તેથી વિશેષમાં
વાર ગુણ અને અનેક અતિશય પ્રાપ્ત કરેછે.

પ્ર૦—તીર્થંકર પર્યટન કરીને શા માટે ઉપદેશ આપેછે?
એ તો નિરાગી છે ?

ઉ૦—તીર્થંકર નામકર્મ જે પૂર્વે વાંધ્યું છે તે વેદવા માટે
તેઓને અવશ્ય તેમ કરવું પડેછે.

પ્ર૦—હમણાં પ્રવર્તે છે તે શાસન કોણું છે ?

ઉ૦—શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરનું.

પ્ર૦—મહાવીર પહેલાં જૈનદર્શન હતું ?

ઉ૦—હા.

પ્ર૦—તે કૌણે ઉત્પન્ન કર્યું હતું ?

ઉ૦—તે પહેલાનાં તીર્થકરોએ.

પ્ર૦—તેઓના અને મહાવીરના ઉપદેશમાં કંઈ ભિન્નતા સ્વરી કે ?

ઉ૦—તત્ત્વસ્વરૂપે એકજ છે. ભિન્ન ભિન્ન પાત્રને લઈને ઉપદેશ હોવાથી અને કંઈક કાલભેદ હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યને ભિન્નતા લાગે સ્વરી ; પરંતુ ન્યાયથી જોતાં એ ભિન્નતા નથી.

પ્ર૦—એઓનો મુખ્ય ઉપદેશ શું છે ?

ઉ૦—આત્માને તારો; આત્માની અનંતશક્તિઓનો પ્રકાશ કરો; એને કર્મરૂપ અનંત દુઃસ્વથી મુક્ત કરો એ.

પ્ર૦—એ માટે તેઓએ કયાં સાધનો દર્શાવ્યાં છે ?

ઉ૦—વ્યવહારનયથી સદેવ, સદ્ધર્મ, અને સદ્ગુણ સ્વરૂપ જાણવું; સદેવના ગુણગ્રામ કરવા; ત્રિવિધ ધર્મ આચરવો અને નિર્ગ્રંથ ગુરુથી ધર્મની ગમ્યતા પામવી તે.

પ્ર૦—ત્રિવિધ ધર્મ કયો ?

ઉ૦—સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપ, સમ્યગ્દર્શનરૂપ અને સમ્યક્-ચારિત્રરૂપ.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬. વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૪.

પ્ર૦—આવું જૈનદર્શન જ્યારે સર્વોત્તમ છે. ત્યારે સર્વ આત્માઓ એના વોધને કાં માનતા નથી ?

ઉ૦—કર્મની બાહુલ્યતાથી, મિથ્યાત્વનાં જામેલાં દલિયાંથી, અને સત્સમાગમના અભાવથી.

પ્ર૦—જૈનના મુનિયોના મુખ્ય આચારરૂપ શું છે ?

ઉ૦—પાંચ મહાવૃત્ત, દશવિધ યતિધર્મ, સપ્તદશવિધ સંયમ, દશવિધ વૈયાવૃત્ય, નવવિધ બ્રહ્મચર્ય, દ્વાદશ પ્રકારનો તપ, ક્રોધાદિક ચાર પ્રકારના કષાયનો નિગ્રહ; વિશેષમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું આરાધન ઇત્યાદિક અનેક ભેદ છે.

પ્ર૦—જૈનમુનિયોના જેવાંજ સન્યાસિયોનાં પંચયામ છે; અને વૌદ્ધધર્મનાં પાંચ મહાશીલ છે. એટલે એ આચારમાં તો જૈનમુનિયો અને સન્યાસિયો તેમજ વૌદ્ધમુનિયો સરસા સ્ત્રા કે ?

ઉ૦—નહીં.

પ્ર૦—કેમ નહીં ?

ઉ૦—એઓનાં પંચયામ અને પંચમહાશીલ અપૂર્ણ છે. મહાવૃત્તના પ્રતિભેદ જૈનમાં અતિ સૂક્ષ્મ છે. પેલા વેના સ્થૂલ છે.

પ્ર૦—સૂક્ષ્મતાને માટે દ્રષ્ટાંત આપો જોડે ?

ઉ૦—દ્રષ્ટાંત દેખીતું છે. પંચયામિયો કંદમૂળાદિક અમ્હ્ય સ્વાય છે; સુખશય્યામાં પોઢે છે; વિવિધ જાતનાં વાહનો

અને પુષ્પનો ઉપભોગ લેછે; કેવલ શીતલ જલથી તેઓનો વ્યવહારછે. રાત્રિયે ભોજન લેછે. એમાં થતો અસંખ્યાતા જંતુનો વિનાશ, બ્રહ્મચર્યનો ભંગ એ આદિની સૂક્ષ્મતા તેઓના જાણવામાં નથી. તેમજ માંસાદિક અમદ્ય અને સુખશીલિયાં સાધનોથી બૌદ્ધમુનિયો યુક્તછે. જૈન મુનિયો તો એથી કેવલ વિરક્તછે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬. વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૬.

પ્ર૦—વેદ અને જૈન દર્શનને પ્રતિપક્ષતા સ્વરી કે ?

ઉ૦—જૈનને કંઈ અસંમજસ ભાવે પ્રતિપક્ષતા નથી; પરંતુ સત્યથી અસત્ય પ્રતિપક્ષી ગણાયછે, તેમ જૈનદર્શનથી વેદનો સંબંધ છે.

પ્ર૦—એ વેમાં સત્યરૂપ તમે કોને કહોછો ?

ઉ.—પવિત્ર જૈનદર્શનને.

પ્ર.—વેદદર્શનિયો વેદને કહેછે તેનું કેમ ?

ઉ૦—એતો મતભેદ અને જૈનના તિરસ્કાર માટેછે ; પરંતુ ન્યાયપૂર્વક વાતનાં મૂલતત્ત્વો આપ જોઈ જાઓ.

પ્ર૦—આટલું તો મને લાગેછે કે મહાવીરાદિક જિનેશ્વરનું કથન ન્યાયના કાંઠાપરછે; પરંતુ જગત્કર્તાની તેઓ ના કહેછે, અને જગત્ અનાદિ અનંતછે એમ કહેછે તે વિષે

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬. વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૪.

પ્ર૦—આવું જૈનદર્શન જ્યારે સર્વોત્તમ છે. ત્યારે સર્વ આત્માઓ એના બોધને કાં માનતા નથી ?

ઉ૦—કર્મની બાહુલ્યતાથી, મિથ્યાત્વનાં જામેલાં દલિયાંથી, અને સત્સમાગમના અભાવથી.

પ્ર૦—જૈનના મુનિયોના મુખ્ય આચારરૂપ શું છે ?

ઉ૦—પાંચ મહાવૃત્ત, દશવિધિ યતિધર્મ, સપ્તદશવિધિ સંયમ, દશવિધિ વૈયાવૃત્ય, નવવિધિ બ્રહ્મચર્ય, દ્વાદશ પ્રકારનો તપ, ક્રોધાદિક ચાર પ્રકારના કષાયનો નિગ્રહ; વિશેષમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું આરાધન ઇત્યાદિક અનેક ભેદ છે.

પ્ર૦—જૈનમુનિયોના જેવાંજ સન્યાસિયોનાં પંચયામ છે; અને વૌદ્ધધર્મનાં પાંચ મહાશીલ છે. એટલે એ આચારમાં તો જૈનમુનિયો અને સન્યાસિયો તેમજ વૌદ્ધમુનિયો સરખા સ્વરા કે ?

ઉ૦—નહીં.

પ્ર૦—કેમ નહીં ?

ઉ૦—એઓનાં પંચયામ અને પંચમહાશીલ અપૂર્ણ છે. મહાવૃત્તના પ્રતિભેદ જૈનમાં અતિ સૂક્ષ્મ છે. પેલા વેના સ્થૂળ છે.

પ્ર૦—સૂક્ષ્મતાને માટે દ્રષ્ટાંત આપો જોડે ?

ઉ૦—દ્રષ્ટાંત દેસ્રીતું છે. પંચયામિયો કંદમૂળાદિક અમ્લ સ્વાદ છે; સુખશય્યામાં પોઢે છે; વિવિધ જાતનાં વાહનો

અને પુષ્પનો ઉપભોગ લેછે; કેવલ શીતલ જલથી તેઓનો વ્યવહારછે. રાત્રિયે ભોજન લેછે. એમાં થતો અસંખ્યાતા જંતુનો વિનાશ, બ્રહ્મચર્યનો ભંગ એ આદિની સૂક્ષ્મતા તેઓના જાણવામાં નથી. તેમજ માંસાદિક અમદ્ય અને સુખશીલિયાં સાધનોથી વૌધ્યમુનિયો યુક્તછે. જૈન મુનિયો તો એથી કેવલ વિરક્તછે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬. વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૫.

પ૦—વેદ અને જૈન દર્શનને પ્રતિપક્ષતા સ્વરી કે ?

ઉ૦—જૈનને કંઈ અસંમજસ ભાવે પ્રતિપક્ષતા નથી; પરંતુ સત્યથી અસત્ય પ્રતિપક્ષી ગણાયછે, તેમ જૈનદર્શનથી વેદનો સંબંધ છે.

પ૦—એ વેમાં સત્યરૂપ તમે કોને કહોછો ?

ઉ૦—પવિત્ર જૈનદર્શનને.

પ૦—વેદદર્શનિયો વેદને કહેછે તેનું કેમ ?

ઉ૦—એતો મતભેદ અને જૈનના તિરસ્કાર માટેછે ; પરંતુ ન્યાયપૂર્વક વસ્તુનાં મૂલતત્ત્વો આપ જોઈ જાઓ.

પ૦—આટલું તો મને લાગેછે કે મહાવીરાદિક જિનેશ્વરનું કથન ન્યાયના કાંઠાપરછે; પરંતુ જગત્કર્તાની તેઓ ના કહેછે, અને જગત્ અનાદિ અનંતછે એમ કહેછે તે વિષે

कंड कंड शंका थायछे के आ असंख्यात द्वीपसमुद्रयुक्त जगत् वगर बनाव्ये क्यांथी होय ?

उ०—आपने ज्यांसुधी आत्मानी अनंत शक्तिनी लेश पण दिव्य प्रसादी मली नथी त्यांसुधी एम लागे छे ; परंतु तत्त्वज्ञाने एम नहीं लागे. “सम्मत्तिर्क” आदि ग्रंथनो आप अनुभव करशो एटले ए शंका नीकली जशे.

प्र०—परंतु समर्थ विद्वानो पोतानी मृषा वातने पण द्रष्टांतदिकथी सिद्धांतिक करी देखे; एथी ए त्रुटी शके नहीं पण सत्य केम कहेवाय ?

उ०—पण आने कंड मृषा कथवानुं प्रयोजन नहोतुं, अने पळभर एम मानीए, के एम आपणने शंका थइ के ए कथन मृषा हशे तो पछी जगत्कर्त्ताए एवा पुरुषने जन्म पण कां आप्यो ? नामवोळक पुत्रने जन्म आपवा शुं प्रयोजन हतुं ? तेम वली ए पुरुषो सर्वज्ञ हता ; जगत्कर्त्ता सिद्ध होत तो एम कहेवाथी तेओने कंड हानि नहोती.

शिक्षापाठ १०७. जिनेश्वरनी वाणी.

मनहर छंद.

अनंत अनंत भाव भेदथी भरेली भली,
अनंत अनंत नय निक्षेपे व्याख्यानी छे,

सकल जगत् हितकारिणी हारिणी मोह,
 तारिणी भवाब्धि मोक्षचारिणी प्रमाणी छे;
 छपमा आप्यानी जेने तमा राखवी ते व्यर्थ,
 आपवार्थी निज मति मपाइ में मानी छे;
 अहो ! राज्यचंद्र बाल ख्याल नथी पामता ए,
 जिनेश्वर तणी वाणी जाणी तेणे जाणी छे. १

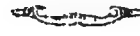
शिक्षापाठ १०८. पूर्णमालिका मंगल.

उपजाति.

तप्पोपध्याने रविरूप याय,
 ए साधिने सोम रही मुहाय;
 महान ते मंगल पंक्ति पामे;
 आवे पछी ते बुधना प्रणामे. १

निर्ग्रंथ ज्ञाता गुरु सिद्ध दाता,
 कांतो स्वयं शुक्र प्रपूर्ण ख्याता;
 त्रियोग त्यां केवल मंद पामे,
 स्वरूप सिद्धे विचरी विरामे. २

शुद्धिपत्रक.

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१	१५	कीर्ति	कीर्त्ति
२	२	वचनो	वचनो
११	९	सुविच	सुविच-
११	१३	अर्हत	अर्हत्
८	२०	योग्यक्षेम	योगक्षेम
११	५	पलाळती हती	पलाळती हती.
११	१५	विडबना	विडंबना
१२	३	परत्मा	परमात्मा
१५	४	सद्बिदानंद	सच्चिदानंद
११	६	सत्देव	सद्देव
१९	२३	निर्गथ	निर्ग्रथ
२०	११	ग्रहाश्रमथा	ग्रहाश्रमथी
२२	१३	जुगुप्सा	जुगुप्सा,
२४	२	उत्पन्न	उत्पन्न थायछे,
२७	१३	भगवंत लहो.	भवंत लहो.
३१	१६	आवा	आवां

११	२१	तिर्यचना	तिर्यचना
३२	१७	हेतुथी	गतिथी
११	११	केटलाक	केटलांक
३६	९	शंकट	शकट
११	१२	अधोपमा	अधो उपमा
३८	२०	प्रासादी	प्रसादी
३९	१९	देखाडुं,	देखाडुं.
४३	१६	कोट्या विधि	कोट्या वधि
४४	१५	बोध	बोध
४५	२२	लागे	लागे,
४६	८	जाय,	मळतुं जाय,
११	१५	उत्पत्ति	उपपत्ति
४७	१०	साधु	साधुं
४९	१७	ठायंमि	ठायंमि'
	२०		
५१	७	११	११
५४	१३	आज्ञा	आज्ञां
११	२४	बुद्धिशाला	बुद्धिशाली
५५	३	धर्ममत	धर्ममत
५६	२१	जीवं	जीव तेने

६७	६	नथी०	नथी०११
११	२१	सुंवन	सुंवन
६३	१०	सूळ	मुळे
६९	३	नथी	नथी.
११	२०	करीने;	करीने
७३	९	भींतादिक	भींतादिकने
७६	१०	थाय;	थाय,
११	२०	बांधेछे.	बांधेछे.
११	२१	रात्रनां	रात्रिनां
७८	२१	स्वप्नु	स्वप्न
७९	८	स्वप्नामां	स्वप्नां
११	१०	चढी आव्यो;	चढी आव्या;
११	११	लाग्या.	लाग्या;
११	१९	पड्यो छे	पड्यो छे;
११	२०	पडी हती;	पडी हती
८०	$\left\{ \begin{array}{l} ८-९ \\ १२-१३ \\ १७-२१ \end{array} \right\}$	स्वप्नां	स्वप्नं
८१	३-६	;	,
११	१०	पाणीना	पाणीनां
८३	११	,	+

११	१६	जाण्युं	सांभळ्युं
११	१९	निर्गथ	निर्ग्रथ
८५	४	आधीन	अधीन
९३	२२	छडाय	छंडाय
९५	२२	पछी	पळ
९७	१५	दर्शनादिं	दर्शनादि
९८	१८	जोवाथी	जोवानी
१०४	८	पित	पित्त
१०५	१६	व्यावहारिक	व्यवहारिक
१०९	११	बोध छे,	बोधे छे,
११२	५	शदोष	सदोष
११	१३	प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष
११	१९	अनुसारे	अनुसार
१२१	८	आवीश.	आवीश,
१२२	११	वस्वते	वखते
१२३	३	पुत्रना	पुत्रनां
११	४	पाम्या	पाम्यां
११	१२	वेदनी	वेदनीय
११	१३	सत्तशास्त्रो	सत्तशास्त्रो
११	२२-२३	शके;-शके.	शके,

१२६	२१	चहातो	चाहतो
१२८	५	आरभ	आरंभ
१२९	७	सम्भाव	समभाव
१३२	३	अभ्यास	अभ्यासे
१३४	६	क्रिडा	क्रीडा
"	१०	उत्पति	उत्पत्ति
१४०	१४	परिणामे	परिणामे
१४१	९	सहीत	सहित
१४३	११	विचारकरी	विचार करी
१४४	१२	सर्वदर्शी	सर्वज्ञ सर्वदर्शी
१४५	९-१३	पज्जुवासामि	पज्जुवासामि.
१४६	८	भगवानना	भगवानना
१५०	४	स्वरुष	स्वरुष
"	२२	कर्मोछे	कर्मोछे,
१५१	७	कर्मथी	कर्मथी,
"	१३	देव	देह
१५६	८	दम	दम,
१५९	९	वचनामृत	वचनामृत
१६०	२१	देखता	देखाता
१६१	१५	स्वबुद्ध्या	स्वबुद्ध्य

११६	६	विशेषता	विशेष
"	२३	समजवानी	समजाववानी
१६८	८	उतरो.	उतारो.
१६९	६	जीवता	भ्रुवता
१७४	६	विवेक	विवेके
"	१०	पुत्र	पुत्रे
"	२०	त्थांथी	त्यांथी
१७८	४	करुं	करुं.
१७९	१४	हितेषिता.	हितैषिता.
१८२	२	कदापी	कदापि
"	१२	जगत	जगत्
"	२३	सन्यासी	संन्यासी
१८३	२३	जुओ	जुओ,
१८४	९	काशल्य	कौशल्य
१८६	९	भाग	भोग
"	२१	हकेछे.	कहेछे.
१९१	३	पहेलानां	पहेलाना
"	१४	सदेव	सदेव
१९२-१३-१४		सन्यासियो	संन्यासियो

